

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplář dílny
ERLANGEN

VI. 1991.

Josef Jelínek

[Únor 1986]

O B S A H

Vla ~~s~~ ta Chramostová: Loučení	[² 3-8]
Zdeněk Urbánek: Zádušní odstavec	[9-16]
Petr Kabeš: Dopřej mi štěstí...	[17]
Jaroslav Opat: Nad jednou knihou o realismu T.G.Masaryka	[18-55]
František Pavlíček: Můj první komisař	[56-66]
Eda Krizeová: Odloučenosti	[67-68]
Milana ~~n~~ Uhde: Kultura jako nástroj	[69-76]
Karel Pecka : Yupies	[77-79]
Miroslav Červenka: Metamýty	[80-83]
Milan Šimečka: Rakouský Kreisky, 75	[84-87]
Ota Filip: Z dopisu...	[88-90]
Lenka Procházková: Stroje s pamětí	[91-92]
Milana ~~n~~ Jungmann: Román o ruské "ztracené generaci"	[93-97]
/KQ/ : Více než 13 řádky o...	[98-108]
Ludvík Vaculík: Slova... /Únor 1986/	[109-111]

Copied from a type-written carbon copy, bound, and
made available by

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FORDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

O B S A H

- Vla-sta Chramostová: Loučení
Zdeněk Urbánek: Zádušní odstavce
Petr Kabeš: Dopřej mi štěstí...
Jaroslav Opat: Nad jednou knihou o realismu T.G.Masaryka
František Pavlíček: Můj první komisař
Eda Krizeová: Odloučenosti
Milan Uhde: Kultura jako nástroj
Karel Pecka : Yupies
Miroslav Červenka: Metamýty
Milan Šimečka: Rakouský Kreisky, 75
Ota Filip: Z dopisu...
Lenka Procházková: Stroje s pamětí
Milan Jungmann: Román o ruské "ztracené generaci"
/KO/ : Více než 13 řádky o...
Ludvík Vaculík: Slova... /Únor 1986/

A snad musel ještě svou smrtí dát příležitost svým čtenářům, aby se rozvzpomněli na mnohé, co vygumovala "orwellovština režimu" a zavál prach času...

"Celý život jsem toužil
po svobodě.
Konečně jsem objevil dveře
jimiž je možno k ní vejít.
Je to smrt!"

Byl na ni připraven. Žil už dlouho. O smrti často psal. Nazval ji Milenkou básníků, ale vyznavač života se jí nedokázal dvořit. Přesto se mohla "císařovna všeho vraždění", obávaná a všemocná "Paní všech bolestí", jejíž vlečka "je pošita hvězdami slz", "loutna nářků, pochodeň hořící krve, urna krásy" cítit polichocena. Možná se dala podplatit silou poezie a přišla milosrdněji a jinak, než se obával:

"...brzy kopne do mých dveří
a vejde.
Hrůzou a leknutím v té chvíli
zatajím dech
a nadechnout už zapomenu."

Smrt však vešla tiše, ve spánku, ani ho nevzbudila.

x x x

Jak už při pohřbech a svatbách v ročinách bývá... křytici pro nevěstu nedodají včas, bratr s tetičkou nedojeli, vlak má zpoždění, ženichova nažehlená košile je od kolomaze a svědkyně má prořpadlou občanskou legitimaci...

V pátek u Seifertů se ukázalo, že černý kabát pro maminku není dost teplý, kožich má hnědý, lepší sukni nedopne a ve vhodných botách by v úterý nevydržela přes tři smuteční obřady. A tak moje zdobná blůza a večerní, divadelně sváteční perzián vyřešil aspoň dva z problémů - a paní Marii zahříval v den nepochybně chladnější, než kterýkoli zimní v jejím šestaosmdesátiletém životě..

"Andělé před zářivou přítomností boží tváře. snad neznají pochyb a provždy vyčtou v ní její nekonečnou dobrotu /ač i někteří z nich - často bylo mi toho vzpomenouti - kdysi se vzbouřili v odboji/, ani ďábel nepotřebuje věštby, zda se mu podaří zlovolný záměr, neboť učinil všechny své neselhávající přípravy, aby jej uskutečnil..."

Josef Čapek: Rukopis nalezený na ulici

Když kdysi mladí básníci s dychtivou zvědavostí podali své ruce cikánce, rozevřeli dlaně osudu a nechali si číst, ten jediný, jemuž byla určena sudba příznivá, se bál...

"Vzala mi však ruku násilím
a rozhněvaně křikla:
Budeš dlouho živ!
A znělo to jako hrozba!"

Její předpovědi se vyplnily, ale sotva si mohla představit podobu dlouhého života, který uviděla v čarách jeho ruky, a rozdmýchaný čas, v němž "hořely rychleji jejich životy..."

V posledním desetiletí, ve kterém jsem měla to štěstí a směla Básníka navštěvovat, přibývajících roky pozvolna vyčerpávaly ochromený organismus, ale jasný a silný duch chránil křehkou citlivost a jakoby čekal, k čemusi ještě připraven. Vzporoval času i tělu a přinutil vyčerpat se doposledka, do dna, do konce... Jaká rozhodnutí ve věku nejvyšším ještě učinil! Jakou práci odevzdal! Jakou odolnost projevil! Jaký součet vydal!

Vždyť tehdy teprve vykřikl své neseifertovsky rozhněvané memento, své stanovisko k času malomyslných, poddaných a zlomených srdcí a charakterů.

"Ať tedy básník opilý životem
vyzvrací všechnu hořkost,
hněv a zoufalství,
než aby jeho píseň byla rolničkou
na krku ovcí."

Pro zasvěcené vypadala obzvlášť pěkně v baretu, jaké prý často nosívala, a nedávno si černý kožesinový nechala udělat na upomínku podobného, ve kterém se "s Jarkem seznámila". V neděli 29.ledna mezi úmrtím a pohřbem uplynulo 58 let od svatby manželů Seifertových. Mé oči k ní bezděky zabloudily, když v kostele při obřadu zněly závěrečné verše básně Vlastní životopis. Obávám se ale, že v té chvíli neslyšela poslední přání básníkovy:

"Kéž mi však není odepřeno
ještě včas zlíbat ruce
té, která trpělivě s mými kroky
šla a šla a šla
a milovala nejvíc."

U Sv. Markéty v Břevnově jsme byli o dvě hodiny dřív a tak si zajistili místo v předních řadách a stačili se ještě nechat unášet krásou malebně zvlňených stěn chrámového interiéru. Standovi se podařilo Havlovým proklestit cestu úzkou uličkou pro pozůstalé, aby položili květiny a zůstali s námi. Pak už byl kostel přeplněn, třebaže do začátku rozloučení bylo ještě dlouho.

Obřad byl krásný. Jen na církevní půdě, v prostorách, které představují jedno z vrcholných děl českého barokního stavitelství, mohlo být rozloučení tak důstojné, slavnostní, a shromáždění tak usebrané jako u Sv. Markéty. Mše byla pečlivě zorganizovaná a prokomponovaná mladým moderním duchovním, který projevil citlivý smysl pro umění a posluchače, reprezentující minulé, současné i budoucí čtenáře zemřelého. Vzpomněl na umělce, podle jejichž projektu dnešní barokní komplex postupně vznikl. Na Kryštofa Dienzenhofera a jeho syna Kyliána Ignáce, na Petra Brandla, jehož velká plátna zdobí oltáře, z větší části malované na stěnách. Tito umělci nás srážejí na kolena. Zemřelý básník nás z nich pozvedá... Připomnělo mi to Polsko. Zvlášť když jsem slyšela, že lidé, naslouchající přenosu mše před kostelem, zazpívali hymnu, jakmile se při odjezdu dalo auto s rakví do pohybu.

I další kněží volili slova pravá a srozumitelná i nám nekřtěňátkům a herec Josef Kemr statečně a zaníceně projevils svou zbožnost a postoj v Dópile Římanům i svém: Slyšeli jste slovo boží...

Sbory zněly něžně a pod nástropními malbami, které pokrývají klenbu, se teplem v zadýchané kopuli kostela probudila babočka. Motýl, motýl - nesl se šepot chrámovou lodí. Motýl...

"Ve chvíli, kdy jsem se narodil,
vlétl prý oknem motýl
a usedl matce na pelest,
ale v téže chvíli zavyl na dvoře pes.
Matka v tom spatřovala
neblahé znamení."

Teď poletoval motýl nad katafalkem, nad básníkovými nejbližšími, nad námi všemi, jakoby z výšky přehlížel shromáždění, až usedl mezi kyticemi a stuhami věnců a přijal pozdravy přátel...

A za vysokým oknem vedle oltáře byla obloha modrá, paprsky slunce jím prozařovaly vnitřek kostela a předjaří, které míval Básník nejraději, proměnlivě rozkolébávalo vrcholky a větve stromů...

Jen ten, jehož srdce selhalo poprvé a naposledy, už nevydechne radostí až "koncem února dované na břevnovské pláně vlahý, vlhký vítr od oken Křivoklátu, za kterými se objímal mladičky Karel IV. s půvabnou Blankou z Valois..."

x x x

Do ničeho se mi nechce v této souvislosti méně, než do ušpiněných faktů toho dne. Do černé kroniky novinářského zpravo-dajství. Ale zamlčet ošklivosti z 21.1.1986 znamená lhát. Od rána bylo všude nepříjemně nezaujatými, "pracovně se nudícími" tvářemi postávajících mužů. V hloučcích nepatřičně oblečených se rožili kolem Rudolfína, v kostele žvýkali za lavicemi hostů z ambasad

a na poslední zástávce před nevelkým hřbitovem jakoby jich bylo víc než smutečních hostů.

Když jsme v neděli v podvečer odcházeli z Ladronky, rozhodli jsme se udělat si cestovní generálku. Možná nám v úterním pohřebním rozčilení ušetří zbytečné hledání a drahocenný čas přejezdu mezi obřadem ve Sv. Markétě a místy někde mezi Debrnem a Kralupami, které neznáme. Už se stmívalo, ale na severu bylo vidět Říp "vyklopený jako z dětské dlaně". K zamýšlené večerní projížďce patřila jeho silueta jaksi neodmyslitelně. Našli jsme, co jsme hledali. Dlouhá hlavní cesta od mřížové brány vedla vzhůru k vysoce vztyčenému kříži. Ještě se rýsoval proti černajícímu nebi. Vykopaný hrob jsme neviděli, byla už tma...

Teď jsme tedy v ta místa dojeli podruhé. Pozdě. Obřad už probíhal. Zdrželi nás u zátarasu nejkratší cesty, potom objížďkou přes město a přepečlivou technickou kontrolou našeho naštěstí udržovaného Trabantu. Všecko bez závad, ale prohlídka schválně důkladná, zálouhavá, a postupné vypisování a hlášení údajů z občanských průkazů řidičových, Havlových a mých ještě delší. František Pavlíček s Alenkou jeli za námi, aby nebloudili. Když viděli, že ztrácíme šanci dojet k cíli včas, pokračovali samostatně. "Pořadatelé" držovali Standu ještě na parkovišti. My zatím zvolna zamířili ke vstupní bráně. "Pane Havel, nechoďte tam!" zastoupil nám cestu příslušník. Zbytečných dohadů bylo už za léta přespříliš, nikdo není jejich příznivcem, hlavně dnes ne. Zvuky ze hřbitova prozrazovaly, že obřad ještě není u konce. Přebírám květiny, ale dozvídám se: "Pro vás to platí také!" Alenka s Františkem prošli kolem, jako bychom se v životě neviděli, a zmizeli za hřbitovní branou. Květiny putovaly do náruče přihlížejícího Standy. Ale i on byl po několika krocích zadržán. Máme počkat, po obřadu prý nás vpustí.

První smuteční hosté začali zvolna vycházet. Pozdravili jsme se s několika známými a čekali.

Když z brány vyšla rodina, vmžiku jsme byli obklopeni pevnou hradbou těl. V pravou chvíli ji Standa rozrazil a postrčil mne z obklíčení. Okamžik překvapení stačil, všichni jsme stáli před pozůstalými a kondolovali.

Třebaže se lidé ještě trousili ven i dovnitř - půlka brány se před námi uzavřela. "Vstup do hřbitovního prostoru do 17,00!". Plán organizátorů byl jasný. Důstojnou tečku donesla náhoda v přicházející akreditované novinářce AFP. Vysvětlili jsme jí, co se děje, a požádali, aby položila kytice za nás. Ve chvíli byl velící příslušník u mne: "Prosím, už můžete jít!" Květiny znovu putovaly a přišla pointa. Rozkaz cituji doslovně: "Sundejte ty trikolory a jděte tam jako lidi!!!" - "Tak to tedy ne!" zvýšila jsem dnes poprvé hlas. "O co vám jde?!" zvolal i příslušník básnickou otázku. Standa kupodivu klidně uzavřel závěrečným dialogem: "O položení květin na hrob národního umělce." - "Ale pohřeb národního umělce byl jinde!" - "Jenže on jím zůstává i zde a bude jím navždycky."

Reportérka vyzvedla vysoko svou novinářskou legitimaci a vykročila k bráně. Směs mých pocitů usmiřovala představa, že náš poslední pozdrav předá panu Seifertovi krásná, mladá a elegantní Pařížanka...

Ano, kdyby mi v tom nezabránili, byla bych položila kytici s trikolorou a "tiše a pokorně" u nohou rakve dohrála svou seifertovskou roli. Řekla bych pro rodinu a ty, kteří by kolem ještě doslechli, deset vytržených veršů, které mám ráda, a hodila s nimi na rakev hrudku zmrzlé země...

"S otevřenýma očima
 prošel jsem touto zemí.
 Je krásná, vždyť víte.
 Byla mi možná víc, než všechny lásky
 a její objetí trvalo celý život.
 najednou

A když jsem míval hlad,
 živil jsem se téměř denně
 slovy jejích písní.

Ať tedy její kolena rozdrtí
 mou hlavu."

Kdyby nás byli pustili ke hrobu alespoň po obřadu, řekla
 bych těch pár slok ještě tišeji, jen pro mrtvého a pro nás pět,
 kteří bychom tam chvíli setrvali v zamyšlení...

Jednou - a ještě mnohokrát - je tam pošeptám... jen tak,
 směrem k Řípu.

Na hřbitově bude ticho, "které někdy vzruší víc než hudba".

A možná zaslechnu "z hloubky hrobu praskat rakev".

Únor 1986

/Úryvek z Příběhů a vzpomínek/

207

ZÁDUŠNÍ ODSTAVCE

Maršálové Haig, Foch, Hindenburg, Stalin i jiní jsou proti statistikám. Zvlášť proti statistikám zveřejňovaným. Co je komu do toho, kolik životů mají na svědomí. Též to kazí morálku. Čím vyšší číslo, tím víc páchne pacifismem. Duch statistik o frontě je totožný s duchem defétismu a fraternizace. A je třeba myslet i na dějiny. Čerpají-li historici z údajů toho druhu, nepíší úplně vždycky jen z hlediska držitelů moci a slavných vojevůdců.

Takže ve zprávách z pole stačí sdělit, že nepřítel utrpěl těžké ztráty. O vlastních se rodiny dovídávaly z privátně zasílaných telegramů. Ve světové válce zatím poslední se od toho u prostých vojínů a nižších šarží upustilo z poštovní hospodárnosti a proto, že humánní ohledy změkčují nutnou militárně byrokratickou tvrdost. Příště telegramové problémy odpadnou. Nebude od koho komu. Pouze o kom.

Jen se začne o válečné statistice a podobně, už je tu porážectví. Britské velení i tisk si kdysi od této obtíže aspoň zčásti pomohly kompromisem pro angličtinu od nižší střední vrstvy výš příznačným. Kulatá casualty může znamenat i zranění jen lehké nebo žádné, jestliže voják včas padl do zajetí a tím nepadl. Mohla to být i dezerce. Prostě někdo na frontě chyběl. Ale stotisícové casualties, jak je britský štáb dokázal ve Flandrech přivodit za dva, za tři dny, byly vinou rozsahu neutajitelné a budily hned i podezření, že asi jde o víc než o škrábance a zvednuté ruce. Maršálům pak hrozil úbytek prestyže, protože podnícená představitost mohla volit druhý až pátý slovníkový význam toho termínu, či vůbec význam nevylicitelný. Ztrátu vinou ztráty rukou, nohou, očí. Samu smrt, ať vinou šrapnelu, plynu nebo bajonetu.

Proti tomu chudáci němečtí vojevůdci: Verlust byl Verlust od prvopočátku a Herr Feldmarschall jej mohl napravit jen tím, že eventuální strach z pomluv nechal stranou a kocovinu léčil dalšími lahvemi čili Verlust Verlusty znásobenými. Převážně byl pak znovu vyznamenán. Jeden ze stupňů se kupodivu jmenoval fran-

couzsky. Pour le mérite. Ano, jistě, měl zásluhy.

Vinou poněkud odlišných tradic na tom byli sami généraux a maréchaux jinak. I pertes^{šice} byly pertes, ale jejich oblundný rozsah ani tak bezprostředně nenutil k repetičím či nehrozil úbytkem obecně společenské úcty. Spíš jen uvnitř militárního établissementu brzdil vzestup. Zlé ohrožení. A to vinou statistik. Takže jejich zveřejňování bylo omezováno, jak nejvíc se dalo a co nej-déle.

A pokud i známá Stalinova vojenská bluza bez distinkcí měla aspoň přibližně to obecně a nadnárodně vojenské a vojácké zbarvení, dalo by se říci, že maršálové a podobní vyvolenci všech místních populací a přesvědčení tvoří khaki internacionálu. Nebo četl kdo podnes jakýkoli oficiální historiograficky přesně doložený údaj o počtu Stalinových obětí před jeho maršálstvím, za něho a po něm? Protistatistická internacionála velkovýrobců mučivě pozvolných i náhlých smrtí. A Stalin, který vždy v sobě po vůli své varianty jediné pravé nauky zapíral člověka a pro záchovu i vychutnání moci zabil milióny svých, ovšem je předsedou předsednictva khakinterny.

I předchůdci, jakkoli v počtu zaviněných smrtí zaostávali, hleděli údaje o nich potlačovat ještě dlouho po příměří. Ve Francii se jim to za dozvuků oslav údajného vítězství dařilo. A tak překvapuje, že Jaroslav Seifert už roku 1926 ve sbírce Slavík zpívá špatně, kterou vydal Odeon, ovšem nezávisle a mimodirektivně pacifistický Odeon Jana Fromka, Smíchov, Přemyslova 724, může jako motto Balady z Champagne citovat pařížský list Temps: "Ve světové válce padlo 4.000 francouzských básníků."

Balada pod tou větou něžně, prostě, se skrytou ironií či odstupem truchlí. A náznakem, z povzdálí, přitom neodbytně je hned i erotická. V hloubi smyslové, citové, povahové přímosti a prostoty, jíž je aspoň část lidstva i zde obdařena a jejíž nejprůzračnější artikulací v místním jazyce se Seifertova poezie asi stala, erotika čili prapočátek obnovy života v několika významech toho slova těsně souvisí se zjištěním faktu smrti i s pomyšlením na ni.

V desáté čtyřveršové sloce toho tektonicky úsporného dramatu či jemně, temně ironické lidské komedie vcelku o dvanácti takových slokách mladý vinař v končinách, jež nedávno byly jedinou obrovskou vinicí smrti,

Večeří a pije mlčky víno,
do novin se dívá a čte potichu.

Vzápětí oslovuje sestru:

Četla jsi už, drahá Josefino,
kolik padlo ve Francii básníků?

"Josefina mlčí. Mlčí se, chvilkami jen v zubech zazní sklenka vína," čteme o tři verše dál. Ale to mlčení má svou plnost. Už z páté a šesté sloky víme, o čem Josefina mlčí. Za Grande guerre se na vinici za frontou konala něžná i nezbytně a nechtěně násilná Guerre d'amour. Seifert ji tam prozrazuje rytmem a výrazivem, jež má k takzvané lidové či národní poetice tak blízko, že hned je i slyšet, jak autor naráz nostalgicky lituje a rozumem je rád, že s tou poetikou není totožný.

Josefina vyšla na vinici,
byla sama.
Potkal ji tam voják: děvče čí pak ty jsi?
Vzal ji kolem pasu, zvonil ostruhama.

Takže šampaňská Josefina má po bratrově otázce čím ožít. "Půl pláč, půl smích lehce rozechvěje ústa její." Za toho Seifertova minidramatu dospěla. Urychleně vinou války. Už zná temné i neodbytně humorné konflikty v těch, kteří se mají za strhující silné muže a jsou přitom líbezně a příliš, příliš zranitelně slabí, nebo v jiných, kteří se rovnou vyhlašují za úctyhodné držitele některého stupně moci a byli by svým upachtěným uchazečstvím o slávu směšnější, kdyby z toho uchazečství nezabýjeli. "Půl pláč, půl smích." Co jiného jí zbývá.

Ale Seifert pak jakýmsi bolestně zamyšleným i galantním gestem svěřuje Josefině závěrečné dvojverší.

--- Kolik bylo potom ostatních,
kteří básně psáti neuměli!

Tou přímou řečí, jedinou v celé básni, Josefina nabývá dalekosáhlého významu i mimo ni a celou sbírku a dostává se jí tak cti, jaké nikdo z nadřazenců nikdy nemůže dosáhnout.

V kontextu balady plyne z té promluvy nejen protimaršáloství, na doživotí jeden z podstatných motivů Seifertovy a Halasovy generace. V poetistickém kódu, jehož výrazně svébytná seifertovská varianta se při dostatku účastné a myslící pozornosti snadno luští, je tím i sděleno rozhodující téma a příslušná morálně estetická poetika celého hlavního dílu zdejší poezie dvacátých a třicátých let, který se některými rysy kryl s částí soudobé prózy a svou energií i výrazem neodbytně poznamenával poezii dalších pokolení.

Jde o téma a poetiku zástupnosti básnických promluv za ty, kteří padli či těžce žijí a podmínky světa zakoušejí víc i jinak, než básník, ať vinou nadřazenosti či vyřazenosti a ponížení v důsledku svého specifického nadání, může kdy jako občan a lidský tvor zakusit. Výsledky nalezení toho tématu a užití té poetiky už jsou v úhrnu známy. Seifert z té generace a z původců zmíněného dílu poezie zemřel jako poslední. Schopností individuálně modifikovaných, výrazných, okouzlujících, zamyšlených i jemně a stavebně promyšlených či spontánně útočných promluv zastupovali nesentimentálně, beze stop blahosklonnosti, chápavě a vděčně.

Homér říká, že "bitvy jsou k tomu, aby bylo o čem zpívat". Zmíněná místní plejáda, pozdní a lyričtější dědička té, z jejíhož rozsevu v prostoru i čase byl "Homér" ustaven, spíš soudí, že kdekdo z lidí i bez fyzických bitev je subjektem i objektem tolika nevymluvně významných a poutavých trápení, svárů, potěšení, aby stálo za to jejich výběr či - ideálně - sám úhrn co nejvýrazněji artikulovat. Přitom mezi nevymluvnými a mluvícími je rovnost. Nebo ze strany nadaných cosi nad ni: uvědomují si svůj závazek za světelnou i temnou plnost života kolem, jakkoli ta jim poskytuje své drobné i rozměrné báje v jazykové, pocitové, vizuální změti, kterou při všem jejím bohatství a vnitřním napětí je teprv třeba vyrozumívat, členit, definovat a v patřičných škálách, rytmech, melodiích část po části intonovat. Nebo co může být prostšího, než jak František Halas v úvodní básni sbírky Hořec o šest let později zcela bezděky a z jiného úhlu pohledu parafrázuje Josefinu:

Tíseň v píseň změnití mi dáno
Komu dík

A v závěrečné sloce ten autobiografický údaj a dotaz doplňuje:

a pak mi dáno ještě zmásti
s cizí bēdou vlastní žal

Dík čili vědomí závazku a toto smísení bědy jiných s vlastní v něm zburcovalo k aktivitě, čím byl při všech zlých osobních podmínkách obdarován.

Chybí-li tu v pojmenování generace a řečeného dílu poezie Seifertův a Halasův vrstevník i přítel Vladimír Holan, důvod je v tom, že samostatně zůstal poněkud jinde. Jakkoli se s Halasem například podílel na proslulém výboru z lidové poezie Lásky a smrt (tu cennou věc jaksi samozřejmě vydal roku 1938 Bedřich Fu-

čík v Melantrichu), setrval po svém v tradici sebedemonstrací výlučných osudů. Viz zhruba tu křivolakou, ale v něčem soustavnou linii Poe, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Rilke, Pound. Jak se takovým samopřivozeným osamělcům stává, i Holana nápadně dějinné dny zaskočily (jako by dějinně rozhodující nebyla každá hodina či minuta). Ve srovnání s detailními analýzami dějů, věcí, pomyslení a úchvatů, jak utvářely jeho poezii před těmi dvěma výbuchy, mezi nimi i později, je jeho Září 1938 i oslavná rétorika z roku 1945 přes osobitě rytmizovanou výřečnost v prvním případě a sebepopírající sentimentalitu garmošek v případě druhém čímsi obludně zobecňujícím a cenu i smysl veršování zlevňujícím. Nebyl na promluvu za jiné připraven. Za tím lepším i nejlepším z jeho veršů jako by byl pokyn jeho povahy a temperamentu čtenářům: veřejně se podívejte na můj soukromý osud, jak je zlý a jakými esoterickými kouzly jej hledím překonat.

Jakkoli mnohem starší Karel Toman ještě i v dvacátých, třicátých a čtyřicátých letech patrně taky nadále miloval Verlainea a Rimbauda, se svým osudem i s přijatou částí jejich poetiky se vyrovnal bez Holanova poněkud nadřazeneckého dextéritismu či paraventismu. Měl ty dva rád a v něčem je i následoval jako spolubědnáky své i nesmírného počtu jiných. Tak se ve jménu svého erbovního nápěvku "neb my jsme všichni bědný lid a bratrství je mezi námi" odtrhl od sebezpytování a sebesdělování, jež u Rimbaudových a Verlainových proselytů skoro vždy má trapně sebelitující přízvuk. Toman byl i v pozdní osamělosti čehokoli takového prost. Imaginativně a promyšleně zastupoval.

Musí se i v poezii něčemu takovému říkat socialismus, jestliže zvlášť v našem století bylo toho termínu tolikrát hrůzně zneužito na účet miliónů lidí a prvotního, důvodně vábivého, důmyslně budovaného snu téhož jména? Stačí nazvat to esteticky a morálně zavazujícím demokratismem a humánní pozorností. Popadne-li však povahou a myšlením takto vymezeného autora úzkost z Nikde, jak se výmluvně stalo Halasovi (Dokořán, 1936), má vinou toho být ze společenství "socialistů", aspoň zčásti prvotnímu snu věrných, jako kacír vypovídán? Sotva kdo má právo takové anatéma vyhlásit. Zvlášť když tím Halas nově rozšířil definici toho, co všechno je člověk, jeho instinkty, pocity, představitivost, myšlení a jeho situace v tomto světě. Patrně i tentokrát mluvil zástupně za mnoho bezradných --- i takových, kteří bezradnost navenek nepřiznávají.

Zvlášť poutavý a na první pohled kontradiktorní vztah k tématu a k poetice pokorně chápavé vděčnosti a rovnostářsky přijatého závazku vůči kterémukoli a jakémukoli z lidí (nejen té poetice "nic lidského není cizí", sama si naopak ukládá co nejtěsnější blízkost a rozpoznání všeho lidského) vyjevuje ono podivuhodně zpracované trosečné zboží dní i nocí, let světelných i temných, jak dlouhá desetiletí čekalo na konečný tvar a zveřejnění v mysli a pod rukou Josefa Palivce. Měl mnoho jiných starostí. Kolem pětadvaceti mu bylo uloženo ve vojenském válčit, ke všemu na chybné straně fronty. Díky zranění ho přeložili k zpravodajství. A dával zprávy mafii, ovšem té, která, jak se ukázalo, přispěla k založení první republiky. Studoval pak práva a účinkoval jako diplomat. Všechno to v něm bylo uloženo zároveň s nádherně koncízním vypravěčským smyslem, se samozřejmou několikajazyčnou, především francouzskou vzdělaností, s uměním, jak sebe odsunout ze středu pozornosti. Nepomohlo mu to při jeho nenápadně vyvinutém občanském smyslu od uvěznění za Hitlera ani od delšího uvěznění v prvních padesátých letech. Kde? Tady. Jeho poezie (za kterou ve třicátých letech jakoby ze zaneprázdněnosti i skromnosti nechával mluvit jen své překlady z Valéryho) směla pak znovu vyjít teprve v roce 1969. Seifert v předmluvě k tomu souboru, souhrnně nazvanému Síta, na jednom místě říká, že jde o poezii "výlučně aristokratickou", a v tomtéž odstavci se zmiňuje, že její původce je "vášnivě angažován na osudech svého národa". Aristokrat? A jakkoli pak Seifert znovu říká, že Palivec je "básníkem básníků", o něco dál se dovídáme, že ta "rafinovaná krása je očkována na prostý šípek lidové písně". Nejen z Lásky a smrti je známo, jak bezděčně i vědomě úsporný v svém postřehu a domýšlení ten "šípek" umí být. Hlavně byla příležitost všimnout si, co se děje, kdykoli se intelektuálně a imaginativně energická mysl spojí s tou změtenou převahou jazykové spontánnosti. Byla o tom zmínka u Seiferta. Nedochozí k nápodobě, ale ke střetání. Miron Białoszewski, skoro jistě nejvýraznější a nejpronikavější představitel toho střetání v polštině a asi i v jiných jazycích, ironicky nazývá jeden z takových střetů Pokusem o přizpůsobení. (I o přizpůsobení v zájmu živobytí se zjevně jen bezúspěšně pokoušel: před dvěma lety ve Varšavě zemřel, podle důvěryhodných pramenů hlady.) Naneštěstí v češtině existují jen nedokonalé převody (viz Světová literatura 1966, č.2). A ostatně tento druh střetů je z jazyka do jazyka asi

nepřevoditelný. K únosným či dokonce zářivým výsledkům těch střetů v jednom jazyce může patrně dojít jen při dostatečném nadání, pokoře a procvičené vzdělanosti ve způsobech mluvy i v jiných humanitních oborech, jako tomu bylo u Josefa Palivce, Čtěte Síta.

Ale kolik je toho třeba přechít a kolik předpojatostí zároveň je nutno odečíst, aby byl doceněn básník typově asi stejně odlišný od Palivce jako od Seiferta a Halase, přitom poezií i individualitou přítel všech, Josef Hora. V rozhodujících pasážích svých relativně početných a zároveň koncizních sbírek (dožil se jen čtyřiapadesáti let) je to básník účastně zamyšlený, protimódně vzpurný, světem dějů, věcí, krajin vzrušovaný a hned též skoro ironicky podstupující.

Skoro jedním dechem Toman, Palivec, Hora? A proč ne? Každý z nich byl po svém pravý a sám se sebou v promluvě identický. Právě tak jako Halas a Seifert.

Ti všichni byli sami se sebou totožní i v tom, co snad odborník na morálně sociologické a literárně vědní soudy nebo čímsi zklamáný marginální přítel může nazvat omylem či proviněním. Ale bezpochyby o nich i v budoucnosti rozhodne, že v tomto světě politických a maršálských vítězství, takzvaně uměleckých a literárních kalkulací za účelem úspěchu, omezování volnosti promluvy až za hrob dokázali v podstatných částech svých životů i poezií vždy zůstat proti maršálům, pro Josefiny a pro jejich bratry, drobné vinaře. A pro individuálně laděné i mířené promluvy smyslů, citů, pomyšlení v lidských tvorech.

V jazyce času a místa některé jejich promluvy pronikají až tam, kde pro obdoby pocitů a pomyšlení v žádné řeči dobově a místně určených lidských odrůd jiný způsob vyjádření neexistuje. Nejde o jedinečnost v jakémkoli druhu či stupni patosu národní, ale z hlediska celku světa prostě dobovou a místní. Pozvolna jako plejáda jménem Homér, Dante, Shakespeare, Goethe, Shelley, Keats, Puškin, Mácha. Všichni byli odněkud. A hlavně se sebou identičtí. Nenapodobovali.

I těm zdejší stačilo sdělit statistický údaj. A místo aby se maršálsky či ideologicky správně chlubili, co všechno na jeho základě vědí o budoucnosti, píší Baladu z Champagne, Komu dík, Jana houslistu ("Jak kapky jsme se rozpršeli po široším světě tom") či to, co je souhrnně obsaženo v Sítech.

Jako nikdo z nich ani Jaroslav Seifert nesloužil. Byl do dna,

kým byl. Je jen třeba mít pro taková témata, poetiky a individuality i dostatek účastně chápavého smyslu.

Leden 1986

Zdeněk Urbánek

272

DOPŘEJ MI ŠTĚSTÍ BÝT ŠTĚSTEN

Vím o místě

kteřé je taďy

vím bytost ve kteřé je dobře pobývat

vím prostory v sobě, znovu-

nalezené a bďící, kam ji zvu

Můj chleba vsakuje žlutavé letní víno

to její víno vymílá přijímá a mne

celistvé částěčky střídá

svět zaoblen

semene vanoucí a vstřícny vanen vlak

Sněďá, zůstává podkova chlebové kůrky

jízdní

celí se v prstenec karátově snubní

Dopřej nám štěstí zůstat samými sebou

naďál, naďál co samotřetím

pobývat nám lze -

v krystalech okamžikově snad hořkých

v hořkosti ale vždycky krystalické

Souběžně taďy

tudy vede meď

Sytost naše věčně hladová

oraniště naď námi

sněďé nebe úrodné

Dopřej nám zůstat samými sebou, to je štěstí

Mimo moďlitbu

mimo zaříkání

uvnitř nich, tak se roďí

přímá řeč

A je to naše přímá řeč co stvořuje tebe

Když jsi nás přinutil žít

ať je po našem

NAD JEDNOU KNIHOU O REALISKU T.G. MABARYKA

Praha, leden 1986

Jaroslav Cpat

C Jaroslav Cpat

Zájem o životní dílo a odkaz T.G. Masaryka roste. Doma, v Československu, i za ~~ještě~~ hranicemi. Z řady zahraničních prací zveřejněných v posledních letech se mi dostala na sklonku roku 1985 šťastnou náhodou do rukou práce Evy Schmidt-Hartmannové: Thomas G. Masaryk's Realism. Origins of a Czech Political Concept. Práci o 211 stranách vydalo v roce 1984 Collegium Carolinum, badatelské středisko pro studium dějin českých zemí v Knichevě.

Sáhl jsem po knize s velkou zvědavostí již vzledem k jejímu tématu; tématu, jehož vědecké zpracování je bezpochyby nejvýš žádoucí. Můj zájem ještě stoupl, když jsem z osnovy práce zjistil, že autorka si dala za úkol vyrovnat se s Masarykovým realismem od jeho sledovatelných počátků až do roku 1914, tedy zhruba za období čtyřiceti let. Úkol doslova gigantický - na jednoho badatele a v jedné, rozsáhlé nepřilíh velké práci. Vědyť jen knižně, eventuálně v menších brožurách publikované Masarykovy práce za tu dobu by vydaly, střízlivě počítáno, dobrých deset středně velkých svazků. Během dalších by zaplnily Masarykovy stati a studie zveřejňované po zmíněná desetiletí v různých časopisech /českých i jinojazyčných, hlavně německých/. Již jen studijně obsáhnout toto nejednoduché myšlenkové dědictví, provést z něj representativní výběr a čtenáře o něm objektivně informovat, představuje úkol, jehož samotná představa by měla, myslím, nutit každého případného badatele k vážení svých sil a možností. Navíc: již více masarykologů se shodlo v tom, že Masarykovo životní dílo, tedy i jeho realismus pochopit a srozumitelně vyložit předpokládá, zabývat se nejen jeho myšlením zaznamenaným v knihách a časopisech, popřípadě uloženého v různých podobách v archivech, ale že je nutno vzít v úvahu celý jeho usilovnou práci a nevšedními kulturními a politickými činy naplněný život. Lapidárně vyjádřil tento metodologický požadavek F. Fajfr, když napsal: "Masarykova filozofie je spíše historickou událostí než naukou. Jsou to myšlenky, avšak rozvíjené dramaticky, vyjádřené v činech a akcích, jejichž cílem bylo působit na přítomný svět sociální." A protože se Masaryk nechal jako dospělý muž ve svých činech vést ideami, jež si studiem předtím

osvojil /slova a činy tvořily v jeho případě vzácnou jednotu/ a zároveň vtiskoval sledovaným ideám pečeť své osobnosti, charakteru pozoruhodně výrazného, vyžaduje zkoumání jeho realismu nezbytně přihlížet i k této skutečnosti. Fajfr právem poznamenal, že nejen samotné myšlenky, ale celá Masarykova osobnost byla částí a obsahem jeho filozofie a že proto nejlepší formou jejího výkladu bude vždy její sledování v souvislosti se všemi ostatními podstatnými činy jeho života, neboť jimi byla v mnohém demonstrována a ověřována. Pečeť své doby nese přirozeně dílo každého filozofa. Specifikou Masarykova zjevu však je, že zmíněná souvislost je v jeho filozofickém odkazu podstatná a tudíž i metodologicky nepominutelná. - Konečně ráročnost úkolu vyrovnat se kriticky s realismem v rozmezí čtyř desetiletí zvyšuje i to, že Masarykovy jednotlivé činy i jeho dílo jako celek byly vždy z nejrůznějších stran nejrůzněji kritizovány; přitom jen zřídka kdy nepředpojatě. Autor, který se rozhodne Masarykovo dílo s těmito kritikami konfrontovat, což je i případ naší autorky, musí řešit /nebo by alespoň měl/ i další ráročný úkol: Kriticky vážít i kritiky kritiků.

S vědomím zmíněné obtížnosti tématu jsem přistoupil ke studiu a posuzování práce E.S. Hartmannové. Již její osnova napovídá, že autorka věnovala nejvíce místa a pozornosti Masarykovu myšlení v letech devadesátých. Z celkem přibližně 185 stran studijního textu vyčlenila těmto létům řádově dvě pětiny, menší polovinu. Toto soustředění se na devadesátá léta se stane ještě zřejmější po zjištění, že první tři kapitoly práce, v rozsahu 44 stran, věnovala obecně historickému úvodu; líčení podmínek, v nichž se Masarykův realismus formoval a za nichž začal působit. To znamená, že vlastní výklad předválečného Masarykova realismu soustředila z větší poloviny k literárním pramenům z devadesátých let. Období podstatně delšímu, létům osmdesátým a čtrnácti létům předválečným, ponechala zbytek.

Rozvržení tématu v čase je jistě věcí autora a samo o sobě nemusí mít vliv na kvalitu jeho zpracování. V daném případě se ovšem ukázalo být metodologickým problémem při autorčině vymezování podstatných obsahových komponent Masarykova realismu. Vedle k přílišnému podcenění až k vyloučení některých z nich. Tak na str. 23 například uvádí, že otázkou přístupu Čechů k ji-

ným slovanským národům, problémy austroslavismu, panslavismu apod. se ve studii zabývat nebude, protože v Masarykově pojetí realismu nepatřily mezi otázky podstatné. To je ovšem kar
dinální omyl! Slovanství vůbec, problémy Ruska ve vztahu k ostatní Evropě, k Rakousku a české otázce zvláště, se Masaryk zabýval trvale a vyslovil se k nim nejednou způsobem, který nelze pominout. Již mezi jeho juveniliemi se setkáváme s pozoruhodně vyzrálým chápáním slovanství, a sice v recenzi Funck-Brentanovy knihy *La civilisation et ses lois. Morale sociale*, zveřejněné pod titulem Základy osvěty a budoucnost Slovanstva. /1/ Z konce osmdesátých let je to pak spis Slavjanofilství I.V. Kirejevského. Jsou tu dále dvě Masarykovy studijní cesty do Ruska v letech 1887 a 1888 /autorka je na str. 173 nesprávně klade až do doby po roce 1890/. Ve stejné době nelze přehlédnout ani velkou pozornost, již věnovalo pod Masarykovým vedením studiu Ruska, jeho vědy a kultury, Athenaeum. A konečně je tu velká, dvousvazková práce *Rusland und Europa* z roku 1913. Přejít tyto práce /nemluvě již o četných časopiseckých statích/ výše zmíněnou poznámkou a odkazem čtenáře na dvě tři práce jiných autorů je v daném případě jen těžko pochopitelné. Autorka tím, že odmítla se jejich obsahem vůbec zabývat, samu podstatu Masarykova realismu zúžila způsobem, který sám o sobě jeho správné pochopení nesmírně ztěžuje.

Podobně ovšem dopadla u autorky i další podstatná komponenta Masarykova realismu: jeho vztah k socialismu vůbec a k marxismu zvláště. Vyloučení takové práce jako *Otázka sociální, Základy marxismu sociologické a filozofické*, musí nutně výklad podstaty realismu dále vážně deformovat.

Než, věnujme dále pozornost auterčijným výkladům toho, co sama do Masarykova realismu pojala. Z juvenilií jsou to články: *Theorie a praxis*, *Plato jako vlastenec*, *O pokroku, vývoji a osvětě* a *Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der modernen Civilisation*. Co z obsahu těchto prací uvádí, je zásadně věcné, informativní. Námitku zde vyvolá zainěné "opomenutí" ideově závažné recenze *Základy osvěty a budoucnost Slovanstva*. Víme, že se tak nestalo náhodou!

Stručnost výkladu Masarykova základního filosofického spisu

Základové konkrétné logiky lze mít za zásadně odůvodněnou - vzhledem k rozsahu knihy. Nápadné ovšem je, že tu chybí jakákoliv, byť sebekratší zmínka o obsahu kapitoly Filozofie a theologie, v níž Masaryk vymezuje své pojetí vztahu vědy a náboženství, tedy o problému jeho realismu rozhodně klíčového. Zřejmě se tu projevilo jisté podcenění místa náboženství ve filozofických základech Masarykova realismu.

Že autorka nevěnovala vedle Konkrétní logiky pozornost Masarykovým menším pracím z oboru filozofie, jako například Humova skepse a počet pravděpodobnosti nebo Blaise Pascal, jeho život a filozofie, lze mít celkem za oprávněné. Pozornost ovšem nevěnovala ani jeho přednáškám z Praktické filozofie. V tomto případě však bylo žádoucí, aby čtenáře alespoň ve zkratce informovala, jak Masaryk chápal problém národnosti a státu; žádoucí vzhledem k tomu, že se sama v kritice Masaryka zejména na tyto stránky jeho realismu zaměřila.

Z myšlenkového odkazu let devadesátých věnovala autorka pozornost jednak Masarykovým projevům poslaneckým a hlavně pak spisům pojednávajícím o české otázce. Vylíčení obsahu České otázky, Jana Fusa, Naší nynější krize a Karla Havlíčka je vzhledem k rozsahu knihy nutně zkratkovitě. Ocenění přitom zasluhují některé autorčiny kritické poznámky k těmto pracím. Patří mezi ně rozhodně upozornění vyslovené v souvislosti s výkladem České otázky, že Masaryk ji nepsal a veřejnosti nepředkládal jako práci historickou, ale toliko jako svérázný pokus politického myslitele zdůvodnit sobě i čtenářům ideály české politiky, jež pro přítomnost a budoucnost propagoval také /zdaleka ne jen/ s pomocí exkurzu do českých dějin. S odvoláním na vlastní Masarykovu omluvnou poznámku v úvodu k prvnímu vydání České otázky, že exkurz do dějin^{mu} v ní bylo toliko "historickou berlí", koncesí, učiněnou tehdejšími literárními poměry, odmítla autorka právem pozdější pokusy insinuat Masarykovi záměr zkreslovat reálný běh českých dějin. V těchto souvislostech patří k pozitivně posuzované práci i autorčin poukaz na skutečnost, že Masarykovo vyzvedávání kontinuity jistých ideí české reformace ve spise Česká otázka znamenalo opravdu jen vyzvedávání kontinuity ideí, dle Masaryka významných pro přítomnou českou

politiku, nikoli tvrzení o jejich nepřetržitém působení v českých dějinách. Tyto a jim podobné autorčiny poznámky, anticipující pozdější obrany České otázky a Jana Husa před jejich neobjektivními kritiky, jsou stejně oprávněné, jako její výtky Masarykovi samotnému, že při exkurzech do dějin reformuloval některé své abstraktní, spekulativní ideje vždy dost jasně.

V užití tohoto objektivně kritického přístupu, uplatněného při výkladu zmíněných prací, nebyla autorka, ke škodě své práce, důsledná. V řadě i vážných případů od něj upustila, aby dala průchod hrubě tendenční kritice Masaryka s cílem, slyšet a hodnotu některých jeho projevů, spisů či postojů vůbec zkreslit nebo i znevážit. Pokusím se toto zjištění prokázat na příkladech.

Jedním z nich je vylíčení Masarykova poslaneckého působení v letech 1891 - 1893. Celkem lze souhlasit s první částí výkladu tohoto působení, včetně Masarykova vystoupení na říšské radě k důležité otázce reformy právnických studií v Rakousku. Již jen s výhradami, vážnými, lze ovšem přiznat autorčin výklad obsahu Masarykova projevu k voličům ve Strakonících v září 1891 a již zcela nepřijatelný je ve světle faktů způsob, jakým referuje o Masarykově vystoupení v říšské radě 18. listopadu 1892.

Při posuzování Masarykových poslaneckých projevů nevezala autorka především v úvahu, že šlo o ústní politické, svoji podstatou ve většině případů polemické projevy, přednášené k živému auditoriu a ne o písemná akademická pojednání určená čtenářům a že již proto musely být nutně svým rozsahem a tudíž i možnostmi tu či onu tézi rozvádět a argumentovat, limitovány. Jestliže za těchto okolností autorka napsala, že Masaryk ve Strakonících v polemice proti radikálům v mladočeské straně neprokázal "a high level of skill and depth of argument" /str. 111/, nebo že svoji víru v Rakousko a odmítání Ruska jako alternativy pro orientaci české politiky zdůvodnil nedostatečně /tamtéž/, pak nutno konstatovat, že jde o výtky neoprávněné! Již samotný obsah strakonického projevu mohl být, a také byl, těm, jimž byl určen, dostatečně jasný, srozumitelný a na dostatečně "vysoké úrovni" ~~argumentovaný~~ argumentovaný. Jeden příklad za ostatní: Odmítaje náhady a hlasy českých radikálů, volajících po změně zahraniční politiky Rakouska, po orientaci na Rusko,

po spojenectví Rakouska s ním, řekl mj., že při existujícím odporu k Trojspolku v Čechách /"Trojspolek je nám Čechům všem nesympatický"/ raději nikomu brát jeho iluze /o Rusku/, ale činný politik musí mít v tak vážné otázce jasno. Při všech sympatiích k ruskému národu, sympatiích, z nichž se Masaryk sám veřejně vyznával, odmítal přenášet je na ruské vlády. Havlíček - pokračoval Masaryk - by se musel v hrobě obrátit, kdyby slyšel, že opravdoví svobodomyšlní politikové čeští, kteří nemají důvěry k policii a ku vládě ve Vídni, ani k žádné policii na světě, "jen ruské policii a ruské vládě šmahem důvěřují, ať dělá co dělá". Účastníci projevu ve Strakonických měli ovšem pro svoji potřebu řečníkovi v dané otázce správně rozumět k dispozici nejen citovaná jasná slova jeho projevu. Odborná i širší politická česká veřejnost znala Masarykovy soudy o Rusku a o možnostech vztahů Čechů k němu z řady Masarykových literárních projevů. V Athenaeu dbal nejen o to, aby v něm byly otiskovány zprávy o vědeckém a kulturním životě v Rusku, ale užíval jeho stránek i ke kritice českého romantického rusofilství. Propagoval poznávání Ruska a realistický přístup k němu. Významný byl v tom směru jeho již vzpomenutý spis Slavjanofilství I. V. Kirejevského. A pak tu byl Čas, od roku 1889 týdeník realistů. I na jeho stránkách Masaryk sledoval kulturní i politické problémy Ruska. Z příspěvků svým politickým obsahem nejvýznamnějších uvádím: úvodník z 23. srpna 1890, článek Anglo-ruská otázka ze 6. září téhož roku a úvodník z 1. srpna 1891 s titulkem Kronštadtské slavnosti. Článek Anglo-ruská otázka je podepsán šifrou Č.F., která je v odborné literatuře považována prokazatelně za šifru Masarykovu. Úvodníky podepsány nebyly. Jejich jazyk a zcela zřejmá obsahová souvislost s článkem Anglo-ruská otázka vypovídají však nepochybně o tom, že i jejich autorem byl Masaryk. Kratochvíl toho od konce roku 1890 do léta 1891 probíhala v Čase diskuse o ruskopolském sporu. Zasáhl do ní i Masaryk. Obsáhlý jím podepsaný příspěvek otiskl list v dubnu 1891. Rozbor obsahu všech těchto Masarykových literárních projevů, veřejnosti známých, by ukázal naprostou neudržitelnost tvrzení E. S. Hartmanové, že Masaryk svoji víru v Rakousko a odmítání Ruska jako alternativy pro orientaci české politiky zdůvodnil nedostatečně. Bylo

ovšem jen přirozené, že autorka poznamenala důležitá Masarykova stanoviska obsažená ve statích, které by musela teprve objevovat, když nevezala náležitě v úvahu ani jeho práce, jež uvádí sama ve vlastní bibliografii. Masaryk byl již na přelomu 80 - 90 let jedním z nemnoha předních evropských kvalifikovaných znalců Ruska. Svěvolným vyřazením jeho myšlenek a postojů v dané otázce z tématu práce autorka obraz Masarykova realismu vážně ochudila a zkreslila.

Vraťme se však ještě k autorčině vylíčení Masarykova projevu v říšské radě dne 18. listopadu 1892. /Str. 112 a 113/. Věcně ~~autorka~~ čtenáře o obsahu projevu de facto neinformuje. Zato konstatuje, že celý projev byl v "překvapujícím" /striking/ kontrastu s Masarykovým projevem ve Strakoncích. Vytýká, že hlavní část projevu na říšské radě byla "clearly hostile towards the Germans", že Masaryk obvinil Němce "as a whole" ze silné předpojatosti a zlé vůle vůči Slovanům, a protože, jak tvrdí autorka dále, nečinil rozdíl mezi Němci, zatímco se na druhé straně silně identifikoval se Slovy jako celkem, kvalifikovala jeho projev jako nepřijatelnou simplifikaci daného problému. Od umírněného tónu projevu ve Strakoncích přešel prý Masaryk na říšské radě k obyčejnému nacionálnímu antagonismu. To se projevilo údajně i v tom, že kritizoval Trojspolek a v souvislosti s ním rakouský přátelský přístup k Německu.

Uvedené, i některé další podobné soudy E.S. Hartmannové jsou neobjektivní, zbudované na faktech zkreslených i vůbec neexistujících. Příkladem posledního je tvrzení, že Masaryk kritizoval i Poláky "like the Germans", že je obviňoval z nepřátelství vůči Čechům. Pravdou je opak! Vytkl sice politickým mluvčím Poláků leccos, rozhodně ne však "nepřátelský" postoj k Čechům. V nejpodstatnější kritické poznámce na adresu Poláků, členů říšské rady, řekl: "Nedávno promluvil několik řečníků vašeho klubu o vašem poměru k nám. Tak prohlásil kolega Rozłowski, že Poláci by měli uplatňovat svůj vliv na nás ve smyslu uklidňujícím. Kolega Roszkowski zase řekl, že jeho strana nemůže s kladočechy jít ruku v ruce pro naši taktiku a pro naše rusofilství. Vidíte, že jest zde rozpor v názorech, zdá se, že

vaše strana se na nás nedívá jednotně. Nejsm ovšem povolán k tomu, abych se míchal do vašich poměrů v Haliči; v tomto směru chovali jsme se vždy co nejšetrněji. Podporovali jsme vše, co bylo spravedlivé a co jste žádali, ale nedovolovali jsme si úsudku o vašich vnitřních otázkách. Proto vás musím prosit, aby alespoň vaše noviny chovaly se k nám stejně šetrně - vaše noviny přinášejí často zprávy z Čech, jež nejsou takové, aby vnesly jasno do našeho poměru; imputují se nám často úmysly, jež neexistují. Jestliže na příklad jeden list, Dziennik Iolski jednou dovedl oznámit, že naše sokolská výprava do Francie dostala peníze na cestu od Petrohradského dobročinného výboru, ano, pak nevím, mám tu mluvit o raivnosti či o insinuaci?" K dotčené otázce vztahu Čechů a Poláků k Rusku pak poznamenal: "Kteopírám našich sympatií k ruskému národu, to mne ani nenapadne a řekl jsem te již častěji; ale stejně jsme zdůraznili, že máme také sympatie k národu polakému a ke všem slovanským národům." - Čtenář jistě již sám posoudí, zda lze nalézt v citovaných slovech Masarykova "nepřátelství" vůči Polákům a zda tudíž autorka vnesla tak vážné obvinění vůči Masarykovi práve.

Obdobně neprůkazně, v rozporu s literou i duchem kritizovaného projevu, dospěla E. S. Hartmanová k tvrzení, že Masaryk obvinil z nepřátelství k Čechům všechny Němce /"as a whole"/. Ke předpojatý čtenář při studiu projevu zjistí /v češtině otiskl projev v mírně zkrácené verzi Jiří Kovtun v edičně dobře vyba-vené knížce Slovo má poslanec Masaryk, Arkýř, Munchen 1985; v roce 1931 byl otištěn nezkrácen v časopise Naše revoluce, roč. VII, sv. 1., str. 23 - 56/, že tento soud je v podstatě stejně neoprávněný, jako v případě údajného nepřátelství vůči Polákům.

Pravda, těžilětém Masarykova projevu byla kritika politiky rakouských Němců vůči Čechům a v jisté míře i vůči ostatním Slovanům v Rakousku. Při jeho studiu však zjistíme, že při nepopíratelně kritickém tónu to byl projev naprosto loyální jak vůči Rakousku jako státu, tak zásadně i vůči Němcům. Masaryk v něm vyzvedl a ocenil ne jeden příklad demokratického, prozíravého přístupu Němců k Čechům, zásadně loyálně se vyslovil i

o projevu svého předřečníka, vůdce německé levice v parlamentě poslance Flenera, jinak častého kritika české politiky. Imponoval mu ~~klidným~~ uklidňující, smířlivý tón Flenerova vystoupení. Masaryk byl však zvolen do říšské rady proto, aby v ní hájil zájmy Čechů. Bylo proto jeho povinností, uloženou mu ostatně poslaneckým klubem, aby v parlamentě, v němž zasedali zodpovědní zástupci rakouských Němců, promluvil kriticky k německé politice, pokud k spravedlivým českým zájmům nepřihlížela nebo je dokonce ohrožovala. Proto, oceniv nejdříve pozitivně projev Flenerův, poznamenal, že jeho klubovní kolegové se v postoji k Čechům již jeho příkladem neřídí, přičemž ještě méně porozumění, klidu a ušetrnosti projevovali vůči Čechům a českým zájmům poslanci za stranu německých nacionalů. Dále pokračoval výčtem konkrétních příkladů hegemonistických a otevřeně germanizačních snah i vlivných Němců. /Existenci dvou z nich zaznamenala v nekomentované bibliografické poznámce pod čarou i E.S. Hartmanová: F. de Lagarda Deutsche Schriften z roku 1878 a M. Ratkowského Das Recht und die Pflicht, die Tschechen und Slovenen zu germanisieren/

Poslancům Němcům na Říšské radě vytýkal, že trpí, aby germanizační názory mohly být hlášány zcela volně, na vysokých školách, v tisku i při veřejných příležitostech a že je mohou hlásat i vysoce postavení státní zaměstnanci. Jistě, dnešní kritik Masarykova projevu může právem kriticky zvažovat, zda ten či onen Masarykův výrok, poznámka, nemohly být formulovány s ohledem na Němce citlivěji, obezřetněji. Nemůže ovšem, chce-li být kritikem objektivním, přehlédnout, že nejen celý duch Masarykova projevu, ale i řada jeho dílčích vývodů byla vůči Němcům přímo vemlouvavá, státoporná. Proto neobstojí tvrzení S. Hartmannové, že mezi Masarykovým projevem ve Strakoncích a projevem na Říšské radě z listopadu 1892 je "překvapující" rozdíl. Ano, jistý rozdíl mezi oběma byl. Ve Strakoncích, v českém městě, kritizoval Masaryk, tváří v tvář svým českým voličům, obsáhle a důkladně nemoudrý český protiněmecký radikalismus, nebo jinak, projevy českého nacionalismu. V parlamentě, ve Vídni, tváří v tvář svým německým poslaneckým kolegům, lidem v naprosté většině vzdělaným a za rakouskoněmeckou národnostní politiku v monarchii zodpovědným vytýkal vážné

projevy německého nacionalismu protičeského a protislovenského. Kde jinde bylo proto vhodnější místo než právě tam, mělo-li se ovšem o takovém problému vůbec zodpovědně jednat. Přitom o podstatě vztahu Čechů a Němců v Rakousku mluvil Masaryk, a to naprosto srozumitelně, i ve Strakoniciích - v merituu věci zásadně ghodně s obsahem inkriminovaného projevu na říšské radě. Je chybou autorky, že tuto podstatnou shodu mezi oběma referáty nevzala při kritice Masarykova projevu v říšské radě v potaz. Její závěry by pak vyzněly poněkud jinak. Podobně přešla mlčení i Masarykovy strakonické kritické poznámky na adresu Troj-spolku a Ruska.

Z celého autorčina výkladu zmíněných projevů vyplývá, že v reálném konfliktu dvou nacionalismů vítá Masarykova kritiku nacionalismu českého, nemile se jí však dotýká jeho kritika existujícího nacionalismu německého. Jinými slovy: sympatizuje s kritikou nacionalismu ovládaných, nerovnoprávných, zatímco se vyhýbá kritice, chodí po špičkách kolem nacionalismu privilegiovaných, vládnoucích. Z hlediska pravdy dějin je takový postup ~~neobjektivně~~ jednostranný. A protože v sledovaných dějinách šlo o konflikt v otázce nejvýš vážné, demonstruje autorka při jeho rekonstrukci zvoleným metodickým způsobem, možná nolens volens, i své ~~politické~~ stranictví v něm. Dokládá to i její vyličení ohlasu Masarykova projevu v plénu říšské rady. Bouřlivá diskuse zahájená hned po Masarykově vystoupení probíhala poté ještě v dalších dvou dnech. Aniž by se o této skutečnosti zmínila, zaznamenala z ní jen vystoupení poslance Mengra, nositele mandátu za Ernov. Cituje jeho výrok, v němž kvalifikoval Masarykův projev jako divoký výbuch nacionální nenávisti, svědčící od samotného počátku o tom, jak blízko asijských hranic získal Masaryk své vzdělání, přičemž jedním z jeho přátel byl i Tolstoj. /!//Víme, že Masaryk studoval hlavně v Brně, ve Vídni a v Lipsku a že většina jeho profesorů byli Němci./ A zatímco Masarykův projev sledala autorka Němcům nepřátelským, bezmála agresivním, přešla přes Mengrovy hrubě urážlivé útoky bez poznámky. -Ke tak říšská rada. Její plénum Mengrovo vystoupení odmítlo. 155 hlasy proti 104 vyslovalo Mengrovi nelibost. Masaryk tím získal naopak satisfakci. Mezi oněmi 155 hlasy pro něj byl i značný počet hla-

sá poslanců německých. Rozhodně a působivě odmítl například Mengrovy výpady vůdce křesťansko sociální strany K. Lueger, přičemž poslanec německé levice vyzval, aby se bili v prsa a říkali si: "Mengers culpa, Mengers culpa, Mengers maxima culpa!"

Neobjektivita vyličení obsahu a smyslu Masarykova inkriminovaného projevu není v knize E.S. Hartmannové náhodná. Setkáváme se s ní i na jiných místech její práce. V otázce vztahu Čechů a Němců považují ~~se~~ za nepřehlédnutelné její hodnocení postoje mladočechů k puntacím. Kvalifikovala tento postoj jako "jedinou" a "fatální" příčinu toho, že nebyly českou stranou jako celkem přijaty a realizovány./Str. 21/. Jsem dalek toho exkulpat tehdejší tvůrce mladočeské politiky za jejich podíl viny na nezdaru puntací. Prohlásit však jejich postoj za "jedinou" a navíc "fatální" příčinu jejich nezdaru, je tvář v tvář faktům "nepřipustnou simplifikací". Bylo velmi vážnou chybou především německých účastníků jednání, samotným císařem počínaje a poslanci za liberální stranu konče, že odmítli požadavek staročechů přizvat k vídeňským jednáním zástupce mladočechů. Byli práce mladočeši od léta 1889 se svými 37 poslanceckými mandáty v zemském sněmu a svým rychle rostoucím politickým vlivem v Čechách plně legitimováni k tak vážnému jednání. Další chybou, tentokrát již jen německých liberálů, byl způsob, jakým předložili výsledky vídeňských ujednání své stranické i širší německé veřejnosti na vědomí. Sjezd delegátů jejich strany, konaný 9. února 1890 v Teplicích, vyzněl přičiněním některých /ne všech/ mluvčích na něm jako demonstrace německé nadřazenosti nad Čechy. I Flener, účastník jednání ve Vídni a jeden z politicky střízlivějších řečníků, volal po tom, aby Čechy jako země Němci obývaná byla "immer mehr" naplňována německým duchem, volal po solidaritě všech Němců, neboť jim patří jako velikému národu budoucnost. Někteří z dalších řečníků, například Strache, poslanec za Warnsdorf, šli v politice neuvážených provokativních projevech ještě dál. Nakonec sjezd vyvrcholil recepčí, oslavou již dosaženého vítězství nad Čechy a holdem bojovému německému a všenněmeckému. O průběhu sjezdu byla veřejnost informována tiskem. Čechům o něm referovala především v Praze německy vycházející Bohemie.

Mladočeši, když se s obsahem punktací seznámili 26. ledna, tedy před sjezdem německých liberálů v Teplicích, reagovali zdrženlivě, ale ne odmítavě. Jejich důvěrníci veřejně připustili, že obsahují řadu ustanovení, s nimiž mohou souhlasit, jiná že však vyžadují diskusi a opravy. Teplický sjezd liberálů a některé jiné obdobné projevy z německé strany však způsobily, že se nakonec začali stavět k punktacím kritičtěji a jejich schválení v podobě zemských zákonů silně oponovat. Je však možné kvalifikovat mladočeský postoj za zmíněných okolností jako "jedinou" a "fatální" příčinu nezdaru punktací? Jistě jen při zavírání očí nad povážlivými projevy nacionalismu ze strany německé.

Ještě jeden příklad postupu E.S. Hartmannové při kritice českého nacionalismu a Masarykova podílu na něm. Jde o její kritiku Palackého. V kapitole pojednávající o potřebě moderního českého politického života zjišťuje, po několika vcelku objektivních poznámkách o Palackého filozofii, že jako historik, ač nebyl militantním nacionalistou, svými Dějinami velmi přispěl k zostření česko-německého sporu v Čechách tím, že poskytl českým nesmiřitelným nacionalistům historické ospravedlnění jejich postojů. Svou výtku formuluje opatrně, poznamenává, že jí nelze vztahovat na jeho Dějiny jako celek, nicméně nakonec přece jen připisuje Palackému zodpovědnost za to, že svým dílem v lidu živil a ospravedlňoval city obecně antiněmecké, zejména, když byl čtenářů chybně chápán a vykládán. V této podobě lze jistě přiznat autorčině tézi jisté oprávnění, s tím, že celý problém je ovšem podstatně složitější a vyžádal by si důkladnějšího rozboru a vysvětlení. Co však překvapí a co je s fakty v zásadním rozporu, je, když za příklad chybného výkladu Palackého dějin vydává i Masaryka, v daném pojednání vlastně za příklad jediný. /Str. 41/. Zůstává však u holého tvrzení. Náležitým rozbohem Masarykova přístupu k Palackému, důkazy, na něž čtenář čeká, své tvrzení nedokládá. Je náhodou. Není totiž těžké zmíněné tvrzení při náležitém respektu k historickým pramenům a dokumentům vyvrátit a odmítnout jako jednu z řady neprokázaných výtek Masarykovi.

Je pravda, že Masaryk choval k Palackému velkou úctu a

považoval jej, spolu s K. Havlíčkem, za zakladatele a tvůrce moderního českého národně politického programu. Není ovšem v žádném případě pravda, že by byl vůči Palackému nekritický nebo že by jej dokonce vykládal v duchu Němcům nepřátelském. To je tvrzení, které musí udivit každého, kdo si jen trochu pozorně přečetl alespoň Českou otázku a o jejím obsahu vážně přemýšlel. V ní Masaryk vyslovuje hned řadu kritických poznámek k Palackého politickým názorům a postojům. A pokud jde speciálně o Palackého pojetí vývoje vztahu Čechů a Němců v dějinách, o jeho dějinný smysl, tedy o otázku, v níž autorka kritizuje Palackého a ještě víc Masaryka jako jeho údajně anti-německého interpreta, pak tak činí v absolutním rozporu se skutečností. Masaryk se k danému problému vyjádřil právě v České otázce /a zdaleka ne jen v ní/ zcela jednoznačně, kriticky, když napsal, že k jistému chybnému chápání situace Čechů ve vztahu k Němcům přispěli i čeští buditelé a "zejména Palacký svou historií". A dále doslova: "Je totiž osudný klam myslit, že všechna naše historie není než ustavičný boj proti Němcům a proti vládě - tak malí jsme nebyli a nejsme. Vyvíjeli jsme se i pozitivně, vývoj náš má obsah svůj a vlastní, v němž antagonismus proti Němcům hrá roli velikou, ale přece jen podřízenou. /1/ V tom se realism, a to v otázce nad jiné důležité, liší od Palackého i od Havlíčka /podtrženo J.O./ a ovšem od běžného teď politizování. Je to požadavek politiky absolutně aktivní a pozitivní;..." /Str. 165 vydání z roku 1948, na něž se odvolává i E.S. Hartmannová/. Jak je možné tvářit v tvář takovému faktům představovat čtenáři Masaryka jako anti-německého interpreta Palackého spisů?

V kapitole o realismu a jeho politické praxi v letech 1900 - 1914, v paragrafu věnovaném programu realistické strany z roku 1900 /str. 163 - 167/, vyjadřuje autorka své překvapení nad údajnou změnou realistů v jejich přístupu k Němcům. Jako novum v jejich smýšlení se jí jeví apel autorů programu /byl jím hlavně Masaryk/ k Čechům, aby akceptovali zájmy svých spoluobčanů Němců jako zájmy rovnoprávných partnerů. A s protimasarykovskou tendencí předkládá tuto údajnou změnu čtenáři jako důsledek vlivu názorů Kaizlových a Kramářových, jímž se Masaryk a jeho stoupenci předtím odcizili. Něco podobného

mohla autorka napsat jen za cenu velmi libovolné manipulace se skutečným Masarykovým smýšlením. Je možné, že řadu důležitých, v pramenech doložených Masarykových postojů v dané otázce nezná, ale ani ty prameny, s nimiž pracovala a na něž se odvolává, nenužňují dospět k závěru, tolik zkreslujícím. To, co autorka oceňuje na realistickém programu z roku 1900 v otázce česko-německého vztahu jako sympatické novum, nebylo v Masarykově myšlení a jednání ani nové, ani převzaté od Kaizla nebo Kramáře. Kalzáme to již v jeho recenzi Funck-Brentanovy knihy *La civilisation et ses lois. Morale sociale* z roku 1877 /viz Msb. I/, v níž se zastává Němců jako "velikého národa", jehož kulturu je nutno studovat, v níž ovšem současně odmítá jakékoliv vyvyšování se jednoho národa nad národ jiný. Toto psal Masaryk dávno předtím, než se s Kaizlem a Kramářem poznal. Ti se také, již vzhledem k svému věku /Kramářovi nebylo ještě 17 let/, podobnými otázkami ještě vůbec nezabývali! Za další, osmdesátá léta lze uvést řadu dokladů pokračujícího Masarykova osvíceně demokratického postoje k českoněmeckému problému. Tak například 24. února 1889 v interviewu německé Bohemii řekl, že realisté chtějí vykonat všechno pro možnost plodné spolupráce Čechů s Němci na podkladě vzájemného uznání stejných zájmů a stejných práv obou stran. Přitom poznamenal, že Češi jsou "rozhodně nacionální". Rozhodnou nacionálnost předpokládal ovšem jako samozřejmost i u Němců. N nacionálním sebevědomí obou stran spatřoval dokonce důležitý předpoklad jejich plodné, oboustranně výhodné spolupráce. Rovný s rovným, rovnost a spolupráce dvou národně sebevědomých entit, taková byla neměnná filozofická podstata Masarykova přístupu k otázce česko-německého vztahu. A protože od ní v průběhu devadesátých let neustoupil, nepotřeboval se k ní také v roce 1900 vracet, nebo dokonce sdílet jako něco nového názory Kaizla a Kramáře.

Druhou stránkou autorčiny usilovné, leč marné snahy prezentovat čtenáři Masarykův vztah k Němcům před rokem 1914, jakoby byl trvaleji zatížen netolerantním českým nacionalismem, je její až příliš úsporný přístup k nacionalismu německému. V jeho kritice se omezila v podstatě jen na zjev Georga von Schönnerera v kapitole věnované německým radikálním na-

cionalistům /str. 35 - 36/. V kontextu knihy je to kapitolka rozhodně zajímavá. Je ovšem pojata tak, jakoby Schönenerer byl jediným představitelem negativních rysů německého nacionalismu. Masaryk, pravda, tomuto názoru důrazně oponoval. V přednáškách z roku 1905 můžeme například číst: "Všeněmectví nedá se vyložit jen politicky. Viděti je jen v Schönenererovi, jest nesmysl. Ten jest jen agitátorem a takový se zjeví, když tu jest již myšlenka. Lagarde jest otec všenečectví. Hnutí jest nebezpečné právě proto, že není jen politické, ale je to problém náboženský, hospodářský a nám sluší věnovati si ho." /T.G. Masaryk, Národnostní filozofie doby novější, II. vydání, Praha 1919, str. 27/. Z knihy Schmidt-Hartmannové je zřejmé, že Masarykův názor nesdílí. Pak by ovšem bylo žádoucí, aby jeho argumentovanou kritiku podrobila kritice vlastní. To však neučinila. Tím se ovšem zbavila možnosti do podstaty česko-německého vztahu hlouběji nahlédnout a tak i Masarykovým postojům snad lépe porozumět.

V samostatné kapitole knihy seznamuje autorka čtenáře s kritikami kritiků Masarykovy České otázky, Jana Eusa a Kaší nynější krize. Vybrala z nich J. Kaizla České myšlenky, A. Hajna polemiku otiskovanou na pokračování v Rozhledech a zařazenou později do Výboru² prací 1889 - 1909, a konečně J. Pekaře Masarykovu českou filosofii z roku 1912. Zastavíme se zde jen u autorčina podání kritiky Kaizla a Pekaře, kritik svým obsahem i vlivem nejdůležitějších. Kritiku Hajnovu můžeme pominout již proto, že i autorka na str. 149 poznamenává, že při jejím líčení upouští od precizního historického vymezení podstaty Pokrokového hnutí, jehož byl Hajn jedním z představitelů a mluvčích.

S tou přesností si ovšem E.S. Hartmannová příliš starostí nepřipouštěla ani ve zbývajících dvou případech. Tendenční apriorismus určoval i tu její myšlení. Pokusím se to dokázat.

Pekařova kritika Masarykovy české filosofie z roku 1912 má již své dosti obšírné dějiny. Měla je ostatně částečně již tehdy, v roce 1912. Spor o přístup k českým dějinám či, přesněji, o jejich "smysl", začal mezi Pekařem a Masarykem již dobrých deset let předtím. Pekařův životopisec, Z. Kalista, u-

misťuje jeho počátek přibližně do roku 1900. Souvisí s Fekařovou přednáškou o době husitské, již měl 8. července toho roku ve Slaném. Organ realistů, Čas, o ní otiskl 10. července kritický referát. Fekař se cítil jeho obsahem dotčen a odpověděl článkem na adresu Času, otištěném 13. července v Politik. Oslavený Čas odpověděl 25. července článkem J. Herbena Husovy oslavy. Doslov věnovaný prof. Fekařovi. Tehdy, v průběhu oněch 14 dnů vzplály zřejmě poprvé, spolu s vážnými rozpory ideovými, na obou stranách i vášně, vzájemné osobní nelibosti a předpojatosti. A nejen mezi Fekařem a Herbenem. Fekař choval již tehdy i vůči Masarykovi city podrážděné, rozhodně ne přátelské, jak o tom svědčí jeho dopis Gollovi z 30. července 1900, v němž ho nazývá "obrprorokem". /Josef Klik, Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Fekaře, Praha 1941/. Kení bez zajímavosti, že Goll tehdy Fekařovi radil, aby se do polemiky s Časem nepouštěl. "...pročs do toho lezl?", píše mu 28. července. /J. Klik, od., str. 231/. Je jistě mimo diskusi skutečnost, že již dva články J. Vančury z roku 1910: O vlivu Masarykově na dějinné nazírání u nás a Čím se Masaryk zavděčil českému dějepisu, napsané a zveřejněné u příležitosti Masarykových 60. narozenin, obsahující i kritiku Gollovy historické školy, se mohly Fekaře jako předního žáka jejího zakladatele právem namile dotknout. Vančura nastolil ve vzpomnutých člancích problém rozdílných zásluh Golla a Masaryka o rozvoj české vědy vůbec a historie zvláště. Učinil tak ~~namile~~ prestivně, ve prospěch Masaryka, na úkor Golla, přičemž se navíc dotkl i mravní integrity žáků jeho školy. V průhledné narážce přitom hodil rukavici i Fekařovi osobně. Fekař se nejprve ozval v ČČK, v sešitě 1 z 15. ledna 1912. Ve spravedlivé obraně se zástal Golla, celé jeho školy i sebe osobně. Přitom ovšem překročil i on meze odůvodněné věcné obrany. Kritizoval nejen články Vančurovy, ale zaútočil vyzývavě i na Masaryka, Herbena, na Čas a politickou orientaci jeho vydavatelů způsobem rozhodně neakademickým. Tím vyprovokoval k obsáhlé repliice Herbena. Jeho zlobnou polemiku otiskl Čas na pokračování pod názvem Masarykova sekta a Gollova škola. Foté vyšla v knihovničce Času i jako samostatná brožura.

V ní Herben popustil již zcela uzdu svému bojovnému žurnalistickému peru a uchýlil se na několika místech k vývodům, jež byly vůči Pekařovi již nepokrytě nepřátelské. Za této situace, tedy po více jak desítiletém napětí mezi "Masarykovou sektou a Gollovou školou" a po provokativním vystoupení Herbenově, napsal již předtím rozhněvaný Pekař stať Masarykova česká filozofie. /Otištěna byla v ČČH, roč. XVIII., sešit 2, str. 170 - 208./ Považují tento historický aspekt celého sporu za nepominutelnou podmínku objektivního přístupu k zmíněnému Pekařovu polemickému spisu. Pekař jej psal, pravda, jako odborník, historik, a jeho námitky proti řadě tézí, formulovaných v České otázce a v Janu Husovi Masarykem v rámci jeho exkurzů do českých dějin, byly jejich nejvyšším žádoucím pozitivním korektivem. Pekař psal ovšem polemiku jako Vančurovým a hlavně Herbenovým vystoupením osobně dotčený, rozhněvaný muž. Jako takový dal svému hněvu průchod již tím, že pojal kritizované spisy téměř výlučně jako díla historická a jen okrajově se k nim vyjádřil jako k politicky programovým meditacím filozofů, kterými především byly. Na toto jejich poslání Masaryk v úvodu k nim čtenáře výslovně upozorňoval. Českou otázku s jejími exkurzami do dějin uváděl jako "črty", jako "historickou berli", k jejímuž použití sahal nerad, ale považoval to za nutné s ohledem na existující české "neutěšené literární poměry". S črtami nepřicházel proto, aby jimi nahrazoval práci odborných historiků, ale především proto, aby je učinil východiskem k ujasňování toho, čím Češi jako národ v přítomné době kulturně žili a oč měli, podle Masaryka, usilovat do budoucna. V Doslovu k Janu Husovi, tedy po prvních kritických ohlasech na dříve vyšlou Českou otázku, pak napsal: "Podávám tu třetí příspěvek k osvětlení české otázky. /Druhým je myšlena Naše nynější krize. Pozn.J.O./ Zde používám místa, a bych o těchto svých publikacích několik slov pověděl na vysvětlenou. - Především s hlediska čistě literárního. Česká otázka, Krize i Jan Hus jsou jen třísky z dílny, ve které pracují na některých úkolech filozofických; míním to doslova a chci tím říci, že jsem si té a oné nesouměrnosti, úryvkovitosti atp. dobře vědom. Řekl jsem to ostatně hned v předmluvě k České otázce. Při srovnání a svazování těchto různých drobtů mám snahu, podat materiálů co nejvíce a upozor-

nit na různé otázky, které by po soudu mém podrobněji měly být prostudovány." /Cit. podle III. opraveného vydání z roku 1908, str. 72. Podtrženo J.C./.

Soudím, že Fekař, chtěl-li být Masarykovi oponentem loyálním, neměl jeho námi zde uvedené limitující poznámky tak přehlížet, jak je z jeho polemického spisu zřejmé. Pak by se snad také nedal strhnout k tomu, aby Masarykovy metodologické postupy nazval "reakčními" a nenapsal by, že "kdyby"/1/ Masaryk napsal české dějiny, "bylo by dílo jeho obětí zápalnou jeho Bohu. S oltářů obětních stékala by krev všech provinilců proti jeho zákonu lásky a pravdy." /ČČH, c.d., str. 202/. K takovému výpadu Masaryk Fekařovi v žádném ze svých spisů příčinu nezavdal!

Masaryk Fekařovi odpověděl, nejobázněji v naší době, roč. XX/č.1, str. 6-19, statí ke sporu o smysl českých dějin. Nezabýval se všemi Fekařovými výtkami. Vyjádřil se jen k některým - aby je vyvracel. Nemínil se zřejmě pouštět do širší věcné odborné polemiky s autorem, který ho před tím urážlivě napadl. Ze zvoleným způsobem odpovědi nemínil hájit inkriminované spisy před kritikou vůbec, napovídala kromě jiného jeho poznámka, že ve sporu o přístup k Palackému pochopil "politik Kaizl" přes svůj "jednostranný liberalism" oč běží lépe než historik Fekař. A zřejmě Fekařovými výpady dotčen rozhodl se mu je vrátit. Nazval jeho kritiku neloyální, vytkl mu, že myslí o podstatných věcech nepřesně, že problémům, o něž ve sporu běží "dostatek nerozumí" a dokonce že se mu nedostává i vzdělání historického. Není těžké poznat, že v tom posledním i Masaryk přeháněl. Tak daleko jako Fekař však v jeho kritice přece jen nešel!

Upozornil jsem na některé důležité stránky celého sporu Fekaře s Masarykem ve snaze alespoň naznačit jeho šíři a složitost. Po roce 1912 měl své pokračování. Zcela dozněl vlastně až nedlouho před smrtí obou jeho aktérů. V průběhu sporu bylo řečeno a napsáno z obou stran, včetně jejich početných stoupenců, mnoho zajímavého, někdy i podstatného. Pro kulturně politické myšlení o českých dějinách by bylo jistě zá-

doucí a prospěšné, kdyby celá historie sporu byla pečlivě, objektivně, v duchu zásady "padni komu padni" zpracována. Že si naše autorka tento úkol nepostavila, nemám přirozeně v úmyslu jí ani v nejmenším vytýkat! Vytýkám jí však, že při výkladu Fekařovy kritiky Masaryka nevzala vůbec na vědomí existenci alespoň podstatných souvislostí a fakt, ani námítky proti Fekařovi v existující literatuře obsažené. Z Fekařových kritiků v poznámce pod čarou na str. 157 uvádí sice významnou přednášku Fekařova žáka a mladšího přítele Jaroslava Werstadta O filozofii českých dějin. Palacký - Masaryk - Fekař z roku 1937. V textu knihy se však čtenář o obsahu této kvalifikované a přitom svým duchem přátelské kritiky Fekaře nedozví nic. A když se již rozhodla, jak se lze alespoň domnívat, řešit celý problém jen odkazem na literaturu, pak neměla pomínout alespoň stanoviska K. Krofty /Fekařova přítele a vrstevníka/, obsažená v jeho přednášce z roku 1930, prosloušené k Fekařovým šedesátým narozeninám a otištěné jako příloha ČČH v téže roce a dále brožuru J. Slavíka Fekař contra Masaryk. Ke sporu o smysl českých dějin z roku 1929. Z autorčina metodického postupu tak plyne, že v její práci může být kritizován jen Masaryk. Masarykovy kritiky jsou nekritizovatelné.

Zvláštní případ autorčina tendenčního zacházení s prameny pojednávajícími kriticky o Masarykově myšlení je její referát o obsahu Kaizlových Českých myšlenek /str. 144 - 148/, jimiž jejich autor reagoval na Masarykovu Českou otázku a Kašův nynější krizi. Začala věcně. Správně postřehla, že Kaizl se v kritice názorů, jež s Masarykem nesdílel, nedal strhnout k emocím nebo osobnímu obviňování autora, což bylo tehdy v Čechách dost častým zjevem. Znamenala ještě, že neváhal ocenit Masarykovu práci jako původní a novátorskou. Jak a v čem Kaizl její novátorství viděl, autorka již čtenáři neříká, přechází hned k vlastnímu referátu o jeho kritických poznámkách. A přece, Kaizlovo konkrétní pozitivní ocenění Masarykovy české otázky je z celkové stavby jeho kritiky neodmyslitelné a zasnámenáno být mělo, byť sebestručněji. Citují je zde téměř v úplnosti proto, abychom mohli i zde sledovat autorčinu aprioristickou metodu: "Historicko-filo-

sofické stopování, kterým pan Masaryk v České otázce snaží se vystihnouti vývoj citů a myšlének, jež určovaly náš český život v tomto století, pokládám za výkon, jenž bez odporu zasluhuje veliké pozornosti a opravdového poznání, nejen pro objemnou a bedlivou práci, která naň musila být naložena, ale i pro mnohonásobný užitek, který tato práce vnitřnímu životu našemu znamená. Užitek ten sledávám na filosofickém pokusu povztýčiti se jednou nad svízele a vřavu denního snažení a širším rozhledem vystihnouti směry a tempo ženoucích sil myšlenkových. Neuvědomělosti anebo poloviční uvědomělosti běžného konání postaveny jsou na oči hlubší proudy, které je ženou; empirie ze své časové i místní úryvkovosti a isclovanosti vyrvána a upjata viditelnými znaky k myšlenkovým směrům širším, českým i světovým, a konečně práci generace živoucí zřejmě ukázáno místo, na kterém stojí: na ramenu generací předchozích." Dále Kaizl poznamenává, že jde o dílo, otevírající českému životu nové dráhy a že "velké pochybnosti", jež chce ve své kritice k některým otázkám Masarykovy knihy vyslovit, jeho úvodní úsudek o ní nenaruší. - lze se ptát: je to nepodstatné, zanedbatelné ocenění, jež Kaizl v úvodu ke svým kritickým úvahám k České otázce vyslovil?

E. Schmidt-Hartmannová přešla přes citované Kaizlovy vstupní poznámky, jakoby nebyly vůbec napsány. Ke náhodou. O tom se může čtenář přesvědčit v závěru jejího referátu o Kaizlově knížce. V něm komentuje údajně Kaizlovy kritické myšlenky /vedle některých skutečných/, jež by měl čtenář najít ve čtvrté kapitole jeho knížky, Stát a politika. Čtenář se od autorky dozvídá, že Kaizl považoval Masarykův názor, že stát bude v budoucnu socializován a stane se pouze formou samosprávy lidu, za utopický. A nejen to. Kaizl se domníval, tvrdí autorka dále, že tento rys Masarykova myšlení je i nebezpečný. Byl prý přesvědčen, že od utopismu je jen několik krůčků k radikalismu, který jako důsledek nerealistické kritiky vede k přecenění státu a jeho moci. - Potud autorčina presentace údajně Kaizlových myšlenek. A na závěr ona sama: "...in view of modern totalitarian states, Kaizl's political thought clearly seems to merit the attention of later Czech intellectuals and historians which, unfortunately, it was never given. Even more

unfortunate, however, was the fact that his critical analysis of Masaryk's thought was never given any attention either, inasmuch as Kaizl clearly recognised some of the fundamental problems which were inherent in Masaryk's concepts." /Str. 148/.
/"... z hlediska moderních totalitních států si Kaizlovo politické myšlení zasloužovalo se strany pozdějších českých intelektuálů a historiků zřejmě pozornosti, již se mu, bohužel, nikdy nedostalo. Ale ještě větší škoda je to, že také jeho kritickým analýzám Masarykova myšlení nebyla nikdy věnována pozornost, přestože Kaizl jasně rozebral některé z fundamentálních problémů, které byly Masarykovým konceptem inherentní."/

Te autorčiny ~~to~~ dalekosáhlé soudy nad Masarykovými koncepty končí - zatím. Masarykovo myšlení o státu bylo utopické a ve svých důsledcích nebezpečné. Zvláště nebezpečné, posuzují-li je, vzhledem k těmto, z hlediska zkušenosti, které má s moderními totalitními státy. A hle! Tyto zkušenosti bys mít snad nemusel, napovídá autorka, kdyby Češi věnovali v minulosti víc pozornosti Kaizlovým kritikám Masarykova myšlení!!!

Je uvedené závěry nejsou v knize E. Schmidt-Hartmannové snad jen náhodné marginálie, ale naopak klíčovou tézí, k níž dospěla při svém kritickém tažení za Masarykovým realismem, jak dokládá i závěr knihy, kde své hlavní soudy shrnuje. Tam se o tézi o utopičnosti Masarykova myšlení setkáváme ve verzi ještě rozlišené na celé Masarykovo pojetí demokracie! A jestliže autorce dříve stačila jako důkaz jen autorita Kaizlova, tentokrát se rozhodla argumentovat i Rousseauem. Píše mj.: "Masaryk in the Rousseauian spirit... like many of Rousseau's disciples, did not trust the people as such and so his theory of democracy concentrated on the question of how people should be changed rather than by what institutional and procedural framework their participation in the government could be ensured. Masaryk's

concept of democracy was an utopian vision of an ideal society based on a normative notion of man towards existing men should be moulded." /Str. 194/.

/" Masaryk v Rousseauovském duchu..., podobně jako mnoho Rousseauových žáků, nedůvěřoval lidem takovým, jací jsou, a tak se jeho teorie demokracie soustředila víc na otázku, jakými by měli být, místo na to, v jakém institucionálním a procedurálním rámci by mohla být nejlépe zajištěna jejich účast na vládě. Masarykovo pojetí demokracie byla utopická vize ideální společnosti, založená na normativním pojetí člověka, k jehož obrazu měli být existující lidé formováni."/

Manipulaci s ^{há}Kaizlovými myšlenkami zajila již tím, že přešla mlčením jeho úvodní vysoké ocenění České otázky jak pro dobu přítomnou, tak i pro budoucnost. Ne náhodou! Přiznat, vzít na vědomí tento fakt, by jí ztížilo, ne-li znemožnilo vydávat Masarykovy názory na stát za utopické. Nebyl to ovšem také Kaizl, kdo takto presentovaný soud formuloval, ale autorka sama. Za Kaizla se přitom jen schovala. To hlavní, co Kaizl Masarykovi v otázce státu skutečně vytkl bylo, že v České otázce nesprávně směřuje teoretické a praktické stránky problému a že Masarykem užitý termín "socializace" státu a politiky by mohl být jiným v přítomné době, tj. v polovině devadesátých let, vykládán také utopicky. Šlo tudíž o jedno slovo, "socializace", vůči němuž vznesl Kaizl ve čtvrté kapitole Českých myšlenek námitky. V polemice s tímto slovem, pojmem, rozvíjel pak ne Masarykovy, ale své vlastní myšlenky. Přitom mnohé podstatné z toho, co řekl, bylo v souladu s tím, jak otázky státu chápal a o nich uvažoval i Masaryk. Jeden příklad za možné jiné. U Kaizla čteme: "...stát bude musiti odvrhnouti méně oprávněné kompetence a to snaží o práci zákonodárnou i právní vydatně se rozdělití s užšími svazky obecními, jako jsou země, okresy a jiné. Náprava této vady zase tím snáze se provede, čím lidověji bude se nakonec musiti utvářiti stát a ostatní svazky politické u nás." /České myšlenky, c.d., str. 132/.
Idea decentralizace státní moci v monarchii cestou její federalizace a autonomizace, při nutném respektu k principu rovnoprávnosti národů ji obývajících, to vše také

v zájmu upevnění síly a moci existujícího státu, byla zcela jednoznačně a trvale, až do vypuknutí první světové války, i myšlenka Masarykova. V ní nebylo pro jakýkoliv utopismus místo ani v České otázce!

Jak tedy mohla E. Schmidt-Hartmannová k svému tvrzení dospět?

Metodou voluntaristického zmanipulování myšlenek Masarykových i Kaizlových. Kaizl, pravda, známku o utopičnosti jistého přístupu ke státu učinil. Nacházel jej však ne u Masaryka!, ale u bližší nepojmenovaného proudu, jemuž se "plnost ingerence a reglementace státní" do života jednotlivce a společnosti protivila. /ČM, 133/. K tomu dodával, že u zmíněného proudu jest vycítili "spřízněnost" s Masarykovým vyzvedáváním Českobratrství jako podnětu pro české kulturně politické snahy v přítomnosti i do budoucna. Přitom ani tuto orientaci Kaizl zásadně neodmítal; připouštěl dokonce, že by mohla přinést úspěch - v budoucnu! Pro přítomnost počítal se zesílením politické funkce "společnosti" /všimněme si, užívá pojem "společnost", ne "stát"/. A v těchto konkrétních souvislostech pak dále poznamenal: "Dnes /podtrženo J.O./ programové domáhání se takové budoucnosti jest utopie,..." /ČM, str. 134/. Hned však dodal, dovolávajíc se Comta, že sociální utopie mohou mít za jistých okolností pozitivní vliv na vývoj společnosti. Po těchto obecných poznámkách přešel Kaizl k citaci F. X. Šaldy, jeho eseje Těžká kniha, tohoto pozoruhodného zamýšlení nad Masarykovou Naší nynější krizí. Kaizl citoval místo, kde Šalda, dovolávajíc se Masarykových myšlenek, psal o středověkém státě, o jeho "scholastickém krunýři", který se těžko nese a proto moderní kultura opouští "ten starý cti-hodný institut" a hledá si vlastní cesty mimo něj. K tomu dodávám: Šalda vyslovil své kritické poznámky na adresu starého středověkého státu poté, co se v eseji zásadně ztotožnil s Masarykovým odmítnutím romantického pohrávání si s revolucí. "Běží o to," čtete u Šaldy, "má-li i v Čechách - jako všude u každého vzdělaného národa na celém světě - politika být dálem vzdělání, poznání, pozorování, sloven vědy - dlouhé, odborné, trpělivé a těžké práce - pevnou a určitou funkcí sociální, vymezeným polem sociální práce -

či má-li zůstat, čím je posud: dílem náhody, pařeníštém fantastiky a lenořné zvrhlosti, rejdištém dobrodruhů a diletantů. To je také jeden z vážných důsledků knihy Masarykovy, speciálněji užitý základní a ústřední její problém."/Soubor díla F.I. Šaldy, Kritické projevy - 2, 1894 - 1895, Praha 1950, str. 284. Podtrženo Šaldou/.

Je myslím nyní jasné, jakými metodickými postupy se autorka ke své tézi o utopičnosti nejdříve Masarykova pojetí státu a v závěru pak i jeho teorie demokracie vůbec dospěla: zkreslováním podstaty a smyslu jednotlivých faktů a tézí, nedbáním podstatných souvislostí, v nichž byly vysloveny. Kaizla se proto dovolávala neprávem. A to nemluvíme již o tom, že o vlastní objektivní výklad Masarykových myšlenek o státu se de facto vůbec nepokusila. Stačilo, aby vzala na vědomí například některé Masarykovy téze vyslovené v polemice s mluvčími radikálního Pokrokového hnutí, jmenovitě s Ant. Hajnem. /Přitom Hajnově kritice Masaryka věnuje autorka poměrně obsáhlou pozornost /str. 148 - 156/. Masaryk "pokrokářům" oponoval, jejich "socializování" státu a politiky odmítal! Napsal v té souvislosti mj., že moderní člověk vidí hlavního hybatele pokroku "v celé organizaci národa", v jeho náboženství, ve vzdělání, v umění, v literatuře, v průmyslu, a ve vztahu ke státu se nemůže rozehrát ani pro stát, ani proti němu. A dále: "V souhlase s tímto pojmáním dívám se nejen na národní, ale i na státní organizaci s lidového stanoviska, a toto lidové stanovisko musí se právě jevit v náležitém oceňování státní organizace." /!!!/. "Rozumí se, ... že nemám ničeho proti státoprávnímu úsilí politickému, tvrdím jen, že primum necessarium je vzdělání a mravnost." A ještě: "Já jsem těžký problém malého státu ve své České otázce již dost ukázal. Upozornil jsem, jak právě o tom napřemýšleli se naši největší mužové - v jejich ideích a plánech chci pokračovat podle nových poměrů světových co nejorganičtěji, avšak nemám prášdné chuti klanat se a jiné přání a vidění." /Česká otázka. Naše nynější krize, šesté /čtvrté/ vydání, Praha 1948, str. 377 - 379; podtrženo J.O./.

Při pokusu dokazovat údajnou utopičnost Masarykova pojetí státu a demokracie se nemůže autor, obce-li ovšem svůj pokus dokazovat vážně, omezit jen na manipulaci s myšlenkami Masarykovy České otázky a s kaizlovými Českými myšlenkami. Masarykův

realismus nebyl ideologií bezzásadového politického pragmatika, ale romantického snílka-radikála. Byl naopak hluboce filozoficky založen. Z Masarykových spisů z let osmdesátých to dokládají zejména jeho Základové konkrétné logiky, tento Masarykův gnoseologický přístup k problémům vědy vůbec a filozofie zvláště. Přirozeně, autorovi, který přistoupí k Masarykovi ne s úmyslem jeho myšlení poznat a pochopit, byť kriticky, ale naopak předem odmítnout jako utopické, se může stát, že přejde přes tuto stránku Masarykova filozofického spisu z roku 1885 bez povšimnutí. Zamlčí-li však čtenáři Masarykovo explicitní, argumentované a opakované odmítání politického utopismu, pak se již očividně nejedná snad o bezděčné nepochopení Masaryka, ale o zřejmý záměr podstatu jeho realismu zkreslit - aby mohl být snáze kritizován, popřípadě vůbec odmítnut. Fakta, pokud záměru nevyhovují, musí z cesty. Tak například nevzala autorka na vědomí rozhodně pozoruhodnou obsáhlou Masarykovu recenzi knihy E. Bellamyho Looking backward 2000-1887, otištěnou v Čase na pokračování 5. července a 16. srpna 1890. Již titulok: Moderní utopie sociální, si přímo říkal o to, aby myšlenky recenze byly autorkou zváženy, když se již rozhodla deklarovat utopičnost Masarykova pojetí státu a demokracie. - Bellamy, smýšlením socialista, si tehdy předsevzal vyličít v knize jak a v jakých podmínkách bude žít americká společnost v roce 2000. Masaryk začal referát o knize úvahou o místu utopie v dějinách. Vyjádřil v ní pochopení filozofa pro nejružnější sny o lepší budoucnosti lidstva, zároveň ovšem se skepsí až ironií vzdělaného politika realisty k literárním dílům fantastů. Napsal mj.: "Příliš často proroci se zhlili...dnes odvážití se prorocství, k tomu potřebí je veliké buď naivnosti nebo odhodlanosti." Odmítnutí utopii však Masarykovi neznamenal, že by se lidé neměli budoucností zabývat. K tomu uvedl: "Maže století, neodstrašeno trpkou zkušeností francouzské revoluce, nestrácí své naděje v lepší budoucnost, ale liší se od dob dřívějších tím, že na místo přepjatých a namnoze subjektivních společenských ideálů staví realističtější dedukce, vyplývající z kritické analýzy naší společenské organizace. Ze všeho vývoje nové doby pak stává se pochopitelným, že naproti starším utopiím, vidícím své ideály v mravní, politické a vůbec osvě-

tové dokonalosti XIX. století, hlavně touží po lepším a spravedlivějším zřízení hospodářském. Socialism, komunism, kapitalism, otázka dělnická, - toť hlavní hesla našich dnů, hesla ne stejně dobře označující hromadné proudění..millionův a milionův. Od četných návrhův ekonomistů na reformy sociální je jen krok k utopím a nebude tudíž nikomu s podivením, že obzvláště socialisté a komunisté podávali návrhy, jež často měly ráz starších utopí." Podstatným detailem recenze bylo i Masarykovo upozornění na marxistická východiska Bellamyho utopie.

Proč se E. Schmidt-Hartmannová o této Masarykově recenzi, o jejím ideovém obsahu, alespoň krátce nezmínila? Času, tohoto tiskového orgánu realistů, v němž byla otištěna, se v textu své knihy nejednou dovolává a v bibliografii použitých pramenů jej uvádí? Odpověď je nasnadě. Nabízí nám ji sama tím, jak bez věcného vysvětlení přešla přes Masarykovu kritiku marxismu, obsaženou v Otázce sociální. Tam měla ~~průchodem~~ možnost se Masarykovými realistickými názory na stát a na problém sociálních utopí zabývat.

Po tomto zjištění již ani nepřekvapí její nevšímavost k důležitým pramenům tam, kde referuje o programu realisticke strany, přijatém jejím sjezdem na jaře roku 1900. Vlastnímu výkladu programu věnuje čtyři strany knihy /str. 163 - 167/. Přes důležité téze úvodní kapitoly programu, jako například, že po nezdaru fundamentálek se české státoprávní požadavky "rozbreedly v holý utopismus", nebo že "posavadnímu státoprávnímu utopismu českému na straně německé odpovídá utopism centralistický a jeho politický konservatism, ba až reakcionářství-" přešla ovšem i zde mlčením. Zcela pak ignorovala Masarykův projev na sjezdu, projev to hlavní, programový! V něm Masaryk speciálně k problému utopismu vůbec a v české politice zvlášť mezi jiným řekl: "Ny...státního práva historického nezavrhujeme, ale zavrhuje státoprávní utopismus... Státoprávní vyčdomělost nevidíme vžek v stálém žádání a velebení cílů budoucnosti nebo slávy minulosti, nýbrž v poznání cest a prostředků, jimiž ty cíle dají se uskutečnit. To je smysl našeho programu, to je vůbec smysl realismu politicky pochoopeného - dáváme přednost věcem /realizaci/ nad historií /his-

torism/, nezavrhuje me mirulosti, ale obživujeme ji životem přítomnosti. Různíme se, jedním slovem, od stran státoprávních posavadních svou realistickou methodou." Dále pokračoval: "Opakuji tedy: zavrhuje me státoprávní utopism. Utopism ten, jak naznačeno, je dvojitý. Jeden stále jen ukazuje k budoucnosti, nepodává je téměř žádného promyšleného plánu, jak budoucnost také uskutečnit. To je státoprávní utopism radikální. Hlasatelé jeho vůbec žádného státoprávního programu nemají - jen heslo... Druhý státoprávní utopism je staročesko-mladočeský. Stručně řečeno, obelhává se fíkcí, že státoprávní kontinuita nebyla přerušena, kdežto si politik realistický říci musí, že ta kontinuita přetrhována byla." K programovým intencím realistů pak mj. řekl: "My předně klademe důraz na sociální a politickou moc národnosti a národní kultury; my klademe důraz na hospodářské a sociální základy moci politické, my pochopujeme mezinárodní vzájemnost, ...". /Místa v citacích podtržena Masarykem/.

Ponechávám v rámci této recenze stranou otázku, zda měl Masaryk ve své kritické eslovování radikálů, staročechů a mladočechů, pokud šlo o jejich programové smýšlení, ve všem pravdu. To může být sporné. Citoval jsem zde jeho téze proto, abych ukázal, co autorka neměla právo, po mém soudu, čtenáři zamlčet, když se rozhodla tvrdit, že Masarykovo pojetí státu a demokracie vůbec bylo utopické. Lze se práve ptát: proč nevzala tyto a četné jiné jim podobné Masarykovy postoje ke státu na vědomí? Odpověď je prostá: nemohla by tvrdit, že jeho pojetí státu a demokracie vůbec bylo utopické. Měla-li alespoň v textu její knihy nerušeně existovat tendenční, pravdu ~~hrubě~~ skreslující téze v jedné z klíčových otázek Masarykova realismu, v otázce státu /v teorii i praxi/, pak musel být skutečný realism odsouzen k mlčení. Jen tak autorka nemohla dospět zcela na závěr své práce v podstatě k absolutnímu soudu, jímž odmítla přiznat realismu cokoli podstatnějšího pozitivního. Ten závěr zní: "Realism did not offer original theoretical framework which would have been able to contribute to the resolution of complex problems of the Austrian Monarchy before the First World War. Although in practice the Realists, and

above all Masaryk, certainly belonged to those who promoted the growth of libertarian and democratic elements in Austrian political life, in theory Realism limited itself to the formulation of utopian democratic ideals. It did not contain an element of trust in people as they were, but rather believed in the realisation of democratic self-government only after the people had changed. The utopian notion of democracy, together with strong criticism of all existing parliamentary systems, and the fact, that Masaryk never formulated a clear appreciation of the liberal concept of individual rights and the principles of a controlled government allow the conclusion that his works can not be viewed as promoting common West European political traditions. Masaryk belonged to those Austrian thinkers, who, although pleading for further democratisation of the Austrian state, did not produce a clear concept of political thought on the basis of which the peculiar Austrian mixture of national and social problems could have been resolved and the state transformed into liberal democratic political system." *Realismus* "Realismus nezabíral původní teoretickou platformu, která by byla s to přispět k řešení složitých problémů rakouské monarchie před první světovou válkou. I když v praxi realisté, a Masaryk především, určitě záleželi k těm, kdož podporovali růst liberálních a demokratických prvků v rakouském politickém životě, v teorii se realizmus omezoval na formulování utopických demokratických ideálů. Předvštěoval lidem takovým jakými byli, věřil spíše jen v realizaci demokratické samosprávy poté, až se lidé změní. Utopické chápání demokracie, spolu se silnou kritikou všech existujících parlamentních systémů a fakt, že Masaryk nikdy jasně necenil liberální pojetí práv jednotlivce a principy kontrolované vlády, opravňují k závěru, že jeho díla nemohou být považována za příspěvek ke společné západoevropské politické tradici. Masaryk patřil k těm rakouským myslitelům, kteří, i když se vyslovovali pro další demokratizaci rakouského státu, nevytvořili jasný koncept politického myšlení, na jehož základě by mohla být řešena ona zvláštní směsice nacionálních a sociálních problémů Rakouska a rakouský stát transformován v liberální demokratický politický systém./.

Jsem ~~mně~~ dalek toho tvrdit, že Masaryk vypracoval zcela původní teoretickou platformu pro řešení té směsice problémů, jež sužovaly Rakousko a jež nakonec byly příčinou jeho zániku. Masaryk sám si nikdy nic takového nemyslel. Naopak, vždy zdůrazňoval, že ve vztahu k Rakousku mu jde o to, kriticky kontinuat v nových podmínkách základní idee Falackého a Havlíčka, jakož i dalších obrozenců. Přitom silnou, neodmyslitelnou stránkou tohoto jeho úsilí bylo, uvést české národní snažení v soulad s demokratickými moderními proudy ostatní Evropy a Ameriky. Co v tomto směru formuloval ve svých spisech a i jinak do života prosazoval, příspěvkem /ne samozřejmě všeřešícím konceptem/, a to pozoruhodným, ^uostatním anabám politický systém monarchie v souladu s potřebami doby reformovat bylo. Idea státu, který zakládá svoji centrální moc na co nejširší autonomii a samosprávě všech jeho nižších složek a institucí a současně vycházející z nezadatelných práv a svobod občana, respektující i jeho národní individualitu /což bylo v Rakousku zvláště důležité/ nezastarala přece dodnes. Že stala se po zkušenostech národů s totalitními režimy v tomto století ještě palčivější, aktuálnější.

Jak jednoduché a snadné bylo - pro autorku - odmítnout realizmus. Stačilo jen nevzít na vědomí jeho podstatné rysy, nebo je prohlásit za utopické. Pak v něm, samozřejmě podle soudů autorky, nenajdeme ani příspěvek k řešení problémů monarchie, ani mu nepřiznáme podíl na formování společné západoevropské politické tradice. Nevysloveno přímo, ale přesto obsaženo je pak v takových soudech obvinění, že Masaryk ne snad až za první světové války, ale již i před ní se vlastně podílel na zániku monarchie, na tom, že se jí nepodařilo včas přezít v moderní demokratický stát.

Na tomto místě by mohla začít nová polemika s autorčinými myšlenkovými pochody a s nimi souvisejícími operacemi s fakty. V rámci této již tak rozsáhlé recenze od ní upouštím. Konstatuji jen, že tak jako byla autorka nepokrytě tendenční, neobjektivní při výkladech jednotlivých Masarykových

spisů a projevů, tak si, na druhé straně, ani v náznaku nepu-
stila otázku, jakou povahu měla před rokem 1914 existující
státní moc monarchie, kdo byl jejím nositelem a vykona-
vatelem, a jak se tato moc chovala k nejrůznějším, i těm nej-
loyálnějším snahám, přicházejícím z prostředí nejrůznějších
sociálních a národnostních skupin. Rozumím, připustit si ta-
kovou otázku a pokusit se jí alespoň rámcově s příslušným
respektem k základním historickým faktům zodpovědět, by zna-
řilo autorčin apriorní záměr Masarykův realizmus jako pozi-
tivní fenomén ve vztahu k problémům monarchie a k západo-
evropské politické tradici odmítnout.

Povolanych autorů, soudících o hodnotách Masarykovy fi-
lozofie vůbec a jeho teorie demokracie zvláště, jinak než E.S.
Hartmannová, lze uvést ~~do~~ řadu. Pominu zcela ty, kteří
své soudy vyslovovali ještě za Masarykova života. Z kvalifi-
kovaných autorů doby pozdější vzpomenu jen: K.J. Popper a
jeho spis *The Open Society and Its Enemies*. ~~z~~
Popper vzpomněl Masaryka jako jednoho z největších předbojovní-
ků moderní otevřené společnosti. Nedávno pak, v roce 1981,
vydali K. Čapek a K. Hrubý, spolu se skupinou dalších pře-
vážně českých autorů žijících v zahraničí, sborník studií *T.G.
Masaryk in Perspective. Comments and Criticism*. Jde o studie
zasvěcené, kritické, jak již titul publikace napovídá. Závěry,
k nimž jednotliví autoři v soudech o Masarykově myšlenkovém
očkazu a celém jeho životním díle dospívají, jsou však dia-
metrálně rozdílné proti těm, k nimž dospěla E.S. Hartmannová.
Jeden doklad toho za mnohé ostatní; K. Hrubý zjišťuje v závě-
ru své studie mj.: "In spite of all its drawbacks, Masaryk's
view still remains the only plausible satisfactory prescrip-
tion for the future. All of the criticism we have noted open
with the claim that although Masaryk's views have serious
flaws, they remain powerful enough to serve as the focus of the
struggle for our future identity... His conception was succes-
ful in his own day. If later, in a different situation, that
structure collapsed, we can hardly blame Masaryk for it. We
can however, point critically to those elements of that con-
cept which were no longer appropriate to the new situation,

and seek a more adequate concept for our own time." /Str. 134/.
/Přes všechny nedostatky zůstává Masarykovo myšlení stále jedi-
ným přijatelným uspokojivým receptem pro budoucnost. Při všem
kriticismu, který jsme vůči němu uplatnili, s cílem poznat
jeho vady, zůstává ono nadále dost mocným, aby nám sloužilo
jako východisko boje za naši příští identitu... Masarykova
koncepce byla úspěšná v jeho době. Jestliže později, v jiné
situaci, tato struktura jeho myšlení selhala, můžeme z toho
těžko vinit Masaryka. Můžeme ovšem poukázat kriticky k oněm
momentům v jeho koncepci, které již nové situaci neodpovída-
ly a hledat pro naši dobu koncepci adekvátnější./

Je konfrontací právě citovaných a jin metodologicky po-
dobných soudů o hodnotě Masarykova odkazu a negativistickými
soudy E.S. Hartmannové je naníště otázka, proč se kriticky nevy-
pořádala alespoň s některými z prací, jež citované a jin podob-
né názory obsahují. Její práce si činí nárok na to, aby byla
čtenáři přijata jako směrodatná práce vědecká. K dobrému pro-
fesionálnímu pravidlu takových prací patří, že se v nich au-
toři tak či onak vyrovnávají /forma není důležitá/ s tematic-
ky příbuznými pracemi svých kolegů. Je škoda, že v našem
případě autorka toto pravidlo nerespektovala.

Hlavním posláním knihy je, dle vlastního vyznání autor-
ky, přispět k "objasnění" "ideologie" realismu. Sledovali
jme zatím, jak na cestě za tímto "objasněním" postupovala
metodologicky. "Ideologie" realismu nezůstala ovšem jejím
zájmem jediným. V jistém, nezanedbatelném rozsahu, věnovala
pozornost Masarykovi i jinak; jako člověku, jeho lidským
vlastnostem, hodnotám jeho charakteru. Zastavme se proto
ještě i u této stránky její práce. Je od celkového ducha
knihy neodmyslitelná.

Mezi metodou, již autorka použila při vyrovnávání se
s Masarykovým realismem a tím, jak jej v knize představuje
jako člověka, existuje ~~poslední~~ shoda. Pozitivního se
čtenář o člověku Masarykovi nedozví vlastně nic! Zato nej-
různějších kritických glos a útržkovitých poznámek, nejed-
nou násilných a malicherných, přitom nezdůvodněných, najde

v knize hojnost. Na některé upozorním.

Tak hned při představení trojice realistů /Masaryk, Kaizl, Kramář/ se čtenář dozví, že Kaizl byl z nich politicky nejzkušenější /str.66/, že Kramář měl široké a důkladné vzdělání /zejména v oblasti financí, ekonomiky a státní administrativy - str. 72/, zatímco Masaryk? Masaryk jako nejstarší z trojice, byl "probably politically ~~least~~ experienced", což má zřejmě dokázat především autorčina poznámka, naznačující, že Masaryk pochopil negativní stránky poměrů v mladěčeské straně až v roce 1893, zatímco Kaizlovi byly známy již v roce 1887 /str. 70/. O Masarykově vzdělání se nedozvíme od autorky pozitivního nic! A jinak? Pro Kaizla byl prý Masaryk only a "sleeping partner"! Proto také, tvrdí autorka dále, to byl Kaizl, kdo stál v centru nastupujícího tria realistů /str. 95/. Zcela kuriózní je již autorčino zdůvodnění Masarykova odchodu z Vídně na českou pražskou univerzitu: "...it was simply material need that made him accept the post" a: "His Czech national feelings were not strong enough to make Prague attractive to him even though it was the centre of Czech political as well as cultural life." /Str. 74/. Ve výřtu podobných autorčiny "objevů" ~~bychom mohli pokračovat~~ bychom mohli pokračovat. Dosud uvedené, doufám, stačí, abych mohl konstatovat, že se jedná o směs ~~prázdných~~ tendenčních narážek, majících Masaryka i jako člověka znevážit a Kaizla naproti tomu vyzvednout jako ze vzpomínané trojice všestranně nejlepšího. Co však říkají těmto záměrům fakta, jež i autorka zná /soudě podle literatury, na niž se odvolává/? ~~bychom mohli pokračovat~~

Jediný argument, jímž E.S. Hartmannová dokládá svá tvrzení, že Kaizl byl z trojice nejzkušenější, zatímco Masaryk byl nejméně zkušený, je poukaz na Kaizlovu dvouletou poslaneckou kariéru ve Vídni. Není sporu o tom, že taková zkušenost musela být pro politického člověka, jakým Kaizl bezsporu byl, velmi cenná. Stačí však k tomu, aby mohl být Kaizl nadřazen co do míry politických zkušeností povážlivě nad Masaryka, nemluvě již o samotné spektakulární bagatelizaci jeho zkušeností? Masaryk, o čtyři roky starší než Kaizl, od dětství silně vnímavý k nejrůznějším stránkám sociálního života, od let dospívání vybaven kultivovaným systémem pro po-

litiku, měl za sebou na sklonku osmdesátých let, kdy s Kaizlem a Kramářem do politického společenství vstoupil, 13 let života a studií ve Vídni, tedy v kulturním a politickém centru monarchie. Podstatné zkušenosti získával na cestách. Byl, byť krátce, v Americe; její další poznávání mu umožňoval jistě i život s Američankou. Dvakrát byl v Rusku, v letech 1887 a 1888. ~~roku 1888 a 1889 jeho cestu z Prahy do Vídně.~~ Od roku 1887 jezdil pravidelně, vždy v létě, do Turč. sv. Martina, tohoto centra národního života Slováků. A především: ve chvíli, kdy se trojice realistů formovala, měl již za sebou šestiletou zkušenost ze života v Praze. V tom byla víc jak dvouletá zkušenost z rukopisného boje. Co v jeho průběhu Masaryk i politicky poznal, musel prožít a promyslet, bylo pro další jeho ~~život~~ hřivnou, již nelze přecenit. Rukopisný boj mu umožnil nahlédnout až na dno české národní psychiky a poznat přítomné nositele české politiky tak, že Kaizlova dvouletá zkušenost z parlamentních lavic byla proti tomu zkušeností z pohádky. Byl to ostatně především /ne jen/ rukopisný boj, který vynesl Masaryka do čela trojice realistů jako skupiny politické, což bylo ostatně pro Kaizla a Kramáře samozřejmostí, jak dokazuje i jejich vzájemná korespondence. Například v létě 1890, kdy se Masarykovi nepřátelé znovu pokoušeli odstranit ho z university, psal Kaizl Kramářovi mj.: "Pastýř [= Masaryk/ je nenáviděn, protože měl odvalu čeliti svého času i p. Kvíčalovi i žurnálům. Pastýř je člověk, jakých ne v Čechách, ale v celém Rakousku málo, je pravou okrasou university a správa vyučovací by své reputaci málo prospěla, kdyby jeho odstranilg..." O Masarykově autoritě, již se tehdy těšil na univerzitě i mimo ni v českém kulturním i politickém životě u lidí nepředpojatých, soudných, bychom mohli citovat celou řadu pozoruhodných, na sobě zcela nezávislých výpovědí. Za všechny ostatní nechť tu stojí slova E. Alberta, vynikajícího vzdělance, chirurga a zkušeného sledovatele českého politického života. V roce 1887 psal, když poznal Masaryka, Kaizlovi mj.: "Byl jsem individualitou prof. Masaryka dojat a shlukne-li se větší počet mužů kolem něho, není pochyby, že v tomto hloučku je phalarx budoucnosti." Kolem Masarykova vzdělání přešla autorka mlčky, zatímco u Kaizla a Kramáře ho velmi vyzvedávala. Cituje proti Masarykovi i Bráfa. Bráf byl ovšem objektivní. Pro něj byl Masaryk "mužem obsáhlé-

ho vzdělání, značného rozhledu, bystrého ducha a silné energie." Ve svém oboru přinesl na univerzitu "nové směry učení, kterých bylo potřeba při nepopiratelné jednostrannosti, v níž až dosud trčelo v Praze pěstování filozofie". Mezi kolegy si Masaryk získal rychle přízeň a důvěru, poznamenává dále Bráf. Výmluvným byl ostatně sám fakt, že po necelém roce pobytu v Praze byl svými kolegy postaven do čela redakční rady ambiciózního vědeckého časopisu - Athenaea. A byl to především on, kdo utvářel ideový profil jeho prvních ročníků.

Vzhledem k těmto a mnohým dalším faktům tohoto druhu nezbývá než se ptát: proč nevzala E.S. Hartmannová nic z toho na vědomí, proč se nevyrovnala alespoň s pozoruhodně výrazným Kaizlovým oceňováním Masaryka? Pramen, z něž jsem citoval /Z mého života II/ cituje nejednou i ona... Odpověď je zase prostá. Její vlastní, Kaizla Masarykovi nadřazující soudy by v takovém případě neobstály.

Autorčina poznámka, že Masaryk šel do Prahy "prostě" z důvodů materiálních, patří již k narážkám, jež mají zlehčit, zpochybnit Masarykův ~~charakter, a hlavně případ jeho~~ vztah k češství. Co však by bylo špatného na tom, kdyby 32letý, nevědně vzdělaný, nemalými životními zkušenostmi vybavený muž, živitel čtyřčlenné rodiny, přijal nabídnuté mu místo univerzitního profesora "prostě" proto, aby tím řešil materiální situaci své rodiny? - Masarykovo rozhodování nebylo ovšem ani zdaleka ~~jen~~ "materiální", jak se autorka pokouší čtenáři tvrdit. Masaryk měl tehdy možnosti přijmout i jiná místa, dokonce i za lepších platových podmínek. /Pozoruhodná fakta o tom obsahuje nedávno objevený jeho dopis Kvičalovi z července 1882/. Ale i v dosavadní literatuře /Herben, Doležal, Kejčedlý/ je doloženo, že Masarykovo rozhodnutí jít do Prahy bylo zároveň i uvědomělým rozhodnutím se pro češství. To češství bylo, pravda, zvláštního druhu. Proč jej však místo vysvětlení desavuoovat obrátem, že nebylo dosti silné?

Z četných dalších poznámek, pokoušejících se stavět Masaryka jako člověka v rozporu s fakty do nepříznivého světla, upozorním ještě na jednu - poslední. Na str. 61 v poznámce pod čarou tvrdí, že Masaryk v žádném ze svých spisů nikdy nerefero-

val o svém vídeňském učiteli, Franz Brentanovi, To není prostě pravda! V Základech konkrétní logiky z roku 1885 uvádí v seznamu literatury ke kapitole Psychologie Brentanův spis z roku 1874 Psychologie vom empirischen Standpunkte a dále v textu pak vyzvedává Brentanovo učení o soudu a jeho přímo "dalekosáhlé" důsledky pro další vývoj logiky. V Hovorech pak Masaryk vzpomněl s vděčností řadu svých učitelů. Nejvýrazněji z nich právě Brentana, na mnoha místech. Stačí jen nahlédnout do jmenného rejstříku a přesvědčit se. Cituji alespoň: "Za mých studentských, vídeňských let měl na mne největší vliv jako učitel i jako člověk filosof Franz Brentano;... Mně mnoho prospěl svým zdůrazňováním metody, empirie a snad nejvíc příkladem své pronikavé kritiky filosofů a jejich učení..." A na jiném místě: "Z kulturní Vídně mně byl a zůstal nejbližším filosofem Brentano; byl to veliký člověk a rozum měl jak břitvu; mnoho nenapsal, ale na své žáky měl značný vliv... Měl jsem rád jeho přesnou kritičnost..."

Proč nevzala E.S. Hartmannová takovato fakta na vědomí, když s citovanými prameny pracovala? Zaráží to tím více, že sama velmi často Masarykovi vytýká povrchnost či jinou nedostatečnost jeho jednotlivých spisů nebo i jen dílčích tézí. Přitom nejednou násilně bezdůvodně.

Melze uzavřít jinak: Práce E.S. Hartmannové není zdařilá. Nad některými jejími věcnými informativními a tedy dobrými partiemi převládá antimasarykovský apriorismus. Titul, který knize dala, neodpovídá jejímu obsahu. Co čtenáři odevzdala, není Masarykův předválečný realismus, ale jeho ~~aprioristická~~ karikatura. V úvodu knihy uvedla, že k jejímu napsání ji původně přivedl obdiv mnoha Čechů k Masarykovi. Kritikou Masarykova politického myšlení chtěla přispět k tomu, aby naděje Čechů do budoucna s jeho jménem spojované se staly realističtějšími. Záměr nade vše pochybnost ušlechtilý, legendy opravdu nepotřebujeme - žádné! První podmínkou jeho splnění ovšem bylo respektovat dějinnou pravdu, přiblížit čtenáři alespoň podstatu Masarykova politického myšlení v jeho objektivní, nedeformované podobě. To se však E.S. Hartmannové nepodařilo. Metoda, již v práci použila, ji zavedla spíše k celkovému popře-

ní skutečného Masarykova realismu než k jeho objektivnímu výkladu a kritickému zhodnocení.

V tomto zjištění mě utvrzuje předmluva ke knize. Ta svým obsahem negativní stránky práce ještě podtrhuje. Jejím autorem je prof. Ernest Gellner, jehož autorka představuje i jako jednoho z jejích hlavních pomocníků a rádců při psaní knihy. Je rozhodně sympatické, že se prof. Gellner hned v prvních větách předmluvy ~~přiznává~~ přiznává, že politické, sociální a kulturní dějiny střední Evropy v desetiletích před první světovou válkou nezná. Svou povolanost být autorce přesto rádcem zakládá na tom, že chodil v předanichovském Československu v Praze Holešovicích do školy U studánky, že vidal Masaryka jezdit na koni a že byl v roce 1937 účasten jeho pohřbu. To je jistě zajímavé, ale problém odborné kvalifikace být dobrým rádcem při práci o Masarykově realismu tím řešen není. A to, co uvádí v předmluvě dále, přesahuje již i největší slabiny práce autorky. Vytýká Masarykovi a výchovnému systému první republiky, že nedovedli včas upozornit na nebezpečí sil, jejichž představitel~~é~~ se stali Hitler a Stalin. Když pak k tomu dodá, že Masaryk před svou smrtí nazval Hitlera hlupákem, vzdychne si: "Běda, to nebylo příliš realistické!" A s odvoláním se na autoritu Jana Patočky nakonec poznámená, že ne Masaryk, ale Nietzsche měl být vůdcem, kterého Češi potřebovali...

Co k tomuhle říct? Především to, že celá práce E.S. Hartmannové s její vyhraněně antimasarykovskou předpojatostí byla myšlenkově a metodologicky založena a současně i korunována již předmluvou prof. Gellnera. Za druhé, napsal-li prof. Gellner, že nezná předválečné dějiny střední Evropy, pak my můžeme dodat, že nezná ani její dějiny meziválečné, nemluvě již vůbec o znalosti Masarykova prezidentského působení. Jinak by musel vědět, že to byly právě a především Masarykův realismus, jeho filozoficky a mravně založená věrnost zásadám demokracie, politický cit a prozíravost, které určovaly jeho politiku jako prezidenta jednoho z nejdemokratičtějších států meziválečné Evropy. Zmíněné vlastnosti a schopnosti vedly také jeho kroky, když se v prvních poválečných letech rozhodně postavil proti silám, které si zahrávaly s myšlenkou, nastolit v republice diktaturu podle vzoru Říjnové revoluce ruské, stejně jako

vystoupil v roce 1926 proti dobrodružným pokusům těch, kdož našli zalíbení ve vzorech a metodách fašistických. Škoda, že Evropa neměla tehdy víc Masaryků, hlavně v zemích velmocí.

Dovolávat se Jana Patočky a dokonce Nietzscheho způsobem, jaký předvedl prof. Gellner, je již vůbec smutná věc. Poznámku s Nietzscheho můžeme jistě pominout, vážně ji brát nelze. Německo Nietzscheho mělo a jak dopadlo. A tomu, co Jan Patočka o Masarykovi kdy řekl nebo napsal, tomu prof. Gellner buď neporozuměl nebo porozumět vůbec nechtěl. Při všech kritických poznámkách, které Patočka o Masarykovi jako mysliteli a politikovi vyslovil /ne všechny byly správné/, přišel s ním v sedmdesátých letech, tedy nedlouho před svým tragickým skonem, proto, aby jej svým posluchačům přiblížil především jako výzvu, jako "obrovskou věc", s níž je nutno se vyrovnávat především jako s velkým pozitivním podnětem českých novodobých dějin. Prof. Gellner nabyl proto práv se ve svých vývodech Patočky dovolávat.

1350

František Pavlíček

Můj první komisař

Srdce mne táhlo za komedianty a dějinyotvorné síly mne udělaly mysliveckým mládencem.

Abych se vyvlékl z totálního nasazení /Totaleinsatz/ v rajchu, vyběhal jsem si šťastně po maturitě místo pomocného dělníka /Hilfsarbeiter/ u nás na polesí /Forstverwaltung Gross-Lukau/. Patřilo s dalšími revíry a dvěma velkostatky hraběcímu rodu Seilernů - Aspangů, můj dědeček u nich sloužil kdysi jako štolmajstr. Podruhé mi přálo štěstí, když mne oktavánská znalost němčiny, trocha francouzských slovíček a dvouprstové klepání na prastaré underwoodce pozdvihlo od dřevařské dřiny do kumbálu, který byl kancelářem /místní tvar k femininu spisovné češtiny/ našeho hajného a jeho praktikanta Zdeňka H., nedávno odrostlého měšťanca. Hajný ani jeho famulus na stroji neuměli, jejich němčina byla chatrnější než moje, a já se navíc dokázal i trochu domluvit s hrptkou mladých francouzských uprchlíků z kteréhosi lágru, kteří se tehdy potulovali v našem revíru. A tak jsem se díky rostoucím nárokům německo-české administrativy a vývoji válečných událostí stal taky tak trochu praktikantem, jakýmsi lesním mládencem h.c.

Netroufám si o posledních dvou válečných letech veřejně napsat, že to pro mne byl krásný čas, ale myslím si to stejně. Můj představený byl chlap tvrdohlavý, ale na druhé straně tolerantní, loajální pracant panské lesní správy, ale přitom žádný ras ani byrokrat. Nepil víc než bylo u nás zvykem a na úplatcích bral jen tolik co druzí. Náтура klidná, občas zčeřená výbuchem prchlivosti, agresivní jenom při opici větších dimenzí. Podle

nepsaného příkazu vrchnosti byl údem strany lidové, ale zdálo se, že patří k jejímu vlažnějšímu středu, do kostela chodil jen aby se neřeklo a stejně postával vzadu pod chórou /místní tvar k maskulinu spisovné češtiny/, aby se mohl nená^{radně} vytratit do hospody.

Jeho manželka byla ve víře horlivější. Ovšem zase ne taková ta okázalá modlilka, co by nejradši pámbička stáhla za nohy s kříže. V jejím projevu bylo spíš cosi mužsky strohého, byla vůbec dost uzavřená a přitom nesmlouvavě přísná jako misionář. Proto jsme taky se Zdeňkem zůstali civět s otevřenou pusou, když nás jednou ráno po příchodu do hájenky přivítal její ryk a křik a vzlyk. "Chlapci, s naším pantátú je konec, Němci ho zabijú!" bědovala a lomila rukama, oči zarudlé od pláče a nos červený od naškrobené zástěry. To byla věc nevídaná, nikdy předtím jsme ji neslyšeli povzdechnout ani slovíčkem. Byla vždycky energická, statná jako chlap, podle zlých hub herdekbaba, ale bezesporu ideální hospodyně pro hájovnu, kde před lety možná dávaly dobrou noc lišky nenakažené vzteklinou, ale poslední měsíce spíš patroly německých četníků anebo naopak návštěvníci, kteří se sotva mohli prokázat policejní přihláškou.

Vzlykot a nářek trhaly její sdělení na nerozumitelné cucky, úryvky a zlomky té její jeremiády nám do pochopitelné souvislosti pomohla dát teprv postava hajného, který se objevil na prahu světnice jako zjevení z truchlohry. Jeho jindy vojácky přímá postava s poněkud čapíma nohama, v rajtkách bezvadně čistých a nažehlených, stála teď před námi s povadlými rameny, v ušmudlaném nátělníku, pomačkané kalhoty mu padaly přes boky, neboť šle, připnuté jen k zadním knoflíkům, se zbaběle lajdaly

po podlaze za ním. Ale to všecko nebylo nic proti proměně jeho obličeje. Tvář našeho představeného byla prázdná, bez výrazu, bez života. Pak jsem pochopil proč. Hajný neměl zuby. Jeho huba, normálně určitá a výrazná, připomínala teď nepodařený anebo naschvál zdeformovaný školácký model z plastelíny.

Nebylo to poprvé, co jsme byli mimoděčnými svědky podobného handicapu, náš pantáta zápolil s neposlušnými protézami co chvíli. Krátce potom, co mne z dřevorubce povýšil na kancelistu, vyděsil mě pohledem na horní polovinu lidského chrupu, zakousnutou do jablka na jeho psacím stole. Bylo to morbidní a velice se mi ulevilo, když pan šéf dobyl vyndavátko z jablka svým zavírákem a nasadil na patřičné místo. Podruhé jsem viděl, jak v návalu prchlivosti chtěl vyspílat ženským z lesní školky, ale dostal se jen k vokativu "vy svině!" a potom, místo co by toto řízné oslovení obohatil pár adjektivy, náhle zmlkl a honem jazykem vracel stabilitu svému ozubení. Nerad bych však vzbudil dojem, že hajný byl sprostější než jiní. Slovo svině nemělo tehdy na našem katastru dnešní jednoznačnost nadávky. Viděl jsem kdysi u nás na návsi děvušku z nejbohabojnější rodiny, úporně cosi hledala a na mou otázku pravila: "Sviňa tatíček, ztratili šestku." A nebyla v tom nejmenší stopa zloby nebo vulgárnosti, spíš jakási neokázalá něžnost. Dodal bych ještě, že šestka se říkalo u nás šestáku - dvacetníku.

Ale vraťme se^k/dočasně bezzubému hajnému. Událost, která jeho ženu přinutila k naprosto neobvyklému projevu zoufalství, dá se stručně shrnout takto. Den předtím pozdě večer se náš starý zastavil na šampri v sousední malé osadě, z větší části schované v lese na okraji našeho revíru. Objevili se tam dva němečtí četníci, v té době patrolovali na cestách většinou už jen

přes den, po nocích bylo hlídkování riskantní, byl konec ledna nebo začátek února čtyřicet pět. Po vsích totiž za tmy sháněli proviant jak vojáci z maďarské posadky, tak utečenci z rajchu nebo i úplně neznámí s čepicí hluboko staženou, a nejednou se srazili u téhož koloniálu. Těmi posledními myslím ony odvážné muže, o jejichž existenci v našem okolí svědčily hlavně vybrakované trafiky, noční návštěvy v prasečích chlívkách nebo občasná rekvizice v okolních pálenicích. Ubylo strachu z Němců, a náš hajný, jak byl v ráži, vrazil prý před hospůdkou jednomu z četníků facku a výměnou za ni si mýnil přivlastnit jeho pistoli. Vznikla z toho - jak nádherně praví slovenština - trma-vrma, chvílku se střílelo, a Němci se vzdálili s hrozbou nemilosrdné odvety. Náš představený se vrátil domů bez zubů, odvetná německá facka mu je vyrazila kamsi do sněhu. Navíc mu jeden z četníků ustřelil z ruky památeční hůl a myslím, že té hajný želel víc než kusadel. Ten jeho čagan byl opravdu nádherný exemplář s řezbovanou hlavou nebožtíka hraběte na rukojeti, výtvar vysoko ceněný a známý po celém okolí.

Není divu, že po takové noci ráno v hájence bylo ponuré. S rozedněním, za hodinu za dvě, dala se čekat zlověstná návštěva četníků. Teď už jsem i já cítil, jak mi měknou kolena a můj mladší kolega pobledl. Věděli jsme, že ve sklepě jsou dvě bečky nelegálně rekvirované slivovice a v kůlně za chlévem lehký kulomet a bedna s municí. To všechno bylo třeba okamžitě odlifrovat na bezpečné místo. Ale především tu strašil náš pantáta - Jánošík, a toho nebylo možné odkvartýrovat někam na paseky a posadit místo něho za stůl náhradníka, byl známá osobnost. Rozhodnutí udělala jako vždycky paní Antonie, už se vzpamatovala. Vzala si na starost odstěhování všech kompromitujících materiálů z hájenky a nás dva praktikanty poslala na místo noční šarvátky s úkolem najít

a přinést manželovu hůl a porcelánové kousání.

Nešlo se nám lehko, měli jsme nohy jako centy a strach a vztek na neprozřetelného šéfa. Má doma menší muniční skladiště a on si umane německou pistoli navíc, není to pitomost? Ale rozkaz je rozkaz, a tak jsme s rozedníváním lezli po kolenou před horským výčepem a rýpali se ve sněhu a v nažloutlých zmrazcích, kde si pijáci v noci stoupli ulevit. Zuby jsme našli ani ne za deset minut, byly v bědném stavu. S holí to bylo složitější, ale nakonec jsme ji objevili v kumbálku hospodského. Eyl navíc ševcem, sedlářem, černým lihopalníkem a především nejproduktivnějším pytlákem na celém panství. Ze začátku zapíral, ale potom jsme se dohodli. Uznal, žetsvětoznámá hůl je vlastně neprodejná a spokojil se příslibem slušné odměny, ke které jsme se zavázali jménem nepřítomného majitele.

Toho jsme po návratu do hájenky zastihli už v kanceláři. Po čtvrt hodinovém čekání na verandě uvedla nás k němu paní Antonie už zase aspoň na pohled klidná a rozvážná. Zato my jsme stáli ve dveřích kanceláře užaslí to ráno už podruhé. Najný trůnil jako obvykle na svém místě a byl k rozpoznání. Nejen proto, že místo zelené uniformy měl starodávné šedé kalhoty s lampasy a kaštanově hnědé sako. Paní Antonie si ho navíc z bezpečnostních důvodů úplně předělala. Nevím, jakým náčiním upravila manželova pošramocená kusadla do použitelného stavu, ale jedno je jisté. Jakýsi těžko definovaný posun dal tváři před námi výraz hroživé vlčí kousavosti. A taky chladného odosobnění, které nám vysvětlila sama přetvořitelka. "Já jsem si ho, chlapy, pro jistotu oholila," pravila a ponechala nás lesáky o samotě.

Práce s břitvou se na vizážin hajného projevila problematicky a dala se omluvit jenom obavami z krizového vývoje. Zají-

mavějším prvkem byl prastarý cvikr se šňůrkou, který mu nahradil brýle s masivními kostěnými obroučkami. Stejně v nich jedno sklo bylo vyražené. Paní Antonie tedy pro četnickou šťáru stvořila nového hajného, nepodobného nočnímu rváči. A teď nastaly trýznivé hodiny čekání. Už dávno bylo světlo denní a na cestě z dědiny se neobjevila živá duše. Blížil se čas oběda, ale kdo by myslel na jídlo? Zoufale se vleklo odpoledne a pořád nic. Po setmění jsme se připravili, že kdyby hrozilo to nejhorší, vyprovodíme pantátu zadem do hájovny v sousedním revíru. Mezitím se trochu pilo, víc z rozčilení než na kuráž, poráženecké nálady se střídaly s utopickými vizemi ozbrojené obrany v případě útoku. Nedošlo však k jednomu ani druhému. Němci se toho dne ani nazítří vůbec neukázali. Buď byli při noční potyčce stejně ožralí jako česká protistrana, anebo se jim zdálo netaktické jítřit beztak už dost napjaté ovzduší. Jejich motocykl s kulometčičkem v přívěsném vozíku přešel nám pod okny až za kolik dní.

A tak se všechno pomalu vracelo do starých kolejí, jako by se vůbec nic nestalo. Po nocích se už zas ve sklepě hájenky udatně popíjelo a za dva tři týdny hajnému znovu narostl decentní knírek, zlikvidovaný ve chvíli osudové hrozby. Ale jakási stopa po tom pozdvižení zbyla. Navenek nebyla viditelná, v našem ovzduší se však objevilo cosi jako pach ozónu když udeří blesk. Jak pominul strach a pocit ohrožení, potyčka hajného s Němci dostávala čím dál větší rozměry. Buď se naše napjaté čekání stalo impulzem k nenápadné, ale čím dál zřetelnější proměně jeho mentality, anebo já si ho teprv potom začal všimnout s větší pozorností. Byl občas hlučnější, jeho čapí nohy našlapovaly víc na paty v hrdinském napřímení. Pomluvil jsem ho na začátku za nedostatečnost v jazyčce německém, ale nezmínil jsem se, že naopak ovládal

ruštinu, jak ji pochytil v legiích a uchoval v paměti po následující čtvrtletí. Tím pádem se poslední válečné měsíce líp cítil s rusky mluvícími hosty než s německým lesmistrem. Ne že by byl od návratu ze Sibíře rusofil, aspoň se nikdy tak neprojevil. Bezmála pětadvacet roků byl vzorně loajálním hraběcím hajným, o zážitcích z legionářské anabáze se zmínil jen zřídka a jeho vztah k novému zřízení, které tam zažil, se vyznačoval nesmiřitelnou kritičností. Ale jak plynuly roky války, ubývalo v lesákových vzpomínkách výhrad, a tato pomalá proměna nabrala čipernější tempo, když sem tam bylo po lesích slyšet ruštinu. Nebyl to úkaz ojedinělý. Válečné roky poznamenaly vývojovou řadu domácího typu homo sapiens některými novými rysy. Tak třeba hned první měsíce protektorátu vidina zvláštních potravinových přidělnů odvedla nejednoho příslušníka dělnické avantgardy z levicové manifestační barikády k výrobním linkám nacistických zbrojovek. O pět šest roků později naopak modrá orelská košile ledaskterého klerikála zrudla odleskem červánků tušené revoluční proměny. A zase to nebylo bez zřetele k hmotným stránkám takové metamorfózy. V jisté historické situaci opravdu může být něco pravdy na ~~set~~ tezi, že lidské vědomí je určováno bytím.

Ale náš hajný nebyl nízký prospěcháč. Na darech nebrávil víc než jiní. Nestál na své výspě s nasliněným prstem, z které strany fouká právě vítr. Co mu ostatně chybělo? Svě měl jisté, vrchnost nebyla tak nelidská, jak se traduje v kroužcích začínajících autorů, a dříví, kácené v našem revíru, bylo velice žádanou a dobře placenou surovinou. Muselo být ve vzduchu něco jiného, jakési tajemné pokušitelské fluidum, tušení nevyhnutelné změny, něco se začalo hýbat ve spodních vrstvách paměti, tlačilo se to navrch a vedlo myšlenky rozšafného padesátníka zpátky do legií,

kde mu tenkrát bylo polovic. Jak po návratu z těch sentimentálních toulek naslouchal tepu svého srdce, zazdalo se občas, že to kladivo nebuší pod blůzou někdejšího Starodružinníka, ale pod rubaškou zvěstovatele nového řádu. A nešlo jenom o reminiscence na daleké končiny a obrysy nového tamního uspořádání, zahlédnuté z legionářského ešalonu. Živější připomínkou byly možná hovory s nočními návštěvníky, kteří s ním hodiny vysedávali u vědérka slivovice, vyvlastněné v sousední dědině. Rozuměl jejich mateřštině, po těch desítkách let mu byla důvěrnější a milejší, víc než dřevěné kříže podle sibiřské magistrály připomínala mládí, sílu, plány už dávno zapomenuté nebo pochované. Častěji než dřív prohodil i s námi sem tam ruské slovo či rčení, podivuhodně transformované jeho interpretací. Byl náruživý kuřák, v revíru od rána do večera cumlal viržinka, prezentovaná mu zájemci o dřevo na stavby i do kamen, po pracovní době bafal z dlouhé pěnovky, v kanceláři dával přednost lulce. A najednou ji vyměnil za čibuk. I knírek, dříve jen decentně naznačený ve stylu hraběcího lesmistra, nechával růst do větší délky i celkové podstatnosti. Potom si jej začal černit, znelíbila se mu přirozená světle nazrzlá barva chlupů, melírovaná šedivinou. Ale to se pořád ještě drželo v souladu s kádrovým profilem hraběcího fořta. Povážlivější okolností bylo, že nenáhlou proměnu jeho bytí začaly provázet nové pochody myslitelské. Jen tak mimochodem třeba utrousil, že pokrok světa je neodvratný, naše vrchnost je vlastně přežitkem minulosti, u nás by se po válce měla nastolit demokracie a tu by si vzali na starost speciálně vycvičení komisaři. Stejně jako panské velko-statky, lesy a pily. Jeho meditace připomínala trochu předválečnou sovětskou prózu z jeho almárky ve světnici, a některá slova v ní

se vracela jako ozvěna relací moskevského rozhlasu. Na lesní samotě byl poslech ze zahraničí pohodlnější a proto i častější než ve vsi. V posledních týdnech války se stal každodenním pravidlem. To už byl její konec skoro na dohlédnutí. Maďarská posádka odtáhla, četnické hlídky řídly. A když v březnu neznámý pachatel ukradl na kraji lesa tabulku ACHTUNG! BANDITENZONE!, umístěnou tam před inspekci K.E. Frenka, už si toho nikdo nevšiml. Čím víc se blížila fronta, tím menší strach jsme měli z Němců. A kde není bázně, není kázně. Horní chlupci už nepřicházeli jen v noci, častěji se objevili ve dne, pár jich už skoro pravidelně vyspávalo na seně. Začátkem dubna z improvizovali bohatýrskou veselici na dvoře hájenky, právě když jsme končili s výplatou našich zaměstnanců. A ti všichni byli pozváni, jenom ženské jsme pro jistotu vyprovodili k dědině. Byla to zvláštní společnost, dřevaři, koňáci, volaři, partyzáni kádroví i pár Vlasovců, několik francouzských studentů a mladí chlapi z okolních dědin, kteří utekli z rajchu, ale pro jistotu se zdržovali víc po lesích než doma.

Hajný seděl uprostřed, ustanovil se jako ataman, ale na východě se myslím takovému říká tamada. Pozoroval vířící skrumáž s matným náznakem pousmání, pořádně se zasmát nemohl, aby mu nevypadly protézy pořád ještě neopravené. Zpěvu neholdoval, neměl hudební sluch, možná se mu to ani nezdálo vhodné vzhledem k jeho postavení. Snad už ani nemohl dostatečně artikulovat, kdoví. Mně tak moc opilý nepřipadal. Pohoda byla krásná, už bezmála májová, k rušivé kolizi došlo tak náhle, že většina hodovníků ani nepostřehla její začátek. Těžko říct, jestli ji zavinil účastník, který si za přítomnosti paní Antonie spletl prostředek dvora s latrinou, či hajný, který při pohledu na jeho akci praštil do stolu a pravil: Svoloč. Anebo chlápek s revolverem

na opasku, který hajnému strhl cvikr a rozmázl na zemi podrážkou toto znamení inteligenta a navíc lokaje feudálních tyranů, jak zněl slovní doprovod. Chvíli to vypadalo nebezpečně, hajný se - jak známo - taky v opici rád popral. Uvolnění napětí přinesla nehoda pomocného hajného ze sousedního revíru; zpitý stařík v hádce o jeho kondici chtěl dokázat, že předčí i ty nejzdatnější, s puškou přes rameno přeskočil zábradlí vyvýšené verandy, ale při pádu se mu hlaveň brokovnice vzpříčila mezi sloupky zábradlí a starý šantala zůstal viset v popruhu jako v kožené oprátce. Zmítal se s jazykem vylézajícím ze slintající huby, dokud se nad ním nesmíloval jeden mladý Francouz, kdoví jestli k radosti ostatních, pobaveně hýkajících. A já vlastně ani nevím, jak ten mejdan skončil. Paměť se mi vrátila, až když jsem s úlevou lokal studenou syrovátku a mateřské ruce panímámy hajné mi držely hlavu.

Hajný se o příhodě s cvikrem nikdy přede mnou už nezmínil. Vrátil se ke svým kostěným brýlím. Byla to škoda, ve cvikru horní polovinou obličeje připomínal Molotova a dolní Stalina. Ale to jsem si uvědomil až později. Ke konci dubna mne jednou odvedl z kanceláře do parádní jizby. Trochu pateticky mi položil ruku na rameno a pravil: "Pane Franc, vy prý chcete jít študovat, a to na herce nebo na spisovatele." Protězy se mu strašně viklaly a propouštěly hojné kuřácké sliny. Pokračoval: "A já vám povídám, vy půjdete na školu lesáckou a to do Písku. Protože nemyslete, les taky potřebuje inteligenty. Lesy potřebujou básníky, četl jste Černé myslivce. Tady to po válce bude mět v ruce komisař, z vás udělám třeba aj lesmistra a budete mět na starosti psát o nás romány aj ty svoje hry."

Z příborníku vzal láhev slivovice a připili jsme si. Potom

vytáhl z almary malou železnou pokladnu, otevřel ji, vyňal podomácku zhotovené razítko, vyzval mne, abych předpažil, a přitiskl razítko na hřbet mé ruky. Na vlastní kůži jsem si mohl přečíst jeho jméno a pod ním: KOMISAŘ VELKOSTATKU A POLESÍ.

Asi jsem ho zklamal tím, že jsem nedovedl s patričným uznáním ocenit státnickou schopnost dohlédnout daleko dopředu. Ani na tu lesáckou školu jsem nešel, jak mi určil. Ale on se opravdu po válce stal jakýmsi komisařem a nějakou dobu tu funkci realizoval podle svých dosti neujasněných představ. Nepamatuju se už, jak dlouho mu to vydrželo, ale moc dlouhý čas asi ne; jenom než se otřepaly a vynořily známé firmy, než jeho legionářství místo kladného znaménka bylo označeno záporným a než se pozapomnělo, jak velice přispěl k obživě policejné nehlášených osob v našem revíru. Potom ho několikrát přeložili, pokaždé na trochu horší, až skončil v nejdlehlější hájence daleko v kopcích jako osamělý vdovec, trochu zatrpklý a úplně zapomenutý.

Š S tou jeho fořtovskou dalekozrakostí to taky nebylo moc slavné. Že les bude potřebovat básníky? Kdyby tak chudák dneska viděl své polesí. Kdepak básník, Ani Herkules. Ale nač bych o tom vykládal zrovna já, stejně jsem ho neposlechl.

Únor 1986

Ela Kriseevá

Probouzím se. Dábel už na mne líčí nový den, napíná ho mezi
možnost a nemožnost. Ostrá pavučina, uprostřed on. Jednou přišel an-
děl a nečem přesekl pnutí.

Bílé ticho uprostřed střepů, rozlitá krev, nádech.
Je po bouračce.

Pane, stačí jen jediné slovo a má duše bude uzdravena.

Vstávám co neopatrněji, pomalu, aby se nevytilo co ve mně přes
nee zhoustlo a vyplavalo napovrch.

Někdy si přeji, ať při mně zůstane toto mé trápení, ať není
skončeno a nahrazeno novým.

Je už slabé a vyhublé. Bo nevěke bych se zakousla silou nových
zubů. Hele dázně už nebolí.

Přestávka, kdy staré umírá a nové se ještě nenarodilo. Krásný
čas.

Ale co bych si počala, kdyby se na mne vrhle štěstí? Léta
odpočínuté, dravé jako řeka pod pramenem. Nač plavat proti proudu?

Pane, stačí jen jediné slovo...

Eretická láska nás nejrychleji přibližuje k Bohu. Oheň, herce
podpálený tam dole, prohoří tělem a z hlavy šlehají čisté studené
planery.

Rezum je dědičný hřích. Ztráten pýchy ztrácíme rozum a zápas
končí. Ani už rezper. Jásavá radost, stažení chapadel, stírání
otisků a pak smrt.

Pane, stačí...

Padáme do sebe jako kámen do vody. Mnozí se lekneou, pád zruší

a rychle se vracejí tam, kde te znají. I po smrti se prý bojíme jasně jasného světa, raději se uchylujeme ke kalnému.

„Jak bychom mohli poznat Boha, když se bojíme podívat se do slunce, které je jeho dílem?“

Stačí malounko a trošinku i lásky. Naší skromností rostou obecné temnoty.

Co bychom tu ještě dělali, kdybychom lapili světlo?

...jen jediné slovo...

Vykládáme si své životy po svém. Kde potichu řekne: ale to není pravda, je náš největší nepřítel.

Když nevím jak dál, zeptám se své smrti. Kde jsem, je ona také.

„Nechala si namluvit jaká je, pak ale zůstala sama s tou druhou. Zápas na život a na smrt.“

Láska ji rozsekla napůl. Kterou polovinu má nechat dorůst a kterou nechat zeslábnout až sama chcípne?

... jediné slovo...

Smysly se navracejí do města, kde jsem paní. Odtáhly před časem do bitvy avšak prohrály a vracejí se ke mně zbědované. Něžně je svolávám. Otvírám bránu, abych je nasýtila a napejila.

– Zůstaňte u mně. Nechoďte do světa ani kdyby se před branami objevil milevaný. Nedejte se nikomu.

Jsem paní svého města. Ten za branami měl kudlu a má zvířátka páral.

...slovo...

Možná jsi je už řekl, ale já nerozuměla.

K u l t u r a   j a k o   n á s t r o j

V časopise Svazu českých dramatických umělců Scéna je v prvním čísle letošního ročníku otištěn článek Po Kulturním fóru. Autorem je Milan Lukeš.

Ten muž není jen tak někdo. Patřil a patří k našim nejvzdělanějším divadelním historikům, teoretikům, kritikům a navíc byl a je činný jako překladatel. V šedesátých letech vedl měsíčník Divadlo. Zalistovat v něm je dodnes zážitek. V říjnu 1969 tam například vyšla vynikající Adornova studie Angažovanost, nemilosrdná problematizace umělců, kteří své dílo bezesbytku učinili nástrojem svých politických postojů. "To, co je politicky špatné, stává se špatným umělecky, a naopak." Jako divadelní začátečník, který napsal úspěšnou politickou satiru a nevěděl dobře, jak dál, jsem měl takového upozornění obzvlášť zapotřebí. Měl bych Milanu Lukešovi a jeho spolupracovníkům dodatečně poděkovat. Pomáhali mi překonávat omezenost mých mladistvých východisek. Ještě začátkem sedmdesátých let jsem obdivoval ve Světové literatuře Lukešovu úvahu o bojovném černošském divadle ve Spojených státech. Lukeš jako anglista ovládá suchý humor a s jeho nenápadnou pomocí vyslovil skepsi vůči ploché dramatické protestu. Mělo to svůj patos zejména v době, kdy se zploštění stalo v Čechách znovu oficiálně prosazovaným programem. Pak mi zmizel s očí. Čistka z počátku sedmdesátých let zasáhla řadu jeho kolegů, ale jeho minula. Nezdá se mi, že by z toho nějak těžil. Kariéra, kterou udělal, by ho asi potkala, i kdyby žádné vzpoury méněcenných nebylo. Ažvšak mé svědectví platí jen omezeně. Přestal jsem pravidelně sledovat divadelně kritickou, teoretickou a historickou literaturu a publicistiku. Nebyla také snadno dostupná. Uchýlila se do různých speciálních a interních sborníků. Jen občas a náhodou jsem se přesvědčoval, že Milan Lukeš neztratil nic ze svého kritického

kého umění. Hned v témže prvním čísle letošní Scény uveřejňuje také zamyšlení Anglické potyčky s klasikou. Nemohu posoudit, zda má pravdu, ale podání je lukešovské: elegantní, plastické, názorově pevně zakotvené, imponuje schopností odstupu, která zabraňuje, aby jejího nositele něco zásadně překvapilo nebo zaskočilo.

Na budapeštské Kulturní fórum jel Milan Lukeš jako nový umělecký šéf činohry Národního divadla. Jeho zpráva mě velice zajímala.

V Budapešti se podle něho střetly dvě protichůdné představy: "Na naší straně [...] instrumentální pojetí kultury, zdůrazňující zejména její odpovědnost, ale na oplátku a v rámci téhož pojetí také společenskou odpovědnost za její osud a rozvoj. A na druhé straně kultura pojetá jako říše absolutní svobody a seberealizace osobnosti, jako výkvět a vrchol lidských práv, uvažovaný v krajně abstraktní rovině, odřízn^{10/}ý jak od sociálně ekonomických podmínek, tak od tomu odpovídajících závazků a odpovědností."

To je nepovzбудivý obraz. Bylo-li tomu opravdu tak, měl a má evropský a světový dialog o kultuře špatné vyhlídky. Vedou jej totiž zodpovědní s nezodpovědnými, znalí s neznalými, ba nepřilíš velká nadsázka dokonce napovídá: dobří se zlými. Vzpomínám na Adornovu myšlenku z jeho Angažovanosti: "Protivník musí být bagatelizován, a to si falešná politika před rokem 1933 žádá jak v literatuře, tak v praxi." Žádá si to i dnes. Milan Lukeš je přesto zdrženlivý optimista: "V jednací praxi se konec konců ono instrumentální pojetí kultury prokázalo jako jediné nosné."

Jak to tedy je? Rodí se kultura opravdu jako nástroj? A za jakých podmínek může jako nástroj sloužit?

Otevíráš Shakespearovu tragédii a čtu, co dánský princ soudil o herectví a co se myslím vztahuje na každý kulturně tvořivý čin.

Jeho "účelem od počátku bylo a podnes zůstalo, aby přírodě jaksi nastavovalo zrcadlo. Aby dobrotě ukazovalo její vlastní sličnost, zpupnosti její vlastní pokřivenou tvář a celé době, jak vskutku vypadá a jaká je." Příklad se zrcadlem je zvláště výstižný. Aspoň podle Saudkova překladu jako by herec nebo spisovatel za výsledek tak docela nemohl. Skutečnost se zrcadlí "jaksi" objektivně. Zpupnost ať se proto za svou pokřivenou tvář hněvá sama na sebe.

Talent schopný takového zrcadlení potřebuje k sebepoznání každá jen trochu prozíravě organizovaná společnost. Její orgány jsou za ~~její~~ osud a rozvoj kultury bezprostředně zodpovědný. Mohou kulturních statků samy využívat jako nástroje a rozšířit jejich všeobecný blahodárny vliv na celou pospolitost. Jak však vymezit odpovědnost tvůrců?

Sáhám pro názornost po jednoznačnějším příkladu. Představuju si výzkumný ústav. Dostane za úkol zhodnotit složení potravin, které se běžně vyskytují na trhu a tvoří převážnou složku každodenního jídelníčku. Nikdo jistě nepochybuje, jak důležitá pro zdraví občanů je taková analýza. Výsledek putuje k činitelům, kteří si jej vyžádali. Vezmou jej na vědomí, a je-li nepříznivý nebo dokonce alarmující, měli by podniknout praktická opatření. Jejich společenská odpovědnost ostatně začíná dávno před objednávkou analýzy. Ale zůstaňme uprostřed situace, kterou jsem si nevymyslel. Činitelům se může zdát nebo mohou být dokonce přesvědčeni, že se žádná praktická opatření podniknout nedají, protože na ně dejme tomu nejsou prostředky. Aby zabránili panice, nařídí výsledek analýzy zatajit. Dají jej do trezoru a celý tým zaváží mlčením. Že tím neunikli odpovědnosti, je zbytečné podotýkat. Avšak co členové týmu? Poruší-li závazek mlčet nebo jej odmítnou převzít, nevyhnou se konfliktu. Mají povinnost to riskovat? Patří to riziko k etice jejich

povolání?

Každý reaguje po svém. V jednom je však odpovědnost našich analytiků společná a nesporná: že svá měření provedou a zaznamenají p ř e s n ě. To je sice banální požadavek, bývá však příliš často zdůrazňován, takže se dá usuzovat, že se neplní. V americkém odborném tisku se nedávno objevil podnět zakládat a podporovat takzvaný nezávislý výzkum. Američtí analytici podle všeho tuší, jaký nález od nich objednavatel očekává, a ocitají se v pokušení vyjít mu vstříc. To pokušení může mít i vyšší dimenzi, než se projevuje při přesném nebo nepřesném měření. Člověku je obecně dán sklon reagovat loajálně: nejen vědomě, ale i nevědomě vytěšňovat zneklidňující zkušenosti a zpochybňující poznatky. Volání po nezávislém výzkumu je tedy třeba chápat také jako podporu pro ty, kdo loajalitu a pokušení vyhovět překonávají z vnitřní potřeby a zcela samozřejmě.

Také kultura zná takové osobnosti. Umělecké dílo je pro ně n á l e z, a jen velmi nekulturní lidé si troufají předepisovat, jaký má být. Svízelné přitom je, že se jeho pravdivost nedá ověřit exaktními metodami. Autor je nahrazuje tím, že jako ručitele nasazuje sám sebe. Zpravidla ví, co se od něho očekává: ohledy na situaci. Ta je dnes v jedné části světa určena především peněžními zřeteli: umění se tam kupuje a prodává. V té druhé omezují umělce politicky: nabízejí mu "sociálně ekonomické podmínky" za převzetí "tomu odpovídajících závazků a odpovědností". On však ohledy nezachovává a očekávání zklame. Ne že by programově chtěl. Spíš musí. Vidí, co vidí: svůj nález. Tím možná spíš než vědce připomíná intuitivního zkoumatele, který často neumí svůj předmět vykládat a obhajovat, anebo podává výklady naivní a irelevantní. Ví jen, že to tak je a jinak to být nemůže.

Četl jsem nedávno vyprávění o člověku, který měl mimořádný dar: Vnímá ~~vnitřní orgány~~ lidského těla ~~barvy~~ a podle toho odhadoval, které jsou nemocné. Odhady byly velmi přesné. Třicet let ho střídavě podezírali z duševní poruchy a pronásledovali jako podvodníka a příživníka. Vysvětlovali mu, že co vidí, v žádném případě vidět nemůže. Skromně připouštěl, že své diagnózy neumí dokázat, ale své barevné vidění neodvolal. Dnes ho využívají renomovaní lékaři. Dali mu potvrzení - bez toho to nejde -, že řádně spolupracuje se známou klinikou.

To je historka s dobrým koncem. Jsou také horší, ba vůbec nejhorší. Umělecký nález může být tak subjektivní, že jej nikdo nedokáže sdílet. Autor zemře nepoznán. Může však přijít o život i proto, že byl poznán až příliš dobře. Může být vystaven nejrůznějším protivenstvím. Rozsudky a jejich provádění jsou v kultuře nebezpečné věci, zejména když se toho ujme stát, který k tomu přirozeně inklinuje. Právě proto každý kulturní člověk ocení mezinárodně dohodnutý respekt k uměleckým výkonům, který byl formulován před deseti lety v Helsinkách a který vyjadřuje československý zákon číslo 120 z roku 1976.

Respekt samozřejmě není totéž co souhlas nebo mecenášství. Je to jen výraz novověké vědoucí tolerantnosti: Setrávám na vlastním názoru, ale připouštím, že se fakta mohou z časového nebo jiného odstupu jevit jinak, než se jeví mně. ^{Zodpovědně} setrvání na vlastním názoru je třeba popřát oběma stranám. Provozovatel - ať už je to stát, nebo soukromá firma - si vybírá, které dílo a který tvůrce se mu lépe hodí, kalkuluje s jeho uživatelností, předem ho zvažuje jako nástroj: v lepším případě jako nástroj lidského a společenského sebepoznání, v horším jako prostředek výtěžných nebo politických snah. Prakticky přitom většinou platí, že čím je dílo méně

nálezem, tím ochotněji se k uspokojování těchto snah nabízí a tím ušlechtilějšími pohnutkami to zastírá. Ale jsou i velmi šťastné nálezy, které mají zástupy vyznavačů.

Milan Lukeš spatřuje pozitivní zvláštnost Kulturního fóra v tom, že "kulturní osobnosti usedly za jeden stůl s diplomaty a že společně s nimi jednali o možnostech mírové spolupráce: problémy evropské kultury byly tedy podřízeny problémům evropské bezpečnosti." To zní neobyčejně ušlechtilé. Evropská bezpečnost a světový mír jsou podmínky důstojného života a kultury, a tak se snad rozumí samo sebou, že se delegovaní umělci stali nebo měli stát ukázněnými diplomaty. Někteří představitelé západního světa prý k tomu neměli příliš chuti. Na rozdíl od Milana Lukeše bych je nepřemlouval. Úsilí podříditi problémy evropské kultury problémům evropské bezpečnosti je totiž podle mne falešné a pochopitelné jen jako produkt krátkodobé účelové kampaně. Pokud jde o otázky kultury, nemohou být diplomati ^{z jedinými} ~~společnými~~ arbitry. Mají přirozený sklon všech provozovatelů pojímat kulturu jen instrumentálně, jako "kúl vyhlášek" nebo "veřejné mínění". Stále se mi v nejrůznějších souvislostech vracejí myšlenky k Halasově básni A co básník?, z níž jsou ty dva kratičké citáty. Patří k profesionální mravnosti společensky citícího básníka, aby si nedal ~~řemeslo~~ (manipulovaný osud) vnútiť. Účast tvůrčích umělců na budapeštském Kulturním fóru byla příležitostí opravdu nezvyklá: mohli přímo připomenout diplomatům, že ke vzájemnému poznání a dorozumění národů a států hlubinně přispívá výměna kulturních hodnot pravdivých a autentických. Mohli poukázat na to, co tvorbě a šíření takových hodnot institucionálně překáží. Mohli vyslovit přesvědčení diktované jistě ne jen cechovní vztahovačností, že ty překážky jsou nebezpečnější, než vypadají: Ztělesňují vzorek vše-

ho, co lidem brání, aby se domluvili.

Pokud jsem správně informován, mnozí diskutéři na Fóru té příležitosti využili.

Milan Lukeš naproti tomu popisuje postavení delegáta v Budapešti jako "jednotu v protikladnosti": "že totiž každý z přítomných vystupoval sám za sebe a za delegaci zároveň, před tímto jistě tíživým, ale také povznášejícím vícestranným závazkem vůči sobě i vůči politice své země, vůči evropské kultuře a i vůči evropské politice nebylo pro nikoho v jednacích sálech budapeštského Kongresového centra úniku."

Přiznám se, že vytříbenému stylistovi tentokrát nerozumím. Vystupovat zároveň sám za sebe a za delegaci může jistě působit povznášejícím dojmem, zejména na toho, kdo je hrdý, že byl uznán za hodna reprezentovat. Proč to však prožívat i jako něco tíživého? Hájit přece své přesvědčení, které souzní s přesvědčením ostatních umělců a spoluobčanů, postavit se za politiku svého státu, která je i politikou mou, vysvětlovat její aplikaci v oblasti kultury, například v divadle jako budování otevřeného systému, který osvědčuje míru své suverenity nejen tím, jak dovede podněty přijímat, ale také zpracovávat - parafrázuju vlastní slova Milana Lukeše -, to všecko může být náročné, vyčerpávající, ale rozhodně ne tíživé. Ledaže by ten systém nebyl tak otevřený; že by se naopak řadě tvůrců a podnětů programově a dekretálně uzavíral. Pak si umím představit, jak tíživá by byla situace delegáta, který je sám člověkem kultury, všecko o svém systému ví a rozhodne se pro "jednotu v protikladnosti", totiž aktivně se podřídí diplomatům. Situace tíživá, ale stále ne beznadějná. Mohl by jim podle svého vědomí a svědomí dobře posloužit: včas a pravdivě je ^{aspoň interně} ~~spravit~~ o tom, co nevědí nebo vědět nechtějí. Snad by to od něho přijali, má-li v je-

jich očích skutečnou autoritu. Anebo by to nepřijali, jsou-li příliš zatvrzelí a omezení. Ale i oslyšené slovo ~~je~~ působí jako čin. On to však - představuju si - ani nezkusil. Zvolil pohodlnou cestu: utvrzovat je v jejich iluzích.

Co je na tom povznášejícího, nevím.

Na závěr svého příspěvku ve scéně píše Milan Lukeš o "interakci" mezi národními kulturami a končí vzosnou větou: "Není se čeho bát, nejsme-li slabí."

Z řeči politiky, to jest z jazyka, který zachází s pojmy strachu, slabosti, síly a vyjadřuje se zápořem a v množném čísle, překládám to dvojznačné proroctví do řeči kultury: " ^{Spolu} ~~Spolu~~ tvořím mír, jsem-li pravdivý."

Milan U h . d e

Y u p i e s

Když se v druhé polovině šedesátých let z džunglí amerických velkoměst vynořili hippies, vzbudilo to určitou pozornost. Upoutávali zájem bizarním vzezřením, tradiční džínové obleky měly pomalované divokými květinovými vzory, dlouhé vlasy propletené pentlemi, hrdla a zápěstí si zdobili řemením, korály a zvonečky. Vnějšíkově tím vyjadřovali odpor proti společenskému stylu a běžným hodnotám, které se jim jevily jako pustá bezobsažná konvence. Vnitřně se sami definovali jako stoupcí zenbuddhismu, životní spontaneity a rozkoše, zprostředkovávané drogami a volným sexem. Coby mírotvorci vystupovali s heslem: Dělejte lásku, ne válku! Zakládali komuny, kde v odloučení od profánní všednosti měly vzkvétat vyšší formy soužití a růst noví jedinci. Práce je, pokud vůbec, zajímala jen jako nutné zlo, aby se nějak obživilí, což se v některých případech a po nějakou dobu dokonce i dařilo. Podstatou jejich postoje však ve skutečnosti byla devisa: Když jsme na světě, svět je povinnen se o nás postarat.

Hnutí hippies mělo ve svých počátcích četné sympatizanty, hlavně v mladších vrstvách mládeže. Kazatel John Baker však praví: Každá setrvalá nekonvenčnost se stává konvenčí. A jak šel čas, hippies ztráceli na módní přitažlivosti, začali rychle nudit, k čemuž v neposlední řadě přispěla plytkost a naivita jejich filosofie. Je možné říci, že dnes, po dvaceti letech, je toto hnutí věcí minulosti a pokud ještě někde živoří jeho zbytky, působí víceméně archaickým dojmem. Otázkou není, zda dvě desetiletí je doba krátká, přiměřená, či dlouhá, nýbrž co zavini-
lo jeho úpadek.

Jedno z vysvětlení se nabízí v principu zákonitosti změny. Novinka měla své trvání, přežila se, zkonvenčnila a zanikla, aby po sobě zanechala jen velmi nezřetelnou stopu. Pohled z jiného úhlu však odhaluje hlubší příčiny problému, které nelze přehlédnout, a to myšlenkově konfusní základ hnutí. Co nabí-

zelo svým adeptům? Svobodu, lásku, nevázanost, život bez zátěže a starostí, čehož měli dosíci s lehounkou samozřejmostí, zadarmo nebo téměř zadarmo, se zanedbatelnými obtížemi. (Pokud by toto připomínalo demagogii některých politických systémů, nejde o náhodnou podobu.) Ze životních vazeb se však nelze jen tak jednoduše vysmeknout a vždy, třeba nejskrýtěji, zde závazek a povinnost člověka existuje. Každému, kdo k takovému poznání dospěl, vyznívají pak podobné nabídky když už ne jako záměrný podvod, tak alespoň jako primitivní nedomyšlenost. Ve své podstatě znamenají čirý amoralismus.

A tak se dělo, že povrchně pojatý zenbuddhismus nepřinášel na zavolanou bleskové osvětlení a stav satori. Pro pocit vytržení bylo třeba požívat drogy s následnou depresí, nikoliv blažeností. Stávalo se, že ke komunálnímu dítěti se hlásili tři otcové, ale komuna se rozpadla, poněvadž, jak bylo kdesi řečeno, nikdo nechtěl mýt nádobí. Že najednou, když došly peníze, hippies posílali zoufalé telegramy rodině, kterou předtím zhnuseně opustili. Bylo by milé, kdyby kolemjdoucím rozdávali květiny, které sami vypěstovali, jenže oni je narvali ve veřejném parku, protože práce byla pro ně čímsi opovržením, podobně jako mýdlo. Namlouvali si vyjímečnou originalitu, zatímco nejvlastnějším založením byli lidmi stádního typu. Jestliže sečteme vše, co hippies přinesli vskutku nového, dojdeme k žalostným výsledkům. Nevytvořili nic pozoruhodného v hudbě, literatuře ani v poesii, byli příliš pasivní a líní, jako ve všem ostatním byl jejich nejpříznačnějším rysem parazitismus.

Když se jich kdysi někdo zeptal, co budou dělat, až budou staří, jejich hlubokomyslná odpověď zněla: Všichni jsme přece stejně staří. Ta jejich stejnost se nicméně posunula o dvacet let. Nedělají nic jiného než dřív, nic neumí, nic se nenaučili a nikdo je nechce. Pokud nezdělali majetek po rodičích, pobírají podporu v nezaměstnanosti, jako zdevastované trosky se potácejí ulicemi a shánějí fet.

V posledním údobí na Západě nabývá na vlivu a síle odlišná vlna. Tvoří ji mladí lidé, kterým se říká Yupies, jako zkratka označení Young Urban Professionals (a také jako protějšek

k hippies). Yupies jsou realisté a pro pokleslý romantismus nebo dekadenci postrádají pochopení. Vyskytují se ve všech společenských vrstvách a projevují se již při studiu na jakémkoliv stupni. Oni totiž naplno pracují, školu chápou jako průpravu pro další život a snaží se získat co nejlepší výsledky ke startu do následujících etap závodu. Po absolvování studia své obory skutečně ovládají, nemají problémy s nezaměstnaností, naopak mohou si vybírat ze široké nabídky možností uplatnění, protože o prvotřídní výkonné odborníky je zájem vždy a všude. V zaměstnání pokračují tak, jak si osvojili, tvrdě pracují, zvyšují si kvalifikaci a zpravidla brzy dosahují vedoucích postavení. Podle toho jsou také pochopitelně placeni. Yupies používají drogy za cosi infantilního, jakoby přiznání vlastní méněcennosti, většinou nekouří a pijí velmi střídavě. Chodí elegantně a přiměřeně oblečení, u mužů jsou dlouhé vlasy považovány za přežitek. Po návratu ze zaměstnání navléknou tepláky a pobíhají po parku, o víkendech pěstují sport, kulturu a společenské styky. Nežebrají a materiální podporu od rodinných klanů, dovedou se o sebe perfektně postarat a jsou na to hrdí. Životní partnery si volí uvážlivě, uzavírají sňatky v dospělém věku, potom si koupí vlastní dům a založí rodinu.

Socialisté různých odstínů se shodují na tom, že vlastně nejde o nic nového, že je to prostě jenom renesance staré známé buržoasie. Yupies to, zdá se, příliš nevadí. K socialistickým i jiným ideologiím zaujímají stejné stanovisko jako k drogám, přehlížejí je.

Jsou to individualisté, kterým je srozumitelnější výrok Dicka Francise asi v tomto smyslu: Profesionál je ten, kdo se nespokojí nabytou úrovní, pokud může dosáhnout vyšší pouhou prací.

Praha - únor 1986

Karel Pecka

Metamýty

Miroslav Červenka

Oidipus a věššba

Místo věštby v příběhu Oidipově záleží v tom, že sama uvádí do pohybu události, které směřují k jejímu naplnění.

Nebýt věštby, nebyl by Oidipus zavržen jako novorozeně, znal by své rodiče, a asi by se tedy nedopustil ani otcovraždy, ani krvesmilstva.

Apollón, původce věštby, se tu jeví jako úskočný demiurg lidských osudů, jako manichejský ďábel.

Všimněme si, že takový bůh sestupuje ze své vyšší roviny a stává se pouhým silnějším protihráčem člověka. Věštba je suspendována ze své pozice nadřazené výpovědi o budoucích událostech a sama se stává článkem řetězu, o němž měla pouze vypovídati. Struktura příběhu je pak stejná jako struktura některých aporií /např. aporie lháře/, proti nimž se se ctí postavilo až obnovení hierarchizace - v daném případě Russellova kategorie metajazyka.

Je tedy oidipovský mýtus projevem onoho typického řeckého chytračství, jež si vymýšlelo aporie a jež se stalo typickým chytračením evropským?

Ale odpovědí na potíže s bohy byl Bůh...

Při četbě Zlaté ratolesti

Slečna Kingsleyová znala jednoho příslušníka kmene Kru...

J.G.Frazer

Stůně příslušník kmene Kru,
soused mu láká duši z těla,
ucpal si nos, ovázal pusou,
aby mu duše vydržela.

Potí se příslušník kmene Kru,
Afrika sálá černou magií,
na drolící se prahoru
se ocas luny navíjí.

Věří příslušník kmene Kru
v maniakální úsměv fetiše
a slečna Kingsleyová zase věří,
že bude fajn, když se to zapíše.

Věří příslušník kmene Kru,
věří i slečna z kmene Britů
a drolící se prahoru
obtáčí mnohoocas mýtů.

Krev Wählsungü

Když si ve Valkýře Siegmund a jeho sestra vyznávají lásku, líbí se jim vzájemná podoba a mluví o ní v termínech; na nichž později Wagnerův ctitel a popěrač založil svou závrať věčného návratu: "Tu tvář jsem už viděl." "Tu tvář jsem už viděl." Podobnost, jež je tu nyní, je rozvinuta do časového průběhu a navozuje se psychická situace "druhého vidění".

Nechci pochopitelně tvrdit, že Nietzsche byl inspirován Wagnerem, nic o tom nevím; ale nelze se ubránit neklidu, když si zahráváme s nápadem, že poblíž jednoho z nejpoetištějších pokusů o novodobou obnovu původního cyklického mýtu je obraz onoho krvesmilstva, proti němuž se legitimní mýtotvorná společenstva všemožně bránila, a to nejen nejrůznějšími předpisy pro uzavírání sňatků, ale také mýtem a zejména jím.

Však také ve Valkýře počínání milenců-sourozenců je ze starých rodových pozic odsouzeno jako hříšná novota; a jako experiment, hledání něčeho nového - a tedy porušení autentického životního cyklu, vykročení z něho ve směru možného pokroku - se také Wotan pokouší krvesmilstvo hájit.

Nietzsche musedl póloměr svého cyklu roztáhnout skoro do nekonečna, aby do cyklu taková povážlivá vykročení přece jen dokázal zahrnout.

Není divu, že takový cyklus má pak mnohem větší smysl pro poezii než pro mravnost.

Job a ekologie

Segert v doslovu k Závadovu překladu Knihy Jobovy prohlašuje Boží odpovědi za méně hluboké než Jobovy otázky, alespoň pro dnešního čtenáře; tak se tento čtenář ztotožňuje se stoupenčem antropologické filozofie, pro kterého ovšem odvolání Boha k přírodě zní nepřesvědčivě. Ale já myslím, že autor Joba stál filozoficky výše než tato čtenářská antropologie, protože uvedl do sporu činitele přírody a tím naznačil tendenci k systému, který objímá člověka zároveň s přírodou.

Bůh se Jobovi prezentuje jako tvůrce a ovladačel přírodních systémů, včetně systému člověka. Tento souhrn systémů je komplexnější než jediný /byť ze všech dílčích systémů nejkompexnější/ systém lidský. Je otázka, nakolik na úrovni systému systémů platí ještě lidské kategorie viny a zásluhy, utrpení a štěstí; ale tento sys-

tém systémi nemůže přece být prostým obnovením neexistence těchto kategorií, jako to bylo na úrovni přírody, kde "počinání" dravců, bakterií a požárů je konec konců "dobré", neboť všechny jsou to faktory ekologické rovnováhy.

Ale co to znamená, že jsou faktory rovnováhy? Pro vydru řádcí v hejnech ryb jsou ty ryby pouhou biomasou. Zdaleka jich nevyužívá na úrovni komplexity, které živá hmota v rybách dosáhla. Úroveň komplexity realizovaná vydrou /a daleko zase vyšší, než je ta rybí/ se vytváří jen za tu cenu, že se degraduje komplexita realizovaná rybou. Přírůstek komplexity na straně komplexnějšího systému je zaplacen daleko větším úpadkem komplexity na straně systémů méně komplexních. Za vydrou ovšem nezůstává poušť, protože sama je včleněna do vyššího systému ekologického.

Pro vydru je to všecké dáno. Ale jak je to s člověkem, který překračuje všechny ekologické systémy a systém přírody jako celku, a počíná si přitom stejně dravěcky, neboť zrovna tak degraduje komplexitu všeho, co ho obklopuje? Jak je to s člověkem, který nechal kvetoucí Středomoří a přilehlé kraje zdupat kozami a zarůst trnín, aby dosáhl komplexity Platónových dialogů, podání o Abrahamovi a Izákovi a římského cizilního práva? Stal se snad pro tyto své výtvo-ry tím, "kdo spočte rozumně oblaka / a kdo vylévá nebeské džbány, / když země ztuhne na kámen / a hrouda se připeče k hroudě"? Nemohu si pomoci, Boží otázky mi na tomto místě znějí naprosto oprávněně a filozoficky plodně.

Neboť pro člověka na rozdíl od vydry už ten nejkompaktnější zatím myslitelný supersystém, který on sám má za úkol vytvořit, nemůže být odnikud dán, vždyť on překročil všechny kruhy a stojí proti přírodě jako takové. Vydra nemusí dbát o to, že tvor na daný smysly a složitými instinkty a skvěle prorážející proud se po jejím zásahu změnil v hroudu krvavého masa; nemusí se starat o budoucnost jezera, které možná po vybití kaprů zaroste žabincem a změní se v ekosystém podstatně nižší komplexity, než jaký byl před jejím degradujícím zásahem. V rámci vyšších systémů se to vše nějak vyrovná.

Ale supersystém člověk - příroda neexistuje a nejsme dnes k němu blíže než v době Jobově. Jeho ustavení není na obzoru, nic totiž neukazuje, že by transcendentující člen předpokládaného supersystému, tedy člověk, vynaložil v tomto syntetickém směru stejné úsilí, jaké dosud vynakládal ve směru negace systému přírody a pozitivního vytváření systému vlastního.

Segert by musel teprve dokázat, že hlas stroze konstatující lidskou omezenost, boží hlas vždy znovu se uplatňující navzdory všem antropologiím a titanismům, je tlampačem mechanické přírodní nutnosti, něčeho hotového a dovršeného, a nikoli mýtickým projevem našeho povědomí o nesplněném úkolu, výrazem špatného svědomí z nedovršené transcendence, která opravdu umí jen překračovati, která otevřela propast mezi člověkem a přírodou, ale na tom také přestala, vystavující tak zániku obě strany! Musel by dokázat, že z Boha k nám nemluví nekonečná Možnost, seí o tajemné syntéze, jež není návratem a zpřimitivněním, ale vyšší komplexitou a bez níž zůstává život roztržený a proto vydaný napospas úderům Nicoty...

Zde snad se otvírá i jakýsi pohled na pohromy, které stíhaly Joba. Jejich nepochopitelná nesouměřitelnost s Jobovým životem, jejich absolutní lhostejnost k lidským kategoriím zásluhy a viny je v knize opětovně hořce připomínána; vytváří se tak vzor pro onu trappou dialektiku dalších staletí, v níž tak jednotvárně figuruje všemocnost Boží na jedné straně a nezaviněná trápení na straně druhé. Zastánci všemocného Boha ochotně poskytují původcovský subjekt pro mýtus, jehož zdrojem je týž rozpad a neschopnost sjednocení, které činí člověka tak zranitelným a otvírají dveře k tomu, aby spojení systému přírody a systému člověka se odehrálo jen jako "štěstí" nebo jako "katastrofa" - tedy v situacích, kde normální životní koloběh nabývá jakýchsi krajních podob. Neštěstí Jobova nejsou prosazením přírodní nutnosti do osudu člověka; jsou už projevem situace, v níž oba systémy ztratily spojení a přechod z jednoho do druhého se realizuje jako něco neorganického, znásilňujícího a svým původem záhadného.

Je-li všemocnost Boží pouhým mýtickým negativem lidské bezmoci, platí nutně a musí být připuštěno, že v předpokládané všeobecné odpovědnosti Boha za naše trápení se díváme jen do zrcadla své vlastní lidské všeobecné nezodpovědnosti.

Zimní slunovrat

Už se vrací zlatý býk
co do houštin se zatoulal
fazole mák ječmen čilimník
porostou dál

Dá jim vyrazit zas
z hlíny na kterou teple leh
olízne i nás
těžkým jazykem po zádech

▲ zatlačí zpět
pod povrch kůže rí zem
výhonky křídýlek
jež raší tmou a mrazem

V druhé polovině šedesátých let, ještě za primitivních televizních poměrů, jsem si koupil anténu na Vídeň. Upevnil jsem ji na střechu, provrtal jsem do okenního rámu díru a tudy jsem pro táhl svod. Od té doby byl rakouský Kreisky téměř denně hostem v našem bytě. Referoval mi o tom, co dělá, jaké věci mu dělají starosti, co chce podniknout a vůbec jak si vede ve funkcích, například jako státní sekretář, potom jako ministr zahraničních věcí a posléze jako spolkový kancléř. Nyní přichází Kreisky již řidčeji, přestože by měl mít jako penzista více času. Slovo penzista opakují po něm, zřejmě mu nezní nijak zvlášť pejorativně jako třeba v našich končinách. Viděl jsem ho nedávno, když světlil v nějakém soudu. Když se ho soudce zeptal na zaměstnání, řekl, že je penzista. Jiný na jeho místě by asi odpověděl, že je politický filosof, spisovatel, místopředseda Socialistické internacionály, všeobecně uznávaný poradce v mezinárodních zápletkách, fantastický vypravěč a televizní hvězda. Jiný ano, on však ne. Kreisky řekl, že je penzista. Nedávno mu bylo sedmdesát pět let.

Za dvacet let jsem probral s tímto mužem nekonečnou řadu lekcí z teoretické i praktické politiky. Zasloužil mě do všech problémů rakouského dění, do kterého mi konec konců nic není a z kterého nemohu mít ani užitek ani nepříjemnosti. S velkou názorností mi však také vyložil povahu mezinárodních vztahů, jejich skryté tendence, střetání tajených zájmů, upozorňoval mě s těžce skrývaným sarkazmem na školácké chyby, kterých se dopouštěli profesionální herci na mezinárodní scéně. S údivem jsem pozoroval, že i po tolika letech života v politické džungli považuje politiku pořád ještě za dílo lidských bytostí a ne za odcizené zápasistě ideologií, politických systémů a propagandistických konstrukcí. Ku podivu měl rakouský Kreisky s tímto pojetím politiky úspěch jak na domácí půdě tak i v mezinárodním měřítku. Kolika politikům se už stalo, aby budili zřejmý respekt nejen u svých příznivců ale i u těch, kterým říkají jen samé nepříjemnosti?

Je to tím podivnější, že Kreisky byl vždy politikem spjatým s dělnickým hnutím a s těžce dějinami zkoušenou tradicí evropského socialismu. Což jak víme je prostředí, ve kterém se nikdy nešetřilo fanatickými spory, obviněními z nejrůznějších ismů a teoreticky znějícími nadávkami. Pro svou angažovanost v dělnickém hnutí měl Bruno Kreisky zhruba tytéž předpoklady třídního původu jako Karel Marx. Pocházel z bohaté rodiny, loyální vůči habsburské říši a je-

jímu císaři. Musela to být bohatá rodina, když měla českou kuchařku. Kreisky vypráví, že jí jako kluk předčítal v kuchyni úvodníky z novin. Nu, není a nebylo žádnou anomálií, že někteří lidé soucítí s bídou jiných tak, jako kdyby sami měli hlad. Mně se však líbí, že Kreisky sociální sentimentalitou neoperuje. Vypráví, že to začalo takto: šel do tanečních a slyšel, jak v jiném sále stejné budovy tehdejší svazáci nacvičují revoluční písně a recitace proletářské poezie. To se mu prý zalíbilo víc než tance. Dělnické hnutí bylo v té době ovšem rozděleno do několika směrů a nebylo snadné vyznat se v tom, jak to kdo vlastně myslí. Kreisky zůstal od začátku až do konce sociálním demokratem. Teprve teď, po všech hrůzných historických peripetiích, si umím představit, jak bylo asi těžké věřit v socialismus skrze demokracii. A docela dobře cítím, jak bylo Kreiskému v třicátém šestém roce ve vězení, když jeden spoluvězeň žil z naděje, že přijde Hitler a druhý z naděje, že přijde Stalin. V koho mohl doufat on? A přece se shodou okolností právě snad Kreiskému dostalo za tuto výdrž v přesvědčení téměř dokonalé satisfakce. Zatímco našim sociálním demokratům se za jiných okolností dostalo jen zlých snů.

Ale abych nezapomněl, Kreisky je nejen buřžoazního původu, je také ještě židovského původu. Jen jsem napsal tuto větu a už cítím něco jako stud. Zůstalo mi to asi z dob, kdy jsem stejnou větu četl v protokolech z našich hrdelních procesů. Vždyť ani nevím, jestli je slušné to připomínat. U nás se veřejně o židovském původu žijících spoluobčanů nepíše. Když si potřebuje nějaký propagandista odreagovat svůj antisemitismus, vyrovná si prostě účty se sionismem. Soukromě však většina občanů vede židovský původ svých bližních v evidenci. Pamatuji se, že mě po celý život někteří lidé upozorňovali na tuto tajemnou vlastnost těch, které jsem předtím měl prostě za lékaře, hudebníky, spisovatele nebo přátele. Asi proto jsem s údivem sledoval, jak Kreisky volně mluví o svém židovství, o tradicích vídeňského Judentumu, o rakouském vlastenectví, o svých osobitých názorech na politiku státu Izrael vůči Arabům atd. Přitom všem ho lidé v zemi, kde z historického hlediska takřka nedávno byl antisemitismus státní politikou, zvolili třikrát po sobě do nejvyšší výkonné funkce ve státě. Udivoval mě tedy nejen Kreisky, udivili mě i Rakušané. Je vůbec možné, aby většina voličů v zemi, která se kdysi tak podobala naší, dospěla za tak krátkou dobu k evropské zralosti? Od té doby obracím tuto otázku i na naši stranu: Bylo by myslitelné, aby se i v mé zemi většina lidí svobodnou volbou rozhodla svěřit

vedení státu do rukou člověka nepochybně moudrého, zkušeného, vtipného a též hluboce zakořeněného v kulturní tradiciho našeho zápěpisného prostoru, avšak bez předepsaného národního původu? Třeba Maďara, Poláka, Cikána nebo Žida? Ani sám sobě si na takovou otázku raději nedávám odpověď.

Nu, v Rakousku se to stalo. Kreiského zásluhou pak tato zemička získala v mezinárodních záležitostech reputaci, která neodpovídá její obranyschopnosti. (Pamatuji se, jak se Rakušané celá léta přeli o to, zda mají koupit čtyřiaadvacet ojetých švédských x stiháček.) Člověk by očekával, že představitel země, která konec konců získala nezávislost a neutralitu díky šťastnému okamžiku, ve kterém velmoci najednou potřebovaly dokázat, že se dovedou i malým národům chovat vlídně, bude rád, že je rád a raději mlčet k hádkám zemí s obrovskými možnostmi odvetných úderů. Kreisky se však do globálních problémů obratně míchal a za ta léta si vysloužil pozoruhodný respekt. Když dospěl k přesvědčení, že některé události, přepadové akce a válečné přípravy svědčí o poklesu rozumových schopností jednajících stran, dovoloval si i vůči supervelmocem a prošlo mu to, co by jiným neprošlo. Jindy operoval v pozadí všelijakými osobními misemi, tajným vyjednáváním, poskytoval azyl a pomáhal vyměňovat zajatce, setkával se s lidmi, se kterými se nikdo nechtěl setkat. Znal se téměř se všemi politiky světa, i s těmi, kteří už patří historii. Zdá se, že právě z těchto důvodů z něho přílišný optimismus stran budoucnosti světa nesálá, není však ani pesimistou. Škoda, že jeho kolegové všude po světě, nevěnují více pozorností jeho teorii, odvozené ze zkušenosti Rakouska, že totiž svět se dá zlepšit jen tehdy, když se plně využije každé příznivé chvíle, která se v globální konfrontaci vyskytne. Škoda, že mnozí politikové sice oceňují jeho inteligenci a přehled, ale řídí se spíše tzv. národními a mocenskými zájmy. Je to škoda hlavně proto, že i já, Kreiského bezmocný posluchač, jsem seznal, že ve svých prognózách a dobře míněných radách měl skoro vždy pravdu, lidově recht. K mnoha osudným krokům by nedošlo a mír by byl hlubší, kdyby ... nu což, víme beztak, že bez velkého počtu divizí nemají dobré rady tu váhu. I tak však Kreiského příklad svědčí o tom, že velikost politického myslitele nemusí nutně odpovídat velikosti země, ze které pochází. I u nás se tak kdysi soudilo, do onoho kalného rána, 14. září...

Doma to samozřejmě Kreisky neměl lehké, v demokratických poměrech, s drzými novináři a drzou opozicí, je vládnutí těžkou lopo-

tou. Kreisky však na mě působil vždy dojmem, že ho právě tato demokratická obtížnost baví. Po úterních zasedáních vlády přehrál vždy novinářům nějaký šplecht, aby měli o čem psát a mlčel o tom, co by se podle jeho mínění nemělo rozmazávat v novinách. Opoziční poslance poslouchával v parlamentě vždy se zdvořilou pozorností, ale kdoví na co přitom myslel. Zdá se mi, že, vědom si jiných kvalifikací, nelpěl na moci. Po třetí už svou stranu k absolutní většině nechtěl. Podezřívám ho dodnes z lehkomyšlného experimentování s Rakušany. Vzkázal jim totiž těsně před volbami ze svého letního sídla na Mallorce, že jim bude muset vzhledem k jistým potížím se státním rozpočtem sáhnout hlouběji do kapes. Ukázalo se, že pro část voličů je pár stovek dostatečným argumentem proti inteligenci, zkušenosti a světové dimenzi. Kreisky to vzal na vědomí a s viditelným ulehčením odešel do penze. V penzi přednáší jednou tam, tu zas onde, myslím tím kontinenty, ne města.

Rakousko není nejbohatší evropskou zemí, rakouský blahobyt patří ke střední kategorii. Rakousko má také svou nezaměstnanost, ale menší než bohatší země. Zestátněný průmysl prodělává v posledních letech miliardy. Rakušané postavili za obrovské peníze jadernou elektrárnu a pak ji nechali stát jako nejdražší muzeum technického pokroku na světě. Libují si ve skandálech a v korupčních aférách, jejich národní mužstvo se neprobojovalo na MS ve fotbale. Ve hrách Thomase Bernharda se tvrdí, že Rakousko je prolezlé maloměstáckou omezeností, provincialismem a duchovní přizemností; spisovatelé už jsou takoví. Pro Kreiského, který se zapsal do novodobých dějin této země jako nikdo jiný, by z toho tedy nemuselo plynout žádné veliké uspokojení. Avšak při pohledu ze severu se jeví všechno trochu jinak. Kde hledat jejich nevinně oběšené, vězněné, vyhnané a zastrášené? Kde hledat těžkou apatii a národní zasmušilost? Ale co, necháme toho. Uvažuji o tom, jak bychom asi podle národní zvyklosti nazvali muže, který by nám pomohl protáhnout se úzkou uličkou dějin bez ztrát k evropské všednosti. Pravda, jen v tom případě, že bychom si nějakým zázrakem mohli nahlédnout do dějin, které jsme skutečně prožili, kdybychom si v každém okamžiku své nespokojenosti mohli být vědomi toho, co se skutečně stalo. Za takových neskutečných možností bychom už jistě nějaký přídomek vymysleli. A i kdybychom takového muže poslali do penze, požádali bychom ho, aby se na nás nějakou dobu ještě díval.

Z dopisu ...

... Nezlobte se tak moc na stoický Západ, který sice neříká, že dobré je, co se u vás děje ... ale na druhé straně dělá zase málo proto, aby se dělo cosi nadějnějšího. Je to tím, že Západ má hrozně moc vlastních starostí, o nichž /podezírám vás z toho/ nemáte asi potuchy: nezaměstnanost, milióny Gastarbeiterů, s nimiž si tady nikdo neví rady, mládež skutečně a právem neklidná - akademická mládež, pokud není technická, nemá na "pracovním trhu" skoro žádnou šanci ... v Praze jezdí doktoři a filosofové taxíky, protože mají kádrovou skvrnu, u nás proto, že je nikdo nepotřebuje. Jen v Mnichově je 800 nezaměstnaných lékařů.

Zatrnulo mi u srdce, když sem na podzim 1985 utekl technik a prohlásil, že tady bude třeba umývat i nádobí. "Ale kde?" zeptal jsem se. Víم totiž, že umývat třeba nádobí ručně je tady příliš drahá záležitost, mzdy jsou vysoké, sociální dávky jakbysmet, takže se vyplatí koupit drahý stroj ... "Makat" tady už nelze, jediné snad zametat ulice pod parkujícími auty, což nemůže ještě dělat stroj; ale na zametání ulic tady máme Araby z Libanonu, z Maroka atd. To by dnes nedělal už ani Turek ...

Teď píšu nový román, samozřejmě rovnou na computer. Nakladatelství mi sdělilo formát stránky, takže jsem ho naprogramoval. Do nakladatelství neodešlu rukopis, ale disketu už s přesně zalomenými stránkami. Lektor si promítne text na svou obrazovku; případné zásahy do textu mi přehraje BTX-systémem na mou obrazovku ... Do tiskárny se pošle jen disketa, ta se přehraje na sázecí stroj a jde to rovnou do mašiny. Není problém knihu za dva dny vyrobit, je problém prodat za rok aspoň 2.000 kusů.

Tak si jen představte, kolik lidí tím pádem ztrácí práci! Sekretářky, sazeči, tiskaři atd. A ti, co si práci zachovají, jsou a musí být vysoce kvalifikovaní. Tak je to všude. Hrozný je fakt: nezaměstnanost nám tady poroste úměrně s tím, jak se bude zvyšovat

výroba. Období tvrdé fyzické práce, kterou mohl vykonat i nekvalifikovaný člověk, už jednou provždy skončilo. Je to absurdní i v zemědělství: stát tady platí subvence zemědělsům za to, aby neprodukovali pokud možno žádné mléko, máslo, sýry, víno, zeleninu, maso atd. Nikdo totiž neví, kam s nadprodukcí. Teď se nám do EHS vtlačili Španělé, Portugalci a Řekové - a zasypávají nás v zimě i v létě horami zeleniny a ovoce. Na první pohled to vypadá lákavě, v gruntu je to však pohroma. Mluvím o ekonomických otázkách, ačkoliv jim nerozumím, ale rozumím jim natolik, abych pochopil, že zdejší lidé zajímají víc než třeba úděsný film, který nám tady promítli v televizi o novém rumunském Ceasarovi.

Na zasedání PEN-klubu promluvil Günter Grass o amerických imperialistech a o tom, jak utlačují svobodomyšlněna celém světě. O Afganistánu ani neekl, o Československu ani slabiku. Když se jakýsi Rus v emigraci proti Grassovi ozval, vážení spisovatelé ho ukřičeli, aby si těch studenovělečnických řečí nechal. New York Times věnoval Grassovi dvě stránky; o ostatním se ani nezmínil ... Jenže, i když s Grassem nemohu souhlasit, cosi na tom je: nemyslím na Nicaraguu, na El Salvador, ale třeba na Jižní Afriku. Československý "třídní boj" je ve srovnání s tamním apartheidem dnes asi skutečně jen epizodou ...

Proto tady brojím proti tomu, aby vás netlačili pořád do jakéhosi dizidentského rohu. Taky nerad vidím to, - to se mi to káže z bezpečí mnichovského bytu! - když se doma mnozí asi nechtě stylizují do rolí dizidentů, když jim přece jen více sluší spisovatelství a dobré knihy. Dizidentství není v literatuře žádnou estetickou kategorií. Zní to cynicky, je to však tak.

Člověk je tady vystaven pořád tvrdým ranám. Vy můžete doma vážně hluboce diskutovat s panem Zvěřinou o smyslu náboženství a o Bohu, a já, odjakživa věřící katolík, jsem se vrátil z cesty po Izraeli s ironickým šklebem. V chrámu Božího hrobu jsem viděl poprat se pravoslavné popy s arménskými katolíky i s římskými katolíky o to, kdo bude vybírat vstup do Ježíšovy hrobky. Do kostela, v němž katolíci mají jen kapličku, protože ho zcela ovládají pravoslavní popi, vtrhla izraelská policie a srovnala pendreky ten starověký spor o to, komu Ježíš vlastně patří. Tolik špinavých a ožralých popů jako v chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě jsem ještě

neviděl. A v Betlémě, v chrámu Božího narození, vládnu samozřejmě rovněž pravoslavní. Marii, která tam kupovala dvě svíčky, pop obral o patnáct dolarů. Moc pěkně jsem se pomodlil v klidu a ve stínu mešity Al Agsa na překrásných perských kobercích. Z kamene, který ležel před mešitou - na místě, kde prý do roku 69 stál židovský templ - se prý Mohamed vnesl na koni na nebesa. A pomodlil jsem se k Jehovi rovněž i v synagoze ve Sefatu, v městečku v horách Galilejských, ve středisku kabalistů, kde se mluví jidiš, protože se tam stáhli pravověrní z Polska a z Ruska. Chodili jsme s manželkou na večere do jeruzalémské čtvrti Mea-Sharim, kde bydlí jen přísně pravověrní, nakošer kuřata a na košer víno. Prolezl jsem rovněž všechny arabské čajovny a hospody. V Jerichu jsem se přecpal příšerně sladkými a tučnými arabskými zákusky. A můj katolický Pánbíček se na mě vůbec nehněval. Rozhřešení od všech hříchů mi dal živý Ježíš Kristus z Texasu. Stojí každý večer u Jaffské brány v Jeruzalémě; káže přímo z bible i ty části, které katolická církev potlačila, tak třeba fakt, že Kristus byl vyhnán ze sekty židovských intelektuálů, kteří za jeho časů žili kolem Mrtvého moře, protože "příliš pil a žil nezřízeným životem". Za tři dolary pokřtí Kristus z Texasu vodou z Jordánu i bolševika, za pět odpustí všechny hříchy. Odpuštění smrtelných stojí pochopitelně více; když člověk smlouvá, spokojí se texaský Kristus s dvackou. Vojáci, studenti a hezké dívky platí polovinu.

Via Dolorosa, Křížová cesta, vede arabským bazarem. Když katolíci vyzvánějí k procesí, pustí muslimové na plné pecky tlampače na všech jeruzalémských mešitách a řvou do světa: "Allah akbar! Allah je věčný!" ...

Mnichov, 25.1.1986

Stroje s pamětí

V dubnu roku 1962 vznikl na havanském letišti mírný poplach. Cestující, kteří právě vystoupili z letadla ČSA, se zneklidněle otáčeli za vojenským džípem, který splašeně zabrzdil uprostřed betonové plochy. Čtyři ozbrojení vojáci vyskákali a pod dohledem velitele obklíčili jednoho z pasažérů.

Muž nerozuměl španělsky, ale z rezolutní gestikulace vytušil, že se hlídka zajímá o jeho příruční zavazadlo. Odložil tedy malý kufřík nepravidelného tvaru na zem a volnými prsty obou rukou naznačil rychlé pohyby, které se nejspíš podobaly hře na klavír. "Stroj," vysvětloval exoticky, "mašina," dodal mezinárodně.

Velitel si podezíravě prohlížel jeho tvář, byla evropsky bleďá a nepřátelsky hladce vyholená. Takže sundal z ramene pušku a hlavní se štitivě dotkl kufříku. "Co blbneš!" zařval majitel a nestoudně vyleštěnou polobotkou hlavě oddálil. Tím se situace zjasnila. Dva vojáci bafli cizince pod rameny, druzí dva odehnali poslední hlouček přihlížečů a velitel s uspěchanou rutinou promakal všechny kapsičky zákeřníkovy saka. V té vnitřní nahmátl maličký kroužek s dvěma klíčky. Vítězně s nimi zacinkal a pokynul vojákům, aby ustoupili. Sám poodešel jen o několik kroků, načež hodil klíčky cizinci k nohám a zápěstím neozbrojené ruky předvedl pohyb odemykání.

Muž se otráveně rozhlédl, pak cukl ramenem, zvedl klíčky a přikročil ke kufříku. Položil ho naplocho, rozcvakl oba zámky, ignoroval pět podobných zvuků za svými zády, odklopil vyztužené víko a ukročil z výhledu. "Tak se poďte mrknout, sralbotkové," kývl na přesilu. Velitel stál nejbliž, a tak se rozesmál první. "Una máquina! La máquina de escribir!"

"No vidíš, že mašina. Cos myslel, že s sebou tahám? Nějakou bo..." ale nedořekl, včas ho napadlo, že i to je mezinárodní slovo.

Ten první tátův psací stroj, kterému se kubánští revolucionáři v roce 1962 odlehčeně smáli, už doma nemám. Ale vzpomněla jsem si na něj v souvislosti s černou zprávou uveřejněnou v časopise INDEX ON CENSORSHIP. Z článku vyplývá, že dnes, v době počítařových psacích машинок s pamětí, mají rumunští přátelé s předstihem zjednodušenou volbu. Tužka? Nebo pero? Od roku 1985 je v Rumunsku asi snadnější získat střelnou zbraň než nový psací stroj. Ale i dřívější vlastníci musí své mašinky udat na policii, nechat jim sejmout vzorky písma /stejná zkouška se pak dělá každý rok nebo po každé opravě/, a aby to bylo spravedlivé ke stroji i k člověku, musí majitel přiložit podrobné údaje o sobě, o svých rodičích a o účelu, ke kterému se stroj používá. Potom policejní komise zváží fakta a vynese rozsudek.

/Ani na přestárlé a pochroumané mašinky není zapomenuto. Zas jednou je opráší, pak jim vylámou litery, které si přepočítá a převezme policie a vykuchaná torza majitelé odevzdají do obvodní sběrný kovů./

Vadný vlastník fungujícího stroje se ovšem proti zápornému rozhodnutí komise může odvolat. Teprve po zamítnutí odvolání je povinen do deseti dnů stroj prodat a předložit účet. Jestliže nenajde prověřeného kupce, musí se stroje zbavit jiným ověřitelným způsobem. A když vlastník ani po určené lhůtě nepřestane stroj vlastnit, bude mu vyvlastněn vlastní.

Co s nimi udělají? Jak skončí ty stroje s pamětí? ptám se s evropskou nostalgií. A ozvěnou se mi vrací odpověď skoro ostrovní: kdyby každý vlastník zamontoval do vyvlastněného válce dobře časovanou bo...

52

Když jsem před časem uvažoval nad románem Jurije Trifonova Starý muž, vyslovil jsem názor, že rozhodujícím problémem jeho talentu bylo prozření, myšlenková schopnost spatřit pravdu o stavu věcí a postavení lidí kolem sebe. Trifonov po letech tápání vskutku prozřel, překonal určitý druh zaslepenosti a ideologického zmrtvení duše v pěti "malých románech", dějstvujících v Moskvě 70. let a tematizujících morální rozkladné tendence sovětské společnosti. Starý muž byl vyvrcholením těchto uměleckých snah a patří dodnes k tomu nejlepšímu, co soudobá ruská próza po válce vytvořila.

Posmrtně vydáný román Čas a místo /Odeon, 288 str., přel. J. Šanda, doslov napsal Vl. Novotný/, tedy poslední autorovo dílo, by logicky mělo v této tendenci "odhalování" společenské krize pokračovat, nahlédnout opět pod povrch oficiálně vytvářeného zdání snadno a automaticky získané mravní převahy socialistické kolektivity a samozřejmě žitého štěstí všech. Na obálce citovaný Trifonovův výrok "napsal jsem o neúspěšném spisovateli, který píše neúspěšný román o neúspěšném spisovateli, na jehož cestě za úspěchem nejsou ve hře vždy jen talent a poctivost", naznačuje, že by toto očekávání nemuselo být splněno. Jako kdysi Karel Čapek náhle opustil velká společenská témata a začal se na konci života z vnitřně závažných důvodů zabývat nicotným skladatelem Foltýnem, tak také Trifonov učinil hrdinou svého posledního poselství čtenáři spisovatelského outsidera, svého druhu podivína neuspořádané existence. I on hledá v jeho životě, v tom, jak ho formovaly "čas a místo", do nichž ho osud zasadil, jakési vysvětlení jeho debaklu. Ale Trifonov chce víc: prostřednictvím životních lapálií postihnout přesto cosi základního a podstatného; i v této záměrně adideologizované poloze osmyslit skryté obecnější tendence, jež tragicky zasáhly celou jednu generaci, sovětskou "ztracenou generaci", opožděnou proti té americko-evropské o víc než tři desetiletí, a jež ji dovedly k nikdy nepředpokládanému pocitu zmarnění talentu a života.

Vypravěčská metoda Času a místa se tedy od základu liší od metody předešlých "malých románů". V nich autor s bolestí odlupoval jednu vrstvu iluzí po druhé, aby se dobral dřeně pravdy. Činil tak sice v obrazné rovině, ale světonázorové diskuse, mučivé sebezpytování, hořké účtování, pohled uhranutý pocitem viny za to,

že "jsme to dopracovali k takovému životu", byly převažujícími, ba rozhodujícími prvky románového sdělení. V Času a místě jako by se vypravěč otočil zády k této "vznešené" prozatérské metodě a záměrně se upjal až kontrastním způsobem k nejmaličernějším projevům bytí, k "smetí života", k banalitám a každodennosti, k existenčním trapnostem, milostným epizodám, nezanechávajícím v srdci žádný šrám.

Dobový záběr je velmi široký, několik desetiletí, od 30. let až po přelom let 70. a 80. Přesto však se tu nevyskytne jediná scéna s ideologickou problematikou, jediný dialog o politické situaci, jediný záběr sporů o závažné společenské události. Spisovatel Saša Antipov, protagonista příběhu, se pohybuje stále v kruhu intelektuálních přátel, studuje Literární institut, jako doma je v prosululé moskevské "literární ulici", na Tverském bulváru, ale nezaštihneme ho při žádné úvaze o profesionálních či zájmových záležitostech, jediné - u pokladny nakladatelství, kam si jde pro honorář, který pak propíjí s kamarády. A Stalinův pohřeb, tolikrát už vylíčený jako fantasmagorická událost pro celou společnost, pro jednu část drtivá, pro druhou osvobodivá, je v Trifonovově líčení nasycen záměrně triviálně: Hrdina je cele upjat ke své nej-soukromnější starosti - aby se lékař včas dostal zmatenými davy k jeho přeplněnému komunálnímu bytu provést potrat ženě. Zkrátka všechno společensky závažné je zde osudunuto do pozadí a před čtenářem se střídají útržky scén z "malého světa", div ne žánrové obrázky.

Také filozofické kategorie "času" a "místa" jako určující faktory lidského bytí, limitující i podobu spisovatele Antipova, projdou v závěru zpřízemňující proměnou, když jim jedna stará babka dá svůj omezenecký výklad a životem už zkrušený Antipov ho přijme jako varovný signál - musí pochopit nutnost pokorně stárnout: "Všechno má svůj čas a své místo." Chudák, kdo nepochopil své místo ani čas, který mu byl vyměřen, uhoní se a předčasně umírá! Ze závěrečné kapitoly se sice dovídáme, že se jaksí "vzepřel" osudu i po infarktu, znovu se oženil s mladou ženou a měl s ní dítě /vnouče bylo starší/, ale ve vědomí má zadřenu neodbytnou myšlenku: Nejkrásnější čas byl ten, který prožil předtím, před zestárnutím, ale který promarnil.

Jak ho vlastně promarnil?

Čtenářsky není snadné prohlédnout Trifonovův vypravěčský záměr. Na první pohled může působit sled různorodých kapitol jako

nezvládnutá mozaikovitá tříšť epizod. V podstatě tohoto kompozičního pojetí je však přesvědčení, že jen takovou pestrá citovou evokací lze pochopit "to, co nemá pojmenování a co člověk hledá stále", že skryté tajemství života se poodhalí jedině tehdy, když život a vzpomínka "tvoří jediný celek, spojení, které je nezničitelné". Trifonov se tedy svými návraty k hrdinovu dětství, válečnému jinostství a mládí chce dopídit toho, proč Antipovův lidský a spisovatelský úděl byl tak truchlivý, a víc - proč byl tak truchlivý úděl celé "ztracené generace" talentů, které se po válce sebevědomě rozmáchly k velkým činům, ale brzy zabředly do nezvládnutelné mizérie poměrů, které je usmýkaly.

I o nejtragičtějších událostech se zde mluví jen v náznacích a tlumeně: Mladý chlapec přijde o otce, nevíme jak, otec prostě jednoho dne zmizí. Víc napoví fakt, že po osmi letech se vrátí z vyhnanství matka. Ale vypravěč i to přejde jako bezvýznamnou, zcela běžnou záležitost. Z Gulagu se dostane též zapomenutý, kdysi populární spisovatel Míša Tětěrin. Jeho někdejší přítel, teď proslulý romanopisec Kijanov, Antipovův literární učitel, si začíná uvědomovat svou podlost: vyškrtl přítelovo jméno z titulního listu hry, kterou psali společně. /Doslov prozrazuje, že předobrazem Kijanova byl patrně Konst. Fedin, k němuž chodil Trifonov do semináře./

Antipov je pořád víc trpěn než přijímán, je pro kompetentní vládnoucí elitu spíš sluhou než uctívaným tvůrcem. Už za války byl ve fabrice pro kádrováka podezřelý element. A později Kijanovovi kdosi radil, aby ho nebral do semináře, protože jeho rodiče jsou političtí zločinci. Po válce harcuje z jednoho přelidněného podnájmu do druhého, nikde nemá domov, jenom postel na přespaní. Ale především nikdy nenabude spisovatelského sebevědomí, je neustále manipulován všemocnými redaktory, kteří vědí líp, jak se má psát a co se má zrovna psát. Věčně něco přepracovává, přepisuje, škrtá a doplňuje tak, jak si ~~je~~ přeje redaktor, pánbůh spisovatelského nebe. "Podřídí se všechno. Zapamatujte si, mladý muži, že všechno, co za něco stojí, se přepracování podřídí, a co se nepodřídí, je nesmysl a shnilotina. Jen shnilotina nevydrží a rozpadne se. Pořádný materiál se dá vždycky přepracovat," formuluje Antipovův redaktor jednu z hlavních zásad byrokratického řízení literatury. A byrokratická msta má dlouhé prsty - čímsi se nezavděčil a jeho rukopis je rázem vyřazen z plánu.

Takový je "čas a místo", v němž se chce mladý ctižádostivec pro-
bít mezi uznávané autory. Poměry vyžadují podříditi se, ohnout

hřbet, hledat mocnou přímluvu, vzdát se vlastního úsudku a rezignovat nejen na rozum, ale především na příliš strohé morální zásady. Nutno vyjít s těmi, kdo mají moc. Není nikdo, ke komu by Antipov mohl vzhlížet jako k mravnímu vzoru, takoví lidé snad už vymřeli, každý má z minulosti nějaký škraloup na svém svědomí, vrstevníci zase buď zapadli, znicotněli nebo se vyšplhali mezi mocné - to je ale ~~pro~~ Antipovovi organicky cizí, ty nahoře nepovažuje za své, s těmi chce jenom vyjít. A tak celá slibná generace "géniů a pologéniů" se pomalu rozplyne jako dým v zlopověstném vlivu myšlenkové přízemnosti, byrokratického názoru na vztah vládnoucích a ovládaných a potlačeného sebeuvědomění celospolečenské viny. Čas nadějí uplynul. Zůstaloxmísto: Moskva mládí. Zestárlý Antipov se po třiceti letech setká s kamarádem. Jdou ulicemi a "Moskva je obklopuje jako les", kterým usmíření procházejí, vědomi si, že to "ostatní nemá význam". Jejich život je u konce, zůstaly jen nostalgické vzpomínky. Rezignovali.

Děj má mnoho autobiografických rysů, přesto přirozeně nemůžeme románové a autorovo alter ego ztotožňovat s Trifonovem. Hlavním odlišujícím znakem je přitom ústřední a vlastně jediná ideová causa knihy, která vyvstane takřka až v závěru příběhu. Antipov, který až dosud publikoval zřejmě neproblematické knihy v dětských a mládežnických nakladatelstvích, se rozhodne napsat román o spisovateli 19. století Nikiforovovi. Co ho na něm zaujalo? Chce románem podat analýzu neuskutečněného života! Rukopis však vyvolá v redakci rozpaky a uvízne "jak moucha v pavučině nekonečných lektur, posudků a připomínek". Tento románový Nikiforov píše rovněž román o spisovateli, který také píše román o spisovateli atd., kompozičně jde tedy o jakousi soustavu nastavených zrcadel. Antipov chce v této próze konečně rozrazit bariéru myšlenkové plochosti, s níž se dosud smířoval ve věčném shonu o peníze. Hrdina jeho vyprávění Nikiforov je postižen zvláštním syndromem, jakousi zrakovou vadou - neschopností vidět pravý stav věcí. "V hrubých obrysech to byl strach ze života, respektive z životní reality," konstatuje Antipov. Při psaní se ho zmocňuje podivná hrůza - myslí totiž přitom na Kijanova, svého učitele, který mu kdysi v hodině pravdy řekl, že psát je třeba jen o utrpení. Nikiforovův syndrom je tedy "nemocí" typickou pro spisovatele tohoto místa: "Všechno jasně vidí a naprosto nic nevidí, tajný mechanismus strachu mu zastírá oči jako sedý zákal."

Tajný mechanismus strachu svírá každého. Když ho chce Antipov překonat, matka ho varuje, aby se nechtěl dobrat pravdy, ona,

"vyplašená vrána", ví své. Antipov se však přesto chce "dobrat konce", "dostat se až na dno". To znamená, že si uvědomuje, že nereflaktovaná skutečnost pomáhá udržovat iluze bezproblémového optimismu a nedovolí rozpoznat "dno": těsné sepětí životní triviality s vznešenou fasádou, duchovní a mravní sterility s majetnický drženou pravdou o světě a člověku. Dal si však úkol nad své síly. Anebo i jeho sevřel tajný mechanismus strachu, když dohlédl dna? Antipov prostě spatřil své myšlenkové a mravní bariéry, ale nedokázal je hrdinským aktem celistvé osobnosti překročit a ucítit vnitřní svobodu na nikom a na ničem nezávislého tvůrce. Toto poznání rozvrátí jeho životní i autorskou jistotu. Román se mu nepovede, tak jako se nepovedl smyšlenému Nikiforovovi. Rozpadá se mu osobní život i tvůrčí perspektiva. Je zlomený člověk. Zlomený jako ty velké řady jiných před ním, kteří taky neunesli tíh~~u~~ dějinné fatality svého domova.

Takto tedy Antipov promarnil svůj život - neschopností překonat syndrom sémantické slepoty.

Vypravěčská metoda je v Času a místě oproti předešlým Trifonovovým románům rozdílná, postavy jsou z jiného životního okruhu, ale hořkost z poznání nemožnosti rozřešit mravní krizi společnosti je stejná. Trifonov tu nepochybně poodhaluje své nejhlubší trýzně, jimiž ve svém zralém ~~věk~~ období procházel. Dal do svého románu jen to "sekundární, všední, co bychom mohli nazvat smetím života", ale o to tíživější je čtenářský dojem z jeho popisu zmarňovaných talentů. Trifonov mohl naštěstí příznačný románový příběh básnickým výmyslem oddělit od výjimečného příběhu svého života, neboť jeho tvorba je svědectvím, jak zmíněný syndrom překonával a překonal do míry v jeho vlasti ojedinělé. Prozření uvolnilo jeho tvůrčí síly a on dokázal odvážně říkat své společnosti trpké pravdy, jak to vyžadují zákony spisovatelského poslání. V této zeměpisné šířce zřejmě vzniká skutečná literatura jen z bolestného poznání neuskutečněného údělu vlastní země. Neproblematické beletrizování je v naší době plodem bohorovné lhostejnosti.

Milan Jungmann

193

VÍCE NEŽ 13 RÁDEY O :

Ladislav Pecháček: Dobří holubi se vracejí. /Melentrich, Praha 1985, odp. red. Jaroslav Smetana, vydání I., str.232, náklad 12 000, cena 18,- Kčs./

Dr. Š. Vlačín, DrSc. ve své kritice "Humor na rozhraní" /Še září 1985/napsal: "Kovnováha zábavného, humorného podání a tragické, otřesné tematiky se Pecháčkoví zdařila - a byla to někdy chůze na ostří nože" /.../"Román L. Pecháčka patří mezi nejpůsobivější čtenářské zážitky posledních let". Kovnováha je v příběhu o alkoholických velice závažná: vždyť pojednává o lásce, jež vykloňuje - trůn? /E. Spinoza ve čtvrtém dílu své Etiky píše ve větě 72: "Svobodný člověk nejeďná nikdy letivě, nýbrž vždy upřímně". Potom ovšem definice alkoholismu zní u Spinozy takto: "Pijanství je nemírná žádostivost a láska k trůnku". / A jak líčí Pecháček onen mocenský souboj - trůn verus trůn - v naší společnosti? Citát ze s.25: "Kde je zárodek alkoholismu? Poslouchali Moskvu i Londýn, Rudolf koketoval s komunismem /později mu docela podlehl/, matka byla sokolka a byli informováni". Konec odstavce: který Čech mu porozumí? Zárodek alkoholismu je v informovanosti? O situaci v Čechách? A spočívá "humorné podání" čneška v tom, že někdo "komunismu" - "docela podlehl"? V románě, v němž se píše /s.44-45/: "-Naše společnost je spravedlivá... - Spravedlivé jsou její zákony a uspořádání. Samotný život je snůškou nespravedlností. /.../ A já se vás teď zeptám: proč se domníváte, že by měla spravedlnost vládnout právě zde?" Za tímto otazníkem je v knize krátká věta: "Lexa mlčí". /Vystihuje morální postoj hrdiny, který se zatím chystá psát, u topičských kotlů, k čemuž mu autor, v závěru knihy, dává šanci./ Před závěrem knihy však Lexa navštěvuje soudní ústev, který u nás nad spravedlností bdí. Citují /s.223. "Na notářství mu sdělili, že mrtvá babička je zůstavitel a on jediný dědic. Karel v Austrálii přestal existovat jako právní subjekt, kterážto informace záhadně nedávala najevo, je-li důvodem k žalu nebo k radosti." Konec odstavce: je zajímavé, jak L. Pecháček, autor prorežimní "Červené rozety" /1981/, umí být pojednou nerozhodný v otázce žalu či radosti, když český emigrant přestává v ČSSR "existovat jako právní subjekt". Takže: patří "mezi nejpůsobivější čtenářské zážitky posledních let" - sledovat onen spisovatelský vývoj autora, směřujícího od /rádoby vášnivě/ a /dobře zapsané/ obhajoby reálného socialismu k bodu, kdy začíná prohlédat a tápavě se dotýkat skutečnosti? Jistěže... Takto se dostával ke slovu od ód na Fučíka a festivalových cen i třeba Milan Kundera a další a další z padesátých let: třeba v realitě socialismu /třeba i v onom srazu tříbení/ jiná cesta státem uznaného a státem oceňovaného spisovatele nevede... Kdo ví? /A co o tom může vědět "Toník" a "Aninka" - což jsou jména kotlů, v jejichž přítomnosti sedí, nu: kdo? Nadějný český literát: lze doufat jen, že v kotlích nejsou spalovány knihy - "neúplatně moudré" - a dávající teplo z roků "Toníka" a "Anny". Poučení: i do kouře - domova - dobří holubi se vracejí...

Jorge Amado: Staří námořníci. /Edice Soudobá světová próza, Odeon, Praha 1985, vydání I., stran 318, náklad 25 000 výtisků, cena 24,- Kčs./

Jestliže v edici Soudobá světová próza vycházejí příběhy staré čtrnácti století, vydané v Brazílii v počátku šedesátých let a když tyto příběhy napsal autor, který v počátku své světové slávy pobýval i v ČSR - pak za tím spočívá něco smutného. /Nebo pro redaktory v Praze termín "soudobá světová próza" prezentuje ve 21. století knihy staré souběžně s celou lidskou generací? Jak vůbec v Praze, kde se od konce šedesátých let zastavil čas /ale jen u redaktorů a cenzorů/ rozumějí pojmu "soudobý"? Pravdivost naší situace by měla spočívat i v tom, aby státní nakladatelství prezentovala, t. j. spřítomňovala knihy v edicích, jež by ... byly pohotovější! Zvláště, když tuto pohotovost mají v názvu: oč pravdivěji působí v Praze např. Edice Petlice či Expedice! /A další a další Edice, jež nepotřebují redaktorských platů a strnou systematisovaných míst!/
Vězněme si doslovu knihy, který napsala Pavla Lidmilová /s. 317/: "Českým překladem Starých námořníků a Pastýřů noci se tedy vyplňuje mezera v díle neproslulého jeho současného brazilského spisovatele, jinak již z větších částí přeložená, a to právě z toho tvůrčího období, o němž se vedly polemiky". V této větě se začíná Lidmilová o "Pastýřích noci", kteří vyšli v Odeonu r. 1983. Doslov k této knize je rovněž z jejího pera, stejně tak jako v knize "Dona Flor a její dva manželé" - Odeon, Praha 1976. A v tomto doslovu, nazvaném "Sart a láska po bahijsku", píše Lidmilová /s. 539/: "V Amadově příběhu o sarti Quincese Strašivody /Staří námořníci, 1960/ umírá hrdina - bývalý státní úředník, vzorný otec rodiny a posádky král bohémských vandráků - nadvakrát, jednou měšťanský a podruhé bohémsky, a naplňuje tak své poslední slovo: "Funus ať si zařídí každý podle svého, nic na tom není nemožného". Inu: zřejmě nebylo rozumné psát v doslovu k Amadově knize v r. 1976 o možnosti - "funus ať si zařídí každý podle svého". /Na funusy je náš režim od r. 1977 zvláště citlivý: i na možnosti prózy, pokud vyjadřuje "otázku dvojí osobnosti nebo dvojí tváře" - jak Staré námořníky charakterizovala Lidmilová v dalším doslovu z r. 1983/. A může se český čtenář z r. 1986 divit, že se o "Staré námořníky" vedly /nejmenované/ polemiky? Cituji z jejich textu /s. 212/: "Však ona pravda vyjde najevo. Kdo si počká, ten se dočká," řekl Zequinha, který si líboval ve velkých slovech". Zřejmě tahle "velká slova" sбраňovala po desetiletí tomu, že Staří námořníci nebyli v ČSSR vydáváni. Nebo snad jiná, se s. 261? "Použil jsem se při napsávání těchto pamětí kapitána dálné plavby, že vyrazit do ulic a vykřikovat, že máme pravdu, jen proto, že vlastněme konkrétní důkazy nebo jsme to viděli na vlastní oči, což máme tendenci vědecky přeceňovat, je riskantní podnik". - Opravdu, dlouho jsem hledala, co vadilo a koso - v ČSSR - že knihu nebylo možné zakoupit si v našich knihkupectvích tak dlouho a dlouho: brala jsem v úvahu i fakt sklamání těch, kdož osobně jákali kdysi nad tím, že Amado právě u nás napsal v r. 1954 politický román Podzemí svobody - až nakonec si to došlo. V tomto díle nejde ani tak o slova, jako o spisovatelský postoj: že se i v kapitalismu, v Amadově podání, uážjí lidé - a lépe než mnohde jinde - radovat, a bláznivě, se života.

Sborník teologických studií IV. /Edice Teologické studie, Ústřední církevní nakladatelství l.P. 1985, vydání I., s. 107, náklad neuveden, cena 25,- Kčs/

Pro Českou katolickou Charitu tento sborník uspořádal prof. ThDr. Gustav Čejka: z 10 statí od deseti autorů jsem si vybrala poslední, historickou. Je skromným příspěvkem teologa, ThDr. Josefa Bradáče: i do diskuse, jež probíhá mezi českými lidmi o právu na dějiny - v době, kdy sborník byl připravován a vyšel tiskem. Římskokatolický kněz totiž pocítil potřebu ověřit si údaje profesionálního historika /dobrého jména a z dobré staré školy/ a - seznamuje nás s výsledky. Činí tak poctivě: zvláště se mi líbí jeho odvaha, z jakou zasáhl do poznámkového aparátu své práce knihu vydanou v Křesťanské akademii v Římě. /Křesťanská akademie v Římě bývá totiž označována veřejně v ČSSR za "ideodiverzní vydavatelství" - např. v deníku Mladá fronta ap./ Profesionální historici - a lze to prokázat - knihy z podobných českých vydavatelství v zahraničí, ve svých poznámkových aparátech u prací, vydávaných v ČSSR - nesveřejňují. /Pro přesnost: s. 102 sborníku, poznámka 2: "Bohumil Zlámal: Mlaboslavěný Jan Sarkander, moravský mučedník, Řím 1969"./ K meritů sporu: prof. František Hrubý otiskl v ČČH, XLV, 1939, stať s názvem "Kněz Jan Sarkander, moravský mučedník doby bělohorské a jeho legenda". V ní tvrdí, v kapitole nazvané "Sarkandrova ženitba", že se oženil s dcerou "původně jednoho z předních kněží a v devadesátých letech 16. století profesora proslulé vyšší luteránské školy" ve Velkém Meziříčí. V ČČH otiskuje prof. Hrubý na s. 477 svatební smlouvu Jana Sarkandra ze dne 3. září 1606. V ní je nevěsta Anna Plachetská blíže určena jako dcera "Jana Plachetského, měšťana města Meziříčí nad řekou Oslavou". Mezi svědky se uvádí: "Jan Plachetský, pan otec její, Pavel Plachetský, bratr její". K výkladu této smlouvy /na s. 468 ČČH/ uvádí prof. Hrubý o otci nevěsty, že byl, citují: "profesorem na luteránskému gymnasiu ve Velkém Meziříčí, jak jsou o tom zcela bezpečné doklady v druhé knize svatebních smluv města". A nehistorik k těmto údajům, se strany vědce, v roce 1985 ironicky dodává /s. 91/: "Podívejme se blíže na ty "zcela bezpečné doklady". /A to se mi líbí: že Čech nevěří českému vědci, který své informace zveřejňuje v době protektorátní - a snaží se je ověřit! A když zjistí, že vědec se vylil /a oznámí druhým, jak si jeho onyl mohou ověřit/ sdělí decentně /s. 93/: "že shoda jmen a neposornost svedla prof. Hrubého /jiný motiv mu nechceme podkládat/, tkví v rosvětvenosti rodu Plachetských"./ Stručně: s velikou chutí jsem četla, jak pořád ještě lze - v českém prostoru - po padesáti letech a po 380 letech prokázat historickou pravdu, a to i proti násorům hodnostní vědeckými obdařeného historika. Tak tomu v Evropě má být: naplňuje mě to těmi nejlepšími teologickými naděje do budoucna. A jen se divím, i dnešní historiků: jak to, že "Neznámé doklady o mučednické smrti Jana Sarkandra", nalezené v Brně 27. 10. 1967, zveřejňuje až v r. 1985 - nehistorik? Tož otázka.

Karel Houba: Živý čas mrtvých, /Melantrich, Praha 1985, doslov Štěpán Vlačín, vydání I., stran 379, náklad 8 000, cena 25,- Kčs./

Výbor z próz k pětadesátinám autora přináší v závěru jednu čtenářskou novinku, přes padesát stran prózy "Rozhovor v zámeckém parku". A nad jejím dialogem /skládá se z dialogu mezi spisovatelem a /dnešním/ literárním kritikem/, si čtenář uvědomí, jak citlivě byl vybrán název celého souboru: Ano, Živý čas mrtvých - to je mnohdy správné pojmenování značné části české literární tvorby, tak jak ji česká nakladatelství po "krizových letech" chrlí. /Chrlit lze jen odvar./ V doslovu jsou datovány knihy, jimiž Houba do literatury vstupoval: a se smutkem v srdci si dnešní čtenář jeho knihy připomíná nevelkou prózu z přelomu let padesátých a šedesátých /kdy Houba začínal/, která se obírala stejným tématem, jak "Rozhovor v zámeckém parku". Kolik jen hodnot měla v sobě novela E. Valenty "Trám"! A to se neodehrávala na území Dobříšského zámku: její hrdina /také tak trochu na okraji krásného písenictví/ měl ale v sobě cosi z české poctivosti, té ještě prvorepublikánské. Houba je oproti tomu přeplněn svým zásadním zážitkem: nepoctivostí protektorátní doby! Ani si možná neuvědomuje, že právě jeho stylem, kdy se v nynější próze /s.345/ přiznává: "Ani sebehlubší ponor do psychologie postav, fiktivních postav, jímž jsem se pokusil v posledních svých knížkách rozbít tuto bariéru, mi nepřinesl řešení a východisko", stylem vytváření "fiktivních postav" - nedosáhne nikdy ničeho jiného, než Živého času mrtvých! Oživeného málem jen tím, že jeho prózy čtou živí lidé: a to je málo, to je pouhé spisovatelské minimum. A jestliže jeden z největších literárních kritiků dneška /Š. Vlačín, vyřčí o dvě desetiny milimetru než jiní v Kozákově gulliverovsky trpasličí říši, vybrané pouty a řetězy/ končí svůj doslov k této knize slovy /s.379/: "Proto Houbův hlas nelze v naší současné próze přešlechnout", pak píše pravdu. Ve svém jádru "fiktivní" spisovatelé si nutně musí vytvořit takovou "současnost", kdy k jejich vyšetřování a nesonóranímu hlasu přistrčí moc - svůj přeexponovaný mikrofon. Ale protože je přeexponovaný, posluchači už dávno ohluchli ve fiktivní době fiktivních literárních činů a postav; je- nom stroje, které měří hluchost /tiskárenských rotaček/ spokojeně potvr- sují: česká literatura reálného socialismu, to je síla - decibelů!

Michail Roščin: Volé meziměstská, /Edice Proudů, malá řada, Lidové nakla- datelství SČSP, Praha 1985, vydání I., s.136, náklad 2500, cena 10,- Kčs./

Opět česky dobře zvolený název knihy /v originále Šura i Prosvirňak/: čte- nář si nad stránkami knihy v opravdové /a nefiktivní/ hrůze uvědomí, jak

že daleko jsme se ve výstavbě socialismu dostali. Ano, když volá mezinárodní čtenář se tomu přizpůsobí - to znamená, že zásadně se moskevská jména při četbě /lidská i místopisná/ zamění jména pražská - pak se mu dostane děsivého čtenářského zážitku: jsme na tom stejně! Jsme na tom /i v neuniformitě života/ v stejné uniformě: všednosti. Ano, čtenář nemusí kromě jmén a místopisu měnit v knížce nic - a dostává se mu pravdivého obrazu ne už jen Moskvy - ale i Prahy osmdesátých let! /V RVHP by měli vytvořit i odbor literární, který by bez problémů - už dnes! - mohl vytvářet například českou literaturu ze sovětské tím, že by zaměnil /pouhé názvy, zkratky, názvy, zkratky/. A naopak; v rámci RVHP by se tak ušetřily značné sumy za udržování nadpočetných redakcí a do pracovního procesu by mohly socialistické státy zařadit stovky nových pracovních sil po zrušení systematizovaných křesel národních literátů./ Konec závorky: ale co dodávat?

Dušan Šlosar: Jazyčník. /Horizont, Praha 1985, ilustrace Jan Steklík, vydání I., stran 136, náklad 20 000, cena 16,- Kčs./

Hned ve čtvrté kapitole /z více jak šedesáti/, pod názvem: "První novodobý rusismus?", ukrývá docent Šlosar - otazníkem - něco, co bodá. A řeže. Citují /s.14/: "A tak to bylo asi právě slovo družba, které r. 1945 zahájilo dlouhou řadu nových a celonárodních přejímek z ruštiny, jako jsou slova úderník, pětiletka, prověrka, pionýr a brigáda /v dnešním významu/, staršina a mnoho dalších, která obohatila především terminologii politickou, vojenskou a ekonomickou". /Poslední tři slova podtržena KC, neboť, co jiného z podobně důležitých pojmů v životě národa zůstává? A přece nelze podtrhnout ono slovo: obohatila, když to obohacení je sporné, v Čechách! / A co místo otazníku ze názvem kapitoly bodá a řeže? Inu, kdo prožil prověrku /třeba v pokrizovém období/, ví, o čem je řeč. A správně D. Šlosar na s.13 uvádí: "Famélníci potvrdí, že zvolání it žije družba se mohlo před r. 1945 objevit jen na vesnické svatbě. Kyl to totiž ten družba, mužského rodu, "ženichův mládenec" - stařícké slovo, které znala už stará čeština. Kdežto slovo družba ženského rodu, které máme na mysli, se rozšířilo patrně s příchodem osvoboditelské armády r. 1945". /Podtržené podtrženo D. Šlosarem, i když za podtržení stojí také ta nebojovná forma, s jakou jsme zaměnili staré české slovo "mužského rodu", se ... Tři tečky./ Moravsky upřímaný autor nás v deváté kapitole, nazvané "Papaláš", seznamuje s faktem /československý/: "slovo papaláš vzniklo ve slovenštině a čeština je přejala" /s. 23/. "Svědčí o tom jeho zakončení, obdobné jako u staršího už, dnes polozapomenutého slovenského pppláš, což byl se předanichovské republiky hanlivý, pejorativní název pro představitele tehdejší agrární strany". A na s. 24 dodává: "není snadné určit, co tkví v jeho základě pap -. Jako nejpravděpo-

dobnější se jeví možnost, že je to začátek slovenského hovorového slova papuľovať "naprázdno žvanit". Toto řešení by vyhovovalo významově /papaláš = "funkcionářský žvanil"/. K tomuto zjištění - o jazykové obratnosti československého lidu - lze doložit větu, zakončenou otazníkem: jací to jen funkcionáři sedí dnes v oné budově na březích Vltavy, kterou si v předmanichovské republice vystavěli - "argaláši"? Co vše se nedějí! A nebudu raději už dál ze Slosarovy knížky citovat: jen podotýkám, že se nedivím Janu Steklíkovi, známému kdys z Hosta do domu, že knížku se zjevnou chutí ilustroval... Pánové /pap - aláš/, existuje Suzova škola! I pod názvem kapitoly ze s. 107: "Uvažovat ztráty", či další - "Pedagogické působení rozzuřených býků?" /Mezi argaláši? - dodávám, s otazníkem. Rovněž./ A nebudá býk? Když není vůl? Uvažovat ztráty! Téma: prověrky a papaláši a družba - ne z české vesnice... atd: Věda a život a jeho jazyčník.

Slavomír Revík: Cesta ze životní šanci. /Edice Jak, Mladá fronta, Praha 1985, vydání I., stran 200, náklad 18 000, cena 22,- Kčs./

Práce má další podtitul /v Tylově duchu/: "aneb Jak volit povolání". Obojí téma /názvu knihy/ hýbe českým prostředím: však autor se vrací až do období předmanichovské republiky a cituje ve značném rozsahu anketu dávných Lidových novin./S.12/: "Je to už víc než půl století, co byla v Lidových novinách vyhlášena anketa s otázkou, která nám posloužila jako titulek této kapitoly."/.../"To, co nezizelo, co přežilo profese, čas i život oněch dvou tisíc anonymních autorů, to jsou jejich vlastní slova a myšlenky. Pokusme si tedy zopakovat, v čem tito něznámí lidé spatřovali radost, smysl života a práce."/.../ "Číšník z nádražní restaurace popsal svůj denní shon: z vlaku se vyhrnou utrácení, mrzutí a hladoví lidé. Personál je všechny co nejrychleji nasytí a tváře cestujících se rozjasňují. "Je po boji", dodává číšník, "který vy jste vyhráli..."/.../ "Orval se i kterýsi z dávných členů profesorských sborů poznámkou: "učitel, který při výkladu nehledí do očí posluchačů, připravuje se o nejkrásnější odměnu svého povolání; ostatně sřoudím, že pak není ani dobrým učitelem."/.../ "Pekař je první po bohu", čtete v jiném dopise". /Zde musí Slavomír Revík přerušit: při vyhledání oné ankety lze zjistit, že pekař psal "po Bohu", s velkým B./ "Snad totiž ten starozákonní pekař, co upekł těch pět chlebů, měl také nějaký podíl na závažném nasycení pěti tisíců lidí na poušti". /Konec nepřesných citátů./ A první má slovo S. Revík /s.13/: "Co je však podstatnější: tito anonymní dopisovatelé, jak vidno, myslí a píší jazykem, který je pro nás už do značné míry cizí. Nevíme co by nám /svláště kdyby mluvili o svém povolání upřímně/ řekli dnešní automechanici, doručovatelky, řezníci, holiči, prodavači, taxiká-

fi, či asfaltéři". - K tomu "cizímu jazyku": je nutné si pověimnout, že v té upřímné době Lidových novin používal pekař biblických příměrů /a věděl, jak napsat slovo Bůh/, učitel znal neodmyslitelně přesný způsob, jak posoudit "dobrého učitele" /kdyby takto byl schopen nějaký inspektor v ČSSR hodnotit kantory!/, a číšník z nádražní restaurace bojoval ne za splnění plánu tržby, ale vecl "boj" za "rozjasnění" tvářil a za další: jak to, že se v dnešním tisku /Rudé právo nevyjímáje/, kdy se v ČSSR převážná většina tiskových stran deníků věnujé "pracovnímu procesu", nenajde pro autora knihy s Edice Jak - anketa, v níž by současníci "o svém povolání mluvili" upřímně? Zvláště, když v kapitole nazvané "Úvodez..." čtete /s.7/: "Navíc by měl autor napsat knihu, kterou si budou moci přečíst čtrnáctiletí adepti, jejichž život stojí před základní existenční volbou...". A jsme u toho "cizího jazyka", opět: Autor není schopen napsat - "čtrnáctileté děti stojí před základní životní volbou". Kení to schopen napsat a z jeho perz tato věta nevyjde, protože by byla upřímná: a třeba redakce Mladé fronty by takovou upřímnost neunesla. Proto autor, který píše za honorář vyplácený v dnešní ČSSR, je schopen napsat pouze: "adepti, jejichž život stojí". Proto dnešní deníky nemohou otisknout skutečně upřímnou anketu prostých lidí o svém povolání a proto... A proč vůbec ztrácím s touto knihou čas? Proto!

B. Moldan, T. Pačes: Rok 2000 - Konec věku plýtvání./Edice Prameny, v mezin. edici Lidstvo na prahu XXI. století, MF, Praha 1984, vydání I., s.256, 4 000 Kč./

Co se dovídáme - o plýtvání, v edici, v jejíž radě sedí mimo prof.dr. Jiřiny Popelové-Otáhalové, Dr.Sc., další čtyři vědci? Cituji např. se s. 172-173: "Výměra zemědělské půdy byla v roce 1980 méně než 2 miliónů ha; tato výměra odpovídá v českých zemích pouze 0,42 ha na obyvatele. Orné půdy je asi 0,32 ha na obyvatele. To je jedna z nejnižších výměr v Evropě. Přitom na přelomu šedesátých a sedmdesátých let činil průměrný roční úbytek půdy v ČSR 8,5 tisíce ha a tato situace se neustále zhoršuje přes řadu legislativních opatření. Např. v r. 1977 bylo z půdního fondu CSR odňato 11,5 tisíce ha, v následujícím roce to bylo již 21,7 tisíce ha a v r. 1979 dokonce 22,6 tisíce ha zemědělské půdy. Tento nepříznivý a velmi nebezpečný trend zatím pokračuje, takže za deset let se u nás plocha orné půdy sníží asi na 0,28 ha na obyvatele. Navíc je čtvrtina a někde i více než polovina půdního fondu ohrožena vodní a větrnou erozí./.../ V současné době se úrodnost našich půd zvyšuje velkými dávkami průmyslových hnojiv. Tyto dávky byly 268 kg čistých živin na ha zemědělské půdy v r. 1980 a do roku 1990 se mají zvýšit na 350 kg na ha... vyplavená část hnojiv znečišťuje povrchové i podzemní vody ... půda se ochuzuje o humus, a proto její úrodnost nestoupá úměrně s vynalože-

nými dávkami hnojiv. Někdy se s hnojivy zavádějí do prostředí i jiné nežá-
doucí látky. Kromě toho je výroba hnojiv energeticky náročná a řadu hnojiv
je nutno dovážet". - To jsou agrární vyhlídky: vědyť rok 1990 je za dveřmi!
Na s. 175 se dočítáme: "a tak se pesticidy začaly hromadit v rostlinách a
živočišcích, a konečně byly zjištěny i v lídech, např. v mateřském mléku. Při-
tom výroba pesticidů a jejich zavádění do půdy roste exponenciálně." - Expo-
nenciálně - až po ex! Nutí - nás k tomu kdo? A jestliže si někdo myslí, že
čističky vod /a je jich tak málo! / ochranu půdy před toxickými látkami řeší
- pravý opak je pravdou! S. 177: "Každá stopových prvků se do půdy dostává z
městských a některých průmyslových odpadních vod, které se čistí aktivova-
ným kalen. Biologicky aktivované kaly odstraňují kovy z vod tím, že je che-
micky vážou. Tyto kaly se většinou používají k hnojení pozemků, a tak po je-
jich rozkladu z nich kovy přecházejí do půdy". A citát o "zásadním střetu"
na našem území /horším než třicetiletá válka? / je se s. 202-204: "Například
v r. 1960 byla spotřeba vody kryte ze 41% z podzemních zdrojů, zatímco v r.
1985 tento podíl klesne na 19% a v r. 2000 na 11%. I proto že jsou povrchové
zdroje mnohem více postiženy znečištěním a zejména eutrofizací než zdro-
je podzemní, je zřejmé, jak významné bude plánování ochrany povrchových vod.
Zde lze očekávat zejména střet zájmu mezi zemědělstvím a vodohospodářstvím,
protože ochrana povrchových nádrží se musí vztahovat na celá povodí a tato
ochrana zahrnuje zejména omezení chemizace rozsáhlých zemědělských ploch.
Výzkum je v současné době zaměřen na vyřešení tohoto zásadního střetu, avšak
přes dílčí výsledky vyhovující řešení zatím nebylo nalezeno. Znečištění
vod se bude do roku 2000 zvyšovat, a to jak v ukazatelích organického zne-
čištění, tak v ukazatelích anorganického znečištění. Jestliže bude současný
trend ve znečištění zachován, a zatím nejsou náznaky, že by tomu tak nebylo,
bude se obsah rozpuštěných látek ve vodách zvyšovat rychlostí 3,38 mg/L za
rok, z toho sírany, které odrážejí jak vliv průmyslu, tak zemědělství, budou
vzrůstat rychlostí 1,60 mg/L za rok. Tyto a další skutečnosti vedou k závěru,
že do roku 2000 se v průměru jakost vody posune z hranice mezi I a II. tří-
dou jakosti do II. třídy jakosti; to znamená, že většina povrchových vod bu-
de znečištěná. Např. v r. 1985 bude asi 1500 km toků v ČSR čistých /třída Ia
a Ib/, 5900 km toků znečištěných /třída II/, 1500 km toků velmi silně znečiš-
těných /třída III/ a 650 km toků nepoužitelných /třída IV/. /.../ "Dalším
významným zdrojem znečištění bude zemědělství, kdy celková produkce organio-
kého znečištění v ČSR stoupne ze 1130 tun BSK za den v r. 1970 na hodnotu
1360 t za den v r. 1985 a 1630 t za den v r. 2000". Citují tak rozsáhle pro-
to, že autorům jde o čistotu; zatím fyzikálních konstant: vody, vzduchu, půdy.
Na s. 205 píše: "Tomuto poznatku musíme přispůsobit i naše pojmání hodnot a
naše představy o vysoké životní úrovni". A já k tomu dodávám: k "pojmání
hodnot" patří i kultura, neboť její součástí je i poelání etické. A etika

nás učí, jak co pojímat: jestliže všek vládne vláda, která vše pojala tak, že bere /díky státní policii i pitomoučké rukopisy literárních pokusů/, a bude si brát vše ze země i lidí dál do roku 2000 a ještě dál, pak ať si někdo řekne, kdo nás v roce 2000 přinutí "přízpůsobit naše pojmání hodnot"? Když neexistuje ani Bůh, ani Prozřetelnost, ani chuť k pokoře? Neopak, žijeme v ovzduší, kdy je nám ze všech tribun neustále hlášáno: Kás nikdo nepokoří! A toxické následky takto pojímané etiky v období totalitního útleku kultury, suš nikdo - a svláště ne vědecky - nezmění... A to, že se naši dnešní vědci uchylují k větě /s.205/: "V roce 2000 nebude možné, aby kritéria úspěšnosti zemědělství a průmyslu byla pouze produkce", svědčí o tom /kritérium úspěšnosti potrhli oni/, že je cosi nutí k tomu, aby předpokládali pokoru tam, kde není... Za středověku se takové n e v ě d ě c k é teorii říkalo - chilialismus.

Ing. Anna Ladlecová, CSc: Detail rekreační chalupy./Edice Udělejte si sezni, SFTL, Praha 1984, vydání II., nezměněné, str. 320, náklad 35200, cena 35,-/

Úvodem autorka píše /s.8/: "Mají-li být rekreační chalupy pozitivním činitelem v tvorbě životního prostředí, pak by všechny na nich provedené zásahy měly být také dobré./.../ Úpravu chalupy lze tedy pokládat za kulturní poslání, jehož výsledkem je vytvoření určitého prostředí, v němž se bude dobře žít a do něhož se budeme rádi vracet". - Neusím snad čtenáře ubezpečovat, že žádného jiného "kulturního poslání" se český národ v posledním čtvrtstoletí neuchopil ochotněji: od předsedů vlád až po zedníky. A jak si v českých zemích představujeme "vytvoření určitého prostředí", to kniha konkretizuje také na s.316-17: "Pozemek u chalupy lze izolovat od pohledu zvenčí nejen dřevěným nebo zděným plotem, ale i velmi působivým "živým plotem". Právě u rekreační chalupy snad více než kde jinde vzniká potřeba nenásilně oddělit některé části rekreačního prostoru od okolí a vytvořit nerušené prostředí pro odpočinek nebo práci./.../ Zabránění průhledů se obvykle provádí jen z určitých míst, např. od silnice nebo od sousedů". A jsme doma: českému národu začala bytostně vyhovovat tvorba takového kulturního poslání, u něhož je možné "nenásilně oddělit" části kultury od "okolí": ale o něco podobného se snaží např. ruská kultura vědomě už po celá staletí! Silnice jsou v SSSR odděleny od celých krajín "živým plotem", neboť: co je vlastně veřejností do něho "kulturního poslání"? Ale ať se nikdo nezlobí: v momentě, kdy při kulturním poslání "vzniká potřeba" právě v tomto směru, je ono kulturní poslání fiktivní a ve své podstatě zhoubné!

Milan Brumen: Labrynt říše rožumu. /Edice Kotva, Práce, Praha 1985, v mezinár. edici Ličstvo na prahu XXI. stol, vydání I., s. 328, 50 OCO v., cena 60,-/

Jako motto slouží v knize výrok E. Engelse: "Vše, co hýbá člověkem, musí projít jeho hlavou". /Proti podobným výrokům klasiků marxismu-leninismu nejlépe poslouží výrok čínského myslitele - Seng-Tsau: "Pracuješ-li svým duchem na duchu svém, jak můžeš zabránit ohromnému mstění?" / Za další způsob mstění čtenáře považují skutečnost, že celou šestinu textu /50 stran/ zabírá v knize velmi špatná sci-fi povídka autora: publicista z oblasti vědeckého výzkumu si takto přivydělává. Ano, a je nutné do toho zapojit i mezinárodní edici. /Špatný text: v polštině pro to používají termín "szpetny, aszpetny", v ukrajinštině "špetnyj", v lužičtině "špstny" - všude v původním významu "chabý a slabý". /Přesto se autor o svých literárních díle zmiňuje /samolibě i z důvodů rozumné propagace/ na možných i nemožných místech knihy. Citují ze s. 138: "Člověk postižený kendaulismem dosáhne pohlavního vzrušení, jestliže ženu své touhy ukáže nahou svým přátelům nebo lidem vůbec. /.../ Pygmalionismus je pohlavní vzrušování pohledem na nahé sochy a ukájení se jimi. Člověk postižený zoofilii provádí koitus se zvířetem. Pedofilie je erotický vztah k dětem, často vrcholící pohlavním stykem s nimi. Gerontofilie je erotické vzrušování starými lidmi. V Zolově románě Dr. Pascal se např. 25letá Klotylde oddává 70letému dr. Pascalovi, a podobný motiv nalézáme v průvodní vědeckofantastické povídce této knihy". Co dodávat? Že je dnes v ČSSR, v masově vydávaných knihách, naprosto snadné takto /Zola k Baumannovi/ strkat čtenářům pod nos vlastní literární sci-fi plody? Citát ze s. 121: "Jenže jaký složitý vývoj musel v průběhu mnoha miliónů let proběhnout, než se v mozku člověka začaly vytvářet morální zábrany, než se z "džungle" sexuálních vztahů vytvořily vztahy hodné vyspělého rozumu? Než se z chlapce, podobného mladému gorilinu samci, jehož čistě pudové sexuální chování popsal zooložka Dina Fosseyová, stal zamilovaný mladý muž moderní lidské éry - třeba právě s pocitů a jednáním řadima z naší povídky. Udeřilo to snad jako blesk z čistého nebe?" A sně - jako blesk z čistého nebe - udeřilo po dalších přečtených stránkách poznání: takto by se dnes živil skutečný Josef Švejk! Kdepak, zabývat se pražskými psy a jejich společensky parazitním odprodejem: začal by psát sci-fi povídky a křikít je s jiným textem za pomoci barevných fotografií /i nálo oděných žen/: za předpokladu, že používá-li jiné texty z jiných vědecko-publicistických prací, vznikne jiný a přitom vlastní text. A jen místy, když už by kecal přelil, projevil by svůj vlast-
ní, josefovskošvejkovský rukopis: citují se čich^{synovi jednoho zaměstnan-}
rance ČSAV v Praze například pomohli zlepšit čich^{či spíše čichovou rozli-}
šovací schopnost - jeho cvičený lovecký pes, který ho na společných toulkách

přírodou přímo svým postojem, strnutím těla, otočením hlavy atd. učil vyhledávat pach vysoké zvířky, zajíce či obyčejného ježka. Dlužno říci, že se pak pobyt tohoto mladého muže v zakoupených místnostech a ve společnosti lidí málo dbalých na svou hygienu stal nepříjemným. Ale, jak lze městského člověka opět vrátit do nezkaženého přírody...". Tečka: dlužno říci, že skutečně se v ČSSR pobyt "ve společnosti lidí málo dbalých na svou hygienu stal nepříjemným". Ale já míním hygienu duše! Neboť kde se jí nedostává, tam převládá labyrint říše rozumu: jehož střed tvoří smechanizovaný vůl - moderní kentaur - napůl bytost, napůl stroj. Po vhození mince - píše: o říši rozumu. A here člověka: pro něhož je kotva křesťanským symbolem. Lidstvo na prahu XXI. století !

Petr Hora: Tpulky českou minulostí I. /Edice Kamarád, Praha 1985, Práce, 11. D. a P. Bromovi, vydání I., stran 280, náklad 126 000, cena 58,- Kčs./

Ze stránek týdeníku SSM převtělili texty v knihu: zatím v rozmezí českých dějin od třetihor do r. 1197. Další díly budou následovat, v takovémto duchu - cituji se s.175: "Není však jediného důkazu, že by se Václav stal obětí své víry! Ostatně vědyt i Boleslav byl křesťanem!" - Dva výkřičníky - a jaké účinnosti - umístil autor se své dvě věty: za naprosto jasná slova moderní české historické vědy díky! /Naprosto obdobný díky, jakého používá autor na s. 271: "U kolébky projektu stála šéfredaktorka Olga Čermáková. Memoru sepomenuť na inspirující debatu, kterou jsme vedli v r. 1978 a která byla rozhodující. Dostal jsem tenkrát nejen velké téma, ale i důvěru a prostor. Díky!" / Já se připojuji: za přiblížení problémů misie Cyrila a Metoděje, díky! /Cituji se s.137/: "protože latina byla v aristokratických kruzích módní, nebylo ani divu, jestliže se kníže počal časem přiklánět k menšině latinských duchovních. Je pravděpodobné, že máe sloužené pro Svatopluka sněly v řeči, které eice nábožně naslouchal, ale nerozuměl slovu...". - Jen se skromně ptám: kde jsou pro tahle tvrzení o nesrozumitelnosti staroslověnštiny před jedenácti sty léty - důkazy? Kde jsou historické důkazy, že latina byla ve velkomoravských aristokratických kruzích módní? Nebyla latina módní tehdy as, jako při dnešním překladu do moderní češtiny v edici Kamarád; cituji z téže strany: "Zvláštní papežovou bulou /Gloria in excelsis Deo - Sláva bohu na výsostech/ byla staroslověnština povolena jako plnoprávná bohoslužebná řeč", - a není to příznačné? Autor sám textově zvýrazní latinský text, ale "deo" tam vidí pouze on - a proto překládá "bůh". Moderní úsus, historicky nutný? Úsus úzký: jen pro duše protřelá...

Luďvík Vaculík:

Slova...

/fejeton/

Jsem s tímto svým psaním zas na rozpacích: k čemu komu je? A k čemu mně? Nic se jím neřeší, nevidím žádný účinek. Proto jsem zas v pokušení nechat toho a potom, možná, po nějaké užitečné přestávce, podniknout něco jiného. Nového! Co, to jsem si jednou chtěl ujasnit s pomocí přátel, ale když jsem o tom začal, rozpaky a ticho. Ale já jsem si nepřestal, a už se k čemusi blížím!

Možná si založím vlastní, totiž docela by mě bavilo založit si školu. Myslím takovou tu perite... peripatetickou: aby se nic nemuselo psát, ani číst, a snad už ani vědět. Kde poučnou lekcí žákům byl by každý mistrův pomysl, výmysl, nesmysl, každá ba jeho nálada, příhoda, nehoda či výhoda. Kde tématem i pomůckou k jeho výkladu je všecko, oč se zavadí či zakopne, co se komu z žáků stane. V takové škole na vzduchu jsou nejlíp a hlavně hned uvedeny věci do správného postavení a svět, bez ohledu na něj, může být narovnan směrem k lepší budoucnosti. - Ale takovéto psaní... už se to člouho a marně vleče.

Já vím: slušný úspěch už je, když autor své čtenáře aspoň pobaví či povzbudí nebo přivede na jiné myšlenky. Jenže bavit někoho mě nezajímá, a kolik lidí můžu tímto způsobem zábavně postihnout? Pro třicet či dvě stě kusů čtenářů to ani nestojí zato dělat. Ano, mělo by cenu odkrývat třeba jen pro pár lidí nové pohledy, dávat zajímavé podněty... ale můžu jich ve zdejší konkurenci odkrýt a dát aspoň jeden ročně? Přivádět čtenáře na jiné myšlenky - chyba! Právě na jejich vlastní myšlenky je dneska lidí potřeba přivést a řádně je u nich přidržet, aby s nimi pohnuli dál! Jenže kdo se mě o to prosí a odkud bych na to vzal právo? A vůbec, jak poznám, že jsem se trefil? - Vypadá to, že nejspíš mi toto psaní slouží za výmluvu, proč nedělám něco užitečnějšího.

Fíše nás dnes takto mnoho, a některé ťtu i obdivuju: z čeho berou důvěru, že to pořád má smysl další a širší než osobně metabolický? Co chce vážně Šimečka? Definovat poměry a popsat úkazy... Proč? Shrabujeme jenom všeobecnou znalost a zkušenost v závěj, o níž doufáme, že se nakonec lavinou sesune na hlavní viníky. To by bylo dobré, jenže bude to tak fungovat? Samo od sebe jistě ne; musí se zatřást země. Kdo jí zatřese? Nějaká událost či výbuch, na něž nám nezbývá než čekat. Čekáme tedy nejmíň na událost, neboť - což je dnes možno rozechvět zem slovem?

Je to stará otázka: jakou cenu mají slova. Ve svém naivnějším, silnějším, zdravějším a čistším věku jsem si opravdu myslel, že jde o to, najít to pravé slovo: slovo-pravdu, slovo-výzvu, slovo-zbraň. Poznal jsem však, a ne sám, že slovo zůstane jen slovem, není-li k němu zbraň. Nač tedy dalších slov beze zbraně? - A nač zbraň proti ukrutné přesile: k sebevraždě cizí rukou?

A přece i teď někdy, podle svého denního stavu, obírám se myšlenkou na Slovo. Přemýšlím o něm, když slyším utajované zprávy o zkáze přírody, o vývoji tzv. průmyslu /nepromyšleného/, o nuceném spojování obcí a zemědělských družstev, o nemravných privilegiích hlavních socialistů, o kořistnickém chování bandy ředitelů, o prodejnosti televizních, filmových a literárních loutek, o umělých vědcích a neumělých obchodnících... Nacházím to Slovo, a vzdávám se ho. Říct je bylo by nebezpečné. Ale nejenom to, i velice nezodpovědné. A kde nemůže být naplněna odpovědnost, vychází a zbývá vlastně velikášství a neskromnost. Ale to všecko, nebezpečí, odpovědnost i neskromnost, může člověk na sebe vzít, je-li vyhlídka na úspěch. - Je vyhlídka na úspěch?

Vzdávám se však Slova i proto, že není vůbec originální a moje. Naopak, zná je dobře a má každý. Takže nejde o Slovo, jde o moment

jeho vypálení: o bleskovou chvíli, v níž šlehně celou krajinou; což se nikdy nestane, protože se to nikdy nestalo. Krajina je moc těžký izolátor, když její obyvatelstvo je setrvačně netečné a nepřeje si poruchy stavu. Vzdávám se Slova, když vidím, jak je většina z nás spokojena či smířena, cítí se dobře. Ke komu tu mluvit? Jak mluvit k těm, kdo denně volí okamžitou osobní výhodu před životem budoucích lidí? Tropicke lesy hoří, poušť se šíří. Škodlivé je vlastně celé lidstvo! Co k tomu říct? - Choďte víc pěšky?

A tak se mi letos, ale už i předloni, přes to, co jsem pravil v kavárnách, jeví už patnáct let těžkým a nepohnutelným balvanem nikoli vláda, ale tzv. národ. Ten lid! Ten sportovní dav. Náš spotřebitel, ta masa planých nadáváčů, ti výrobcové bez společného důvtipu. K nim bylo by třeba /jen jakým právem?/ použít Slova. Jenže k nim se dnešními svými prostředky vůbec nedostaneme a oni se k nám pro nevědomost i pohodlnost nesnaží. Oni, a ne vláda, jsou hlavní překážkou ~~xxx~~ na cestě /čí?/ k... čemu? Řekněme, prozatím: k rovnovážnému stavu, ne, pozor: k rovnovážnému stavu v celku Země a veliké rozličnost v jednotlivostech.

Jednou jsem v letní tramvaji slyšel asi desetiletého chlapečka, jak se ptá dozadu své maminky: "Kde je u nás nekonečno? Myslím v naší zemi." Naklonila se na sedadle dopředu k němu a něco mu pravila, neslyšel jsem to. Občas si na to děcko vzpomenu a chtěl bych vědět, co s ním dnes je. Ano, správná otázka: kde je u nás, myslím v této zemi, nekonečno?

O jednom bych, chlapče, věděl. Přijdi potom.

/Únor 1986/

